

T.C.

KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRK DEVLET TARİHİNDE MİLLİYETÇİLİK

Bülent DEMİRBAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2024

©2024-Bülent DEMİRBAŞ

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRK DEVLET TARİHİNDE MİLLİYETÇİLİK
THE NATIONALISM IN THE TURKISH STATE
HISTORY

Hazırlayan
Bülent DEMİRBAŞ

YÜKSEK LİSANSTEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERTUĞRUL

KIRŞEHİR-2024

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Bülent DEMİRBAŞ tarafından hazırlanan “*TÜRK DEVLET TARİHİNDE MİLLİYETÇİLİK*” adlı tez çalışması.....tarhinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERTUĞRUL

Üye.....(İmza)

Unvanı Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)

Unvanı Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)

Unvanı Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)

Unvanı Adı-Soyadı

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2024

(İmza)

Prof. Dr. Cemalettin İPEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Teziminyıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

/.../2024

Bülent DEMİRBAŞ

İmza

ÖZET

TÜRK DEVLET TARİHİNDE MİLLİYETÇİLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bülent DEMİRBAŞ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERTUĞRUL

2024–viii+61

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERTUĞRUL

.....

.....

.....

Etnisite, milli kimlik ve milliyetçilik konuları sosyal bilimcilerin çok tartıştıkları ancak üzerlerinde pek de uzlaşmaya varamadıkları kavramlar arasındadır. Etnisite ve milli kimlik gibi kavramların geçmişi eskilere kadar gitse de millet ve milliyetçilik kavramları daha modern terimlerdir. Bu çalışmada milli kültür ve milli şuurun tarihsel arka planı incelenmiş, tarihte Türk devletlerinin kuruluş süreçlerindeki milletleşme çabaları ile devletlerin milliyetçilik konusundaki tutum ve düşünce yapıları analiz edilerek modern dönemde ortaya çıkan bu mefhumların esasen tarihsel bir sürekliliğin sonucu olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, Türk milliyetçiliğinin farklı görünümünü, Batı'da hâkim olan milliyetçilik kuramları açısından değerlendirmek ve diğer yandan kendine has özelliklerini tespit etmektir. Bu bağlamda çalışmada temel yöntem olarak tarihsel karşılaştırma kullanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde dünyada milli kimliklerin ortaya çıkması, etnisite ile ilgili kavramlar, millet kavramı ve farklı milliyetçilik fikirlerinin ortaya çıkması ve gelişmesi ile ilgili veriler karşılaştırmalı tarihsel yöntem ile tartışılmaktadır. İkinci bölümde Türk kimliği ve Türk milliyetçiliği, Türk milletinin kökenleri, ortaya çıkması ve gelişmesi aynı yöntemle tartışılmaktadır. Son bölümde ise Türk milliyetçiliğinin türleri, ortaya çıkışları, gelişimi ve özellikle modern bir Türk devleti olarak Türkiye'ye siyasi etkileri örneklerle ortaya konulmuştur.

Çalışmanın sonucunda kaynakların bir kısmında modern döneme has bir mefhum olarak ele alınan milliyetçiliğin çıkış noktaları itibarıyla kökeninin oldukça eskilere dayandığı ve kavramın icadından önce mefhumun kendisinin var olduğu Türk milleti bağlamında tespit edilmiştir. Özellikle Türklere ait en eski siyasi metinlerde Türklerin kendilerini gerek siyasi ve gerekse de kültürel varlıklarıyla müstakil bir millet olarak gördükleri ve bu müstakil varlıklarını sürdürmek iradesinde oldukları ortaya konulmuştur. Bu bağlamda özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda daha da ivme kazanan milliyetçi uygulamaların az ya da çok benzerlerine Türk tarihinde çeşitli dönemlerinde de rastlanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk, Millet, Milliyet, Milliyetçilik, Etnisite

ABSTRACT

THE NATIONALISM IN THE TURKISH STATE HISTORY

M.Sc.Thesis

Preparer: Bülent DEMİRBAŞ of thesis' preparer

Advisor : Asst. Prof. Dr. Hüseyin ERTUĞRUL

2024 – vii+ 61

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

Political Science and Public Administration Department

Jury

Asst. Prof. Dr. Hüseyin ERTUĞRUL

.....

.....

.....

Ethnicity, national identity and nationalism are among the concepts that social scientists discuss a lot but cannot agree on. Even though the history of concepts such as ethnicity and national identity goes back to ancient times, the concepts of nation and nationalism are more modern titles. In this study, the historical background of national culture and national consciousness was examined, and the nationalization efforts of the Turkish States in the founding processes of history and the attitudes and thought structures of the states towards nationalism were analyzed and their historical continuity with the modern period was tried to be revealed. The aim of the study is to evaluate the different aspects of Turkish nationalism in terms of the nationalism theories prevailing in the West. Therefore, historical comparison method was used as the main method in the study. In the first part of the research, data related to the emergence of national identities in the world, the concept of ethnicity, the concept of nation and the emergence and development of nationalisms are discussed with the comparative historical method. In the second part, Turkish identity and Turkish nationalism, the origins of the Turkish nation, and their emergence and development are discussed with the comparative historical method. In the last part, the types, emergence and developments of Turkish nationalism are discussed with the comparative historical method.

As a result of the study, it has been determined within the context of the Turkish nation that the origins of nationalism, which is considered a concept specific to the modern period in some sources, actually date back to much earlier times, and that the concept itself existed before its invention. Particularly in the oldest political texts attributed to the Turks, it has been revealed that the Turks saw themselves as an independent nation both politically and culturally, and demonstrated the will to maintain this independent existence. In this context, it has been observed that nationalist practices, which gained even more momentum during the establishment of the Republic of Turkey, have been encountered in various periods of Turkish history to varying degrees.

Keywords: Turkish, Nation, Nationality, Nationalism, Ethnicity

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihini okurken binlerce yıl önce kurulmuş devlerin, devletlerin birbirleriyle olan savaşlarını, anlaşmalarını, ticaretlerini ve o devleti oluşturan toplumları öğreniriz. Binlerce yıldır her kurulan devletin kendine mahsus bir toplumu olmuştur. Toplumlar mensubu buldukları devletin siyasi sınırları ile birbirlerinden ayrılırken aynı zamanda milletler de birbirlerinden ayrılmıştır. Anlıyoruz ki tarih boyu her milletin kendine has bir aidiyet duygusu vardı, bunu besleyen ise milliyetçilik duygusudur. Bu bağlamda bu tez çalışmasında tarihsel bir toplum gerçeği olan milliyetçilik düşüncesini Türk tarihi üzerinden incelendi. Milletleri millet yapan ise tarih boyunca ortak dil ve ortak kültür ile bir araya gelmelerini sağlayan milliyetçilik düşüncesi olmuştur. Türk Milleti tarihin en eski milletlerinden birisi olarak pek çok devletler kurmuş, devlet sınırlarını belirlemiştir. Bunun en önemli itici gücü ise Türk Milletinin kendine has millet olma ve bunu koruma duygusu olmuştur. Milliyetçilik ideolojisi geçmişi, bugünü anlama ve tanımlamada, yarınları da kurgulamada bilinmesi gereken, temel ve en önemli politik ideolojilerden birisidir. Tezimizde Milliyetçilik, ağırlıklı olarak Türklerin tarihsel gelişim dönemlerine dair kaynaklara dayanılarak incelenmiştir. Tarih sadece millet olarak geçmişimiz değil, aynı zamanda milletçe geleceğimizin de kurgulanması ve anlamlandırılması bağlamından önem taşımaktadır.

Bu tez çalışmasında öncelikle temel kavramları, etnik kimlik, milli kimlik gibi terimler tanımlandı. Çalışmanın ilk bölümünde milli kimliklerin ortaya çıkma süreçlerini, tarihsel gelişim süreçlerini, bilimin ve sanayi devriminin milliyetçilik düşüncesine etkilerini, milliyetçiliğin yayılmasını ve türleri ile kuramları incelendi. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türk Milliyetçiliğinin kökenlerini, doğuşunu, tarihsel sürecini inceleyerek üçüncü bölümde ise çalışmanın sonuç, tartışma ve öneriler kısmını oluşturuldu.

Bu çalışmamda bana destek olan, birikim ve tecrübelerinden istifade etmeme olanak sağlayan değerli danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERTUĞRUL'a, tez jürimde yer alarak tavsiyeleri ile bu çalışmanın gelişmesine katkıda bulunan Prof. Dr. Mustafa Kocaoğlu ve Dr. Ender Korkmaz'a en içten teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca gerek iş hayatımın gerekse de akademik hayatımın getirdiği tüm meşguliyetler içinde aileden doğan yüklerimi omuzlanarak bana her zaman destek olan kıymetli eşim Hilal Demirbaş'a da teşekkürlerimi sunarım.

Kırşehir-2024

Bülent DEMİRBAŞ

İÇİNDEKİLER	Sayfa
KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I.....	3
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL GELİŞİM.....	3
1.1. TEMEL KAVRAMLAR.....	3
1.1.1. Milli Kimlik Kavramı.....	3
1.1.2. Milliyetçilik Kavramı.....	5
1.1.3. Etnik Kimlik.....	8
1.1.4. Ulus Kavramı.....	9
1.2. MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ.....	11
1.2.1. Milletlerin Oluşumu.....	12
1.2.2. Koruyucu Milliyetçiliğin Millet Oluşumuna Tesiri.....	13
1.2.3. Kurucu Milliyetçiliğin Millet Oluşumuna Etkisi.....	14
1.3. MİLLİYETÇİLİK TÜRLERİ.....	15
1.4. KLASİK MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI.....	16
1.4.1. Teritoryal Milliyetçilikler.....	16
1.4.2. Etnik Milliyetçilikler.....	17
1.5. MODERN MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI.....	18
1.5.1. İlkçilik (Primordialism).....	18
1.5.2. Modernist Yaklaşımlar.....	19
1.5.3. Etnik-Simgencilik (Ethno-sembolizm).....	21
1.6. MİLLİ KİMLİKLERİN OLUŞUMUNDA İNANCIN ETKİSİ.....	22
1.7. ÜSTÜN İRK KAVRAMI VE MİLLİ KİMLİK İLİŞKİSİ.....	24
1.8. BİLİM VE SANAYİ DEVRİMİNİN MİLLİYETÇİLİĞE ETKİLERİ...25	

1.9. FRANSIZ DEVRİMİNİN MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCESİNE ETKİSİ	26
1.10. MİLLİYETÇİLİĞİN AVRUPA'DAN DÜNYAYA YAYILMASI	29
BÖLÜM II	33
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	33
2.1. TÜRK KİMLİĞİ	33
2.1.1. Asya'da Türk Kimliği	35
2.1.2. Osmanlı Devleti'nde Türklük	40
2.2. OSMANLI DEVLETİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU	44
2.2.1. Avrupa'da Türk Aydın Sınıfın (Genç Osmanlılar) Milliyetçi Yaklaşımları	48
2.2.2. Oryantalizm ve Türkçülük	50
2.2.3. Ayaklanmalar, Yeni Milli Devletler ve Türkçülüğe Etkileri	52
2.2.3.1. Devlet İçindeki Müslüman Toplumlarda Milliyetçilik Anlayışı	58
2.2.3.2. Osmanlı Devleti Dışındaki Türk Aydınları ve Türkçülük	61
2.3. YENİ TÜRKİYE VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	62
2.3.1. Cumhuriyet'in İlk Dönemi Türk Milliyetçiliği	64
2.3.3. Türkiye'de Modern Milliyetçilik	69
2.3.3.1. İnkılâplar ve Modern Milliyetçi-Muhafazakâr Milliyetçi Ayrışması	69
2.3.3.1.1. Türk Ocakları	69
2.3.3.1.2. 1930'larda Türkçülüğün Yükselişi	72
2.3.3.1.3. 1944 İrkçılık-Turancılık Davaları ve Türkçülüğün Resmi İdeolojiden Tasfiyesi	74
2.3.4. Bir İslam Orijinli Türk Milliyetçiliği Denemesi Olarak Milli Türk Talebe Birliği	76
2.3.5. Anti-Komünist Milliyetçilik	77
2.4. SİYASAL TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ'nde PARTİLER ve TDT	78
2.4.1. Türk Milliyetçiliği ve MHP	79
2.4.2. Türk Milliyetçiliği ve CHP	82
2.4.3. Türk Milliyetçiliği ve AK Parti	83

2.4.4. Türk Milliyetçiliği ve Türk Devletleri Teşkilatı.....	85
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	90
KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ	101

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
E.T.	Erişim Tarihi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Her ne kadar öncesinde Amerikan Bağımsızlık hareketi ile oluşmuş bir milliyetçi düşüncesinde de bahsedilse de genel olarak Fransız devrimi sonrası ortaya çıktığı kabul edilen milliyetçilik düşüncesi akımı, dünyanın her yerine yayılarak büyümüş ve hem sosyal hem de siyasal olarak çok derin etkiler bırakmıştır. Başta Batı ülkelerinde tesirini gösteren akabinde de Osmanlı Devletini etkisi altına alan bu milliyetçilik düşüncesi, özellikle Osmanlı topraklarında daha farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra daha da farklılaşan bu akım, zamanla siyasi alanın en tesirli ve şekillendirici güçlerinden birisi haline gelmiştir.

Osmanlı toplumunda milliyetçilik düşüncesinin kökenleri II. Meşrutiyetin ilanına kadar gitmektedir. Özellikle son dönemde devletin bekasını muhafaza düşüncesiyle ortaya çıkan Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi siyasi akımların yanı sıra Türkçülük akımı da ortaya çıkmış ve bu akımların milliyetçilik düşüncesinin doğmasını ve gelişmesini belirleyen hareketler olduğu kabul görmüştür. Osmanlı Devletinin bekasını muhafazayı amaç edinen düşünce akımlarından olan Türkçülük düşüncesi, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi söylem ve ideolojisi haline gelmiştir. Bu söylemin Kurtuluş Savaşı şartlarında savaşın dış etmenleriyle zorunlu olarak şekillendiğini de belirtmek mümkündür.

Bir siyasi ideoloji türü olarak milliyetçilik düşüncesi, geçmişten günümüze sosyal yaşamımızı etkileyen ve politik neticeler doğuran bir hakikat olarak ortaya çıkmaktadır. Milliyetçilik düşüncesi özünde “ulus” gerçekliğiyle birlikte var olan bir olgudur.

Ortaçağda var olan feodal örgütlenme yapısı, zamanla değişip günümüzde modern anlamda örgütlenme yapısına dönüşünce toplumlar için “ulus” haline gelme sürecini başlatmıştır. Kimi tarihçilerce yeniçağın bir ideolojisi olarak kurgulandığı da iddia edilen “milliyetçilik” düşüncesi 20. yüzyılda hızla yayılarak dünyanın pek çok yerinde etkili ve değiştirici neticelere sebep olmuş bir siyaset biçimidir.

Milliyetçilik iktidar olanın ideolojisi haline geldiği andan itibaren ortak yaşam alanının kendisinden farklı mensuplarını “öteki” şeklinde tanımlanmaya başlamış ve tarihte kimi örneklerde “öteki” denilenin asimilasyonuna, hatta tehcir edilmesi neticesine sebebiyet dahi vermiştir. Tarihsel sürecinde “öteki” ve “bizimki” şeklinde ayrışanlar arasında çatışmalar yaşanmış ve farklı ulusal kimlikler arasındaki bu çatışma hali gün be gün artık çözümünü zor sosyal ve politik sorunlar doğurmuştur.

Bu çalışmada Türk Devlet Tarihi ve Milliyetçilik konusu ilk Türk Devletlerinden başlanarak günümüze kadar incelenecektir. İncelemede Türk Devlet yapısının temel

öğelerinden olan Budun (Millet) yapısının analizi yapılırken, Budun kavramının özneliği ve dış/yabancı kültürel etkenlere karşı geliştirilen savunma mekanizması olarak milli şuurun oluşumu ve gelişimi Milliyetçilik kavramı ile irdelenecektir. Asya Türk Devletlerinin iki güçlü ve kadim medeniyet olan Fars ve Çin Devletleri arasında kurulmuş olması, milli devlet yapılarını koruma reflekslerini geliştirmeyi ve güçlendirmeyi gerektirmiştir. Bu da esas olarak milli kültürünün oluşması, geliştirilmesi ve korunması ile gerçekleşmiştir.

Ayrıca bu çalışmada, Türk devlet tarihi ve milliyetçilik kavramlarını temeline aldığı için temel amaç Türk tarihinin incelenmesine ve millet kavramının Türk devletlerinin kuruluş sürecinde ne kadar eskiye dayandığının tespitine çalışılacaktır. Keza İslam sonrası Selçuklu ve Osmanlı gibi devletlerin dönemlerinde milliyetçilik kavramlarının geri plana itilip itilmediği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında milliyetçiliğin, devletin ana harçlarından biri olarak tekrar tarih sahnesine çıkıp çıkmadığının tespitine çalışılacaktır.

Alanla ilgili literatür taraması yapıldığında genellikle yakın dönem Türk tarihi ve Fransız Devrimi sonrası milliyetçilik kavramları ile ilgili araştırmaların yapıldığı ve kitapların yazıldığı görülür; fakat Türk Devletlerinin kuruluş dönemlerinde milliyetçilik ile ilgili yeterli araştırma ve kaynağın olmaması bu doğrultuda alana kaynak sağlayabilecek olması bakımından yapılan bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, çalışma konusuyla ilgili kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılacak, ikinci bölümde ise, Türk milliyetçiliğinin kökenleri ve Yeni Türkiye ve Türk milliyetçiliği üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümünde ise elde edilen bu bulgular değerlendirilip tartışılacaktır. Bu amaçla gerek Osmanlı dönemi münevverlerin Türk Milliyetçilik düşüncesinin doğumunu sağlayan çalışmalarına, gerekse de Cumhuriyetin kuruluş yıllarında oluşturulmaya çalışılan ulusal devletin resmi ideolojisi olarak Türk Milliyetçiliği düşüncesine dair kaynaklara ağırlık verilerek inceleme yapılmıştır.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL GELİŞİM

Tarihsel olarak incelendiğinde milliyetçilik düşüncesinin çok eski çağlarda dahi çeşitli toplumlarda var olduğu görülebilmektedir. Biz ve ötekiler düşüncesinin en eski toplumlar olan Yunan, Çin, Mısır ve sair Mezopotamya toplumlarında da var olduğunun bugün daha iyi biliniyor. Milliyetçilik düşüncesinin kökleri eski çağ toplumlarındaki ortak dil, din, inanç ve coğrafya gibi kavramların araştırılması ve anlaşılmasıyla anlam kazanmaktadır. Milliyetçiliği anlamak için millet, ulus, etnik gibi kavramların incelenmesi, milli kimliklerin oluşumunu etkileyen faktörlerin anlaşılması, bilim ve sanayi devrimleri ile Fransız Devriminin milliyetçiliğin gelişim ve yayılma süreçlerine etkilerini incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ilk bölümde önce milliyetçilik düşüncesinin kavramsal çerçevesini çizerek tarihsel gelişim sürecinde etkili ve belirleyici konuları analiz etmemiz uygun olacaktır.

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

Bu başlık altında Milli Kimlik, Milliyetçilik, Etnik Kimlik ve Ulus kavramlarını tarihsel gelişim süreçleri de dikkate alınarak izah edilmeye çalışılmıştır.

1.1.1. Milli Kimlik Kavramı

Türk Dil Kurumu (2019), milli kimlik kavramını bir milletin toplumsal değerleri, toplumsal kuralları, töreleri, kendine özgü düşünüş ve yaşayış biçimi, dil, adet ve gelenekleri ile oluşan özellikler bütünü, milli hüviyet şeklinde tanımlamaktadır. Tanımdan yola çıkarsak milli kimliğin oluşması için dil, ortak değerler ve ortak geçmişin olması gerekir. Smith'e (2010) ve Armstrong'a (2018) göre ise, milli kimliğin ve dolayısıyla milletlerin oluşmasında en etkili değerlerden biri dindir. Ortaylı (2014) ise, milli kimliğin oluşmasında en önemli değer dil olduğunu belirtir. Ayrıca tarih bilincinin de önemli bir bileşen olduğunu eklemektedir. Aynı kaynakta milli kimlik kavramının oluşmasında, geçmiş, günümüz ve gelecek arasında kesin bir tutarlılık ve birliğin olmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Tarih bilinci hem toplumların kendi kültür ve kimliğini anlamaya veya milli kimlik oluşumuna yardım eder, hem de içinde yaşanılan topluma karşı bağlılık ve sadakat duygularını geliştirmektedir.

Smith (2010), batılı tarzda millet oluşumunda bir yurt içinde yasal olarak eşit, ortak kültür ve gelenekleri ile yaşayan topluluktan bahsetmektedir. Özberk (2019) ise Batılı tarzda ya da sivil modelde millet tanımında ilk unsurun ülke ya da toprak olduğunu ifade

etmektedir. Ona göre bu toprak, aslında herhangi bir toprak değil, halkın beşiği durumundaki yurt olan topraktır. Ayrıca bu toprak, soyun kökünün geldiği toprak olmasa bile nesiller boyunca üzerinde halkın birlikte yaşadığı, etkileşimde bulunduğu bir topraktır. Bu toprak üzerinde mitlerin oluştuğu, destanların yazıldığı, savaşların kazanıldığı mukaddes sayılabilecek bir topraktır. Renan'a göre (2012) ise ulus bir hissiyat, ruhani bir ilkedir. Bu ruhani ilkeyi de iki şey oluşturmaktadır. Birisi geçmişte, diğeri ise bugündür. Birisi zengin bir ortak hatıralar mirasına sahip olmak iken diğeri ise bugünkü zamanda ortak karar alma, birlikte yaşama isteği, bölünmemiş halde geçmişten alınan mirası devam ettirme iradesidir.

Milli kimlik ve millet kavramları birbirleriyle ilişkili yapılardır. Bu kavramları ilişkili tutan etnik, kültürel, bölgesel, ekonomik ve yasal etkenler gibi etkenler vardır. Millet kavramı biri sivil ve bölgesel (teritoryal), diğeri etnik olmak üzere iki boyutlu bir kavramdır. Milli kimliğin millet kavramıyla bu geçişliliği sayesinde, milleti oluşturan grup ve bireyler arasında yerine getirdiği etkileri vardır. Bu etkileri dışsal ve içsel olarak iki grupta toplayabiliriz. Bölgesel, ekonomik ve siyasi etkiler dışsal etkilerdir. Bu etkilerin millet veya devlet siyasetinde etkisi vardır. Milli kimliğin içsel etkileri ise, yurttaşlık ve ortak kan bağı gibi etkilerdir. Bu etkiler geçmişten getirilen ve daha içselleştirilmiş etkilerdir. Ancak toplumu bir arada tutan en güçlü etkilerin de bunlar olduğu kanaatindeyim.

Bir ideoloji olarak milliyetçilik, geçmişten günümüze toplumsal yaşamımızı etkileyen ve siyasal sonuçlar oluşturan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan milliyetçilik akımı yayılmaya başladığı her coğrafyada farklı etkiler yaratmış ve bu etkiler her geçen gün büyümeye devam etmiştir. Özellikle 19. yüzyılda milliyetçilik dünya genelinde öne çıkan temel kavramdır. Bu kavramlar sonucu ortaya çıkan toplumsal hareketler yaşam alanını terk ederken milliyetçilik kavramı gelişimini ve değişimini sürdürmekte, özellikle az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerin iç ve dış politikalarını etkilemektedir. Oran'a göre bu durum ülkemiz için de geçerlidir. Çünkü ülkemizde milliyetçilik kadar kabul gören tek bir kavram daha yoktur. Buna Atatürkçülük de dâhildir (Oran, 1977).

Milliyetçilik olgusu beraberinde birçok kavramla ilişkilendirilmektedir. Ancak bu kavramlar öylesine iç içe geçmiştir ki bir kavramı diğeri olmadan açıklamak tam olarak mümkün değildir. Bu sebeple gerek ülkemizde gerekse bu konuyu daha bilimsel inceleyen Batı'da bu kavram üzerinde bir fikir birliği oluşmamıştır. Araştırmalar sonucu milliyetçilik

veya millet kavramı ile kavim veya etnik kimlik kavramlarının karıştığı görülmektedir. Bireylerin sahip olduğu sosyal ve tarihsel arka plan bağlamında kimlik, milletle ilişkili kavramlardandır. Gellner'e (1998) göre devlet oluştuktan sonra kimlik şekillenmektedir. Bu ister milli kimlik olsun isterse de etnik kimlik olsun devlet oluşmadan kimlik geçerlilik kazanamamaktadır.

1.1.2. Milliyetçilik Kavramı

Türk Dil Kurumuna göre milliyetçilik; maddi ve manevi açılarından millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışıdır. Ancak aşağıda inceleneceği üzere tarihsel süreçte çok daha geniş tanımlamalara gidilebilmektedir. Ulus-devletler çıkarları birbiriyle çatışan gruplardan oluşmasına rağmen, dış tehlike oluştuğunda bir araya gelebilecek bir güç oluşturma bakımından başarılı olmuştur. Farklı ırkların homojen bir grup oluşturması pek mümkün değildir. Bu sebeple bu homojenliği sağlayabilmek için ırksal farklılığın ulusal kimlik kavramı ile ortadan kaldırılması gerekir. Bunun için bilinçaltına incek ve bilinci değiştirecek temellere ihtiyaç vardır. Bu temellerden bir tanesi milliyetçiliktir.

Hobsbawm'a (2013) göre halkı oluşturan bütün nüfus baskın bir grup, ırk ya da bir sınıf tarafından temsil edilerek bu farklılık yine ortadan kaldırılabilir. Bunu sağlayan parlamento ve parlamentoya bağlı yönetici gruptur. Parlamento ülke içindeki ekonomik ilişkileri yöneterek gruplar arası ilişkiyi düzenler. Ulus-devlet böylece gruplar arası ortaklıklar oluşturarak toplumdaki heterojenliği bir hiyerarşi içinde homojenleştirerek kendi halkını yaratmış olur. Dünya Savaşları öncesinde Avrupa'da ve dünya savaşları sonrasında ise tüm dünyada görülen ulusal kurtuluş mücadeleleri ile başlayan anti-empyralist süreç, modern milliyetçiliğin başlangıcıdır. Bu dönemden önce milliyetçilik kavramı, kendi devletinin sömürgeci yayılmacılığına destek veren fakat diğer devletlere karşı cephe alan toplumsal gruplar için kullanılırdı. Özellikle Fransa ve Almanya bu durumu en belirgin yaşayan devletlerdendi. İlkel milliyetçilik teritoryal (bölgesel, mekânsal) ve nispi olarak ta kültürel sınırları ifade etmekteydi. Modern milliyetçilik için bunlar yeterli değildi. Siyasi söylemlerle etkisi güçlenen bu milliyetçilik anlayışına göre ulus kavramı şekillenmekte ve devletler kendi uluslarını üretme yoluna gitmekteydi. Böylece Almanya'da Fransız devriminden farklı olarak siyasi sağ ağırlıklı yapının sahiplendiği dil ve etnisiteye göre şekillenen bir ulusun oluşturduğu milliyetçilik doğmaya başlamıştır (Hobsbawm, 2013).

Calhoun'a (1993) göre, erken modern dönemde millet fikri, aynı yerde yaşayan benzer sosyokültürel karakteristiklerle birbirine bağlanan insanların bir oluşumu olarak ortaya çıkmış, devletlerarasında ortaya çıkan çatışmalarda ve devlet kurulumunda siyasi ve kültürel olarak görev yapmıştır. Bunun sonucunda, modern bir siyasi oluşum olarak milliyetçiliğin ortaya çıktığını, kendini yönetme ve kendi kaderini belirlemeye yönelik modern iddiaların üstün nitelikli bir şekli olduğunu belirtmiştir. Milliyetçilik kavramının bu şekliyle ulus-devlet ilişkisi Wilson prensipleriyle ve Birleşmiş Milletlerde ortaya çıkmıştır.

Llobera (2007) millet mefhumunun yoktan var edilmiş (ex-nihilo) bir kavram olduğunun ileri sürülmesine karşı çıkar ve esasen modern dönemde milliyetçilik ideolojisi altında tanımlanan kimi yönelimlerin Batı Avrupa'da tarih sahnesine çıkan ilk kabile-devletlerde bile gözlemlenebildiğini ileri sürer. Bu bağlamda coğrafi olarak işaretlerle belirlenen sınırlar, genetik benzerlik, ortak kimlik simgeleri¹, savaş ve zafer anıları, ülkelere verilen milli isimler gibi unsurların esasen milletin modern öncesi bir fenomen olduğunu gösterdiğini düşünür. Smith (2002), milliyetçilik kavramının daha çok modern döneme ait olduğunu fakat modernistlerin bakış açısında olduğu gibi bütünüyle geçmişten kopuk olmadığını belirtmiştir. Batı Avrupa'da ulusal duygulara 15. yüzyıl sonu- 16. yüzyıl başlarında rastlanırken, ideolojik bir hareket olarak milliyetçilik 18. yüzyıl sonunda ortaya çıkan bir olgudur. Vestfalya Antlaşması (1648) ile Avrupa'da devletleşme süreci başlamış ve ulus-devlet ve millet kavramlarının bir kaç asır sonra oluştuğu dikkat çekmektedir. Tarihte oldukça önemli bir yere sahip Vestfalya Antlaşması, Otuz Yıl Savaşları ve Seksen Yıl Savaşları'nın sonunda imzalanmıştır. Vestfalya Antlaşması, Osnabrück Antlaşması ve Münster Antlaşmasını da kapsamakta olup aynı zamanda Vestfalya barışı olarak da bilinir. Bu antlaşma ile sadece Avrupa'da yüzyıllardır devam eden mezhep savaşları sona ermemiş aynı zamanda yeni devletler sisteminin de doğmasına yol açmıştır. Vestfalya Antlaşmasıyla birlikte devlet egemenliğine dayalı modern uluslararası ilişkiler sistemi ortaya çıkmıştır.

Bu bakış açısıyla milliyetçilik modern bir kavramdır. Ancak antik dönem tarihi, Roma dönemi, Mısırlıların Nübyeliler ve Asyalılara bakışı ya da Mezopotamyalılar ilk dönem Hristiyan kültürden gelenlere bakış açısı günümüz modern çağ milliyetçiliğine benzemesi sebebiyle aslında antik dünyada bile pek çok bakımdan modern milliyetçiliğe

¹ Llobera bu simgelere örnek olarak bayrak, kalkan, mihrap v.b.objeleri örnek verir. Türkler düşünüldüğünde ise Otağ, davul, sorguç-kotuz, yay, taht ve tuğ gibi ortak simgelerden söz edilebilir (Ahmetbeyoğlu, 2020).

benzer hareketlerin olduğunu göstermektedir (Smith, 2002). Weber (1998), Smith'in görüşüne ek olarak antik dünyadan modern çağa kadar millet ve dolayısı ile milliyetçilik kavramında din olgusunun baskınlığından bahsetmiştir. Tamamı pagan olan antik dinler aynı soydan gelen, aynı dili konuşan, benzer kültürel özelliklere sahip topluluklar için millilik özelliği taşımaktadır. Yani Türklerin tanrıları Türklerindir, Romalıların tanrıları Romalılarındır ya da Mısırlıların tanrıları Mısırlılarındır... Her milletin tanrıları öncelikle onları korur, onları sever, onları cezalandırır ve onların dillerini konuşur (Weber, 1998).

Gellner'e (2012) göre, milletler milliyetçiliği oluşturmaz; aksine milletleri ortaya çıkartan milliyetçiliktir. Milliyetçilik, güçlü bir tahminle bir milleti kuracağı bazı bireylerince kabul edilen bir halk adına bağımsızlık, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik ve siyasi bir harekettir. Milliyetçiliğin bağımsızlık ideolojisi gereği ekonomik bir yönü de vardır. Smith (2010) bu durum için "*milliyetçilik kaynaklarda öz yeterlilik, yaşam tarzında da özerklik ister; bu olmadığı zaman ise milliyetçiler kendi vatanları ve öz kaynakları üzerinde denetimi elde etmek için mücadele verirler*" demiştir. Bu açıklamaya bakarak diyebiliriz ki milliyetçilik, bir millet ideolojisidir. Devlete bağlı bir ideoloji değildir.

Milliyetçilik, olumlu olup olmadığı açısından tartışılan bir kavramdır. Milliyetçilik düşüncesinin taraftarları, hukuki, ahlaki ve siyasi olarak milliyetçilik düşüncesinin uygulanmasını isterler; böylece devletlerarası ilişkilerde çekişme ve savaş sebeplerinin azalacağını düşünürler. Siyasetçilerin büyük bölümü, hukukçuların ve hatta filozofların bazıları, milliyetçilik düşüncesini, siyasi bir araç olarak düşünürler (Akçura, 2017). Oysa Akçura insanların çoğuna göre milliyetçilik, savaşların, çatışmaların, katliamların ana kaynağıdır diye düşünür. Yine de milliyetçi ilkeler, günümüze ait ortak koşullardan kaynaklanan çok derin köklere sahiptir. Watson'a (2012) göre milliyetçilik azınlıklarla çoğunluklar arasındaki mücadelenin ve devletlerarası anlaşmazlıkların sebebidir. Şiddet içeren etkileri üzerinde durmak bizi milliyetçiliğe karşı bir hastalık, bir sorun gibi bakmaya iter ve bu durum aslında yanıltıcıdır (Calhoun, 1993). Böyle bir durumda milliyetçiliğin azınlıkların haklarını savunması, topluluğu ve toplumsal dayanışmayı yasallaştırması, kayıp tarih ve dillerin kurtarıcısı olması, kültürel yenilenmelere destek vermesi, milli kimlik kavramına getirdiği çözüm, güç sahiplerine karşı direnişi başlatan olması, halk egemenliğinden yana olması ve hatta kendi ekonomik gücüne dayalı gelişmeye kaynaklık etmesi gibi olumlu yanları göz ardı edilmiş olur.

1.1.3. Etnik Kimlik

Etnik, Yunanca ethnos kelimesinde doğum yeri, kabile, kavim veya bu insanların yaşadıkları bölgeyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Benzer şekilde Türk Dil Kurumu etnik kelimesinin Fransızca ethnique kelimesinden uyarlandığını ve toplumla ilgili, kavimsel, budunsal, kavmî anlamında bir kavram olduğunu belirtmiştir (TDK, 2019). Etnik kelimesinin Türkçe karşılıklarından biri olan budun kelimesi Göktürk yazıtlarında geçmekte ve anlam olarak ulus ya da Arapçadan gelen kavim kelimeleriyle örtüşmektedir (TDK, 2019).

Etnik kimlik, bireyin yaşadığı toplumda bulunan yaygın kültür unsurlarından farklı olarak, özgün bir kültürel yapının temel özelliklerini nitelik olarak taşımasıyla görünen bir kimlik türüdür. Özberk'e (2019) göre etnik kimlikle millet farklıdır ve etnik kimlikler milletlerin oluşma sürecinde en önemli unsurlar arasındadır.

Çoğu zaman bir etnik kimliğin oluşumu bir grup insanın diğerini öteki olarak tanımlaması sayesinde gerçekleşir. Tam da kavramların ancak zıtları sayesinde var olabilecekleri şeklindeki mantıksal önermeye koşut olarak milletler de başka milletlerin onları farklı olarak tanımlamalarıyla dil düzeyinde bir kimlik kazanırlar. Bu anlamda nasıl ki Germen milleti özünde Yunan ve Romalıların tanımladığı bir kavramdır (Llobera, 2007). Söz konusu Türkler olduğunda Türklerin de bir millet olarak tanımlanmasının Çin kaynaklarındaki girdiler sayesinde olması bu duruma diğer bir örnek teşkil eder (Taşağıl, 2012).

Etnik kimlik, kendini azınlık durumunda gören grupların kabul ettikleri bir durumdur. Bu durum, hem sosyal hem de siyasi bir içeriğe sahiptir. Azınlık durumundakilerin merkez noktasına aldıkları dil, din, farklı kültür ve farklı siyasi görüşlerin oluşturduğu toplumsal bir durum olmasından ziyade daha çok siyasi bir içeriğe dönüşmektedir. Böylece etnik kimlik bu siyasi içeriğinden dolayı grubu bir arada tutan sağlam bir zincir görevi görmektedir. Etnik kimlik bu yönüyle ulus kavramının oluşmasına ve şekillenmesine katkı sağlamıştır. Böylece etnik kimlik bağlamında milliyetçilik ortaya çıkmıştır (Özberk, 2019).

Etnik kimliğin ilk dönem ulus devletlerinde bağlayıcı bir etkisi varken günümüz ulus devletlerinde etnik kimlik kan bağı veya soy bağı gibi özellikleri barındırdığı için ayırıştırıcı hatta diğer kimlikleri yok edici, tekil ulus devletler oluşturan bir yapısı olmuştur. Göka (2006), bu durumlardan ilkinin ön plana çıkararak etnik kimlik tanımında, ortak dil,

ortak dini inançlar, kozmoloji ve ortak yaşam şekilleri etrafında organize olabilmış insan grubundan bahsetmektedir.

Smith'e (2010) göre etnik grup, milletle karıştırılmasına rağmen aynı özellikleri göstermediği için milletten farklı bir kavramdır. Çünkü millet daha karmaşık bir bütünden bahseder. Etnik grup kendi oluştuğu toprakta yaşıyor olmayabilir, ortak bir ekonomik birlik içinde de olmayabilirler. Oysaki bu kavramlar millet olmak için gereklidir. Armstrong'a (2018) göre etnik grubun temel özelliği belli bir gruptan oluşmalarıdır ve bu belli grup aynı dili konuşan ya da aynı kandan gelen ya da ortak sınırlar içinde hareket eden gibi değişkenliklerin tarih boyunca sürekli birliktelik yaratmada bu grubu bir arada tutan özelliklerdir. Ancak etnik gruba ait olmak bile bireysel bir özelliktir ve çeşitli çevresel etkiler bireyi başka bir etnik gruba bağlı yapabilir (Smith,2010). Özberk (2019), bireyin durumunun değiştiğinde etnik grubuna bağlılığının da değiştiğini ya da bireyin bağlılık gösterdiği pek çok kimlik ve söylemin o birey bakımından öneminin farklı dönemlere göre değişiklik gösterebileceğini belirtmiştir.

Renan'a (2016) göre saf ırk diye bir şey yoktur. En asil ülkeler olarak saydığı İngiltere, Fransa ve İtalya'nın hatta Almanya'nın saf bir ırktan oluşmadığını, oluşmasının mümkün olmadığını, kanın en çok karıştığı ülkeler olarak sayar. İnsanlığın zoolojik kökenler, kültür, uygarlık ve dil kökenlerinden çok daha eski olup ilk Aryan, Sami ve Turan gruplarının dahi fizyolojik bir birliktelikleri bulunmamaktadır (Renan, 2016).

Smith (2010), bir etnik grubun çok kullanılan özel bir ad, ortak bir soy inancı, ortak bir tarih, ortak kültür veya ortak dini inanışlar, belirli bir alandan oluştuğu düşünülen bir yurtla bağ ve kalabalık grubu oluşturan topluluk arasındaki dayanışma duygusu veya kan bağı gibi özellikleri olduğunu belirtmiştir. Bu özellikler ne kadar fazla ise etnik grup birbirine o kadar bağlanır. Ancak özellikler grup içinde ne kadar azalır ise grubun bölünmesi ve yeni etnik grupların ortaya çıkması da söz konusu olur. Bu durumun sonucunda grupların birbirini yok etmesi gibi istenmeyecek sonuçlar da oluşabilir.

1.1.4.Ulus Kavramı

TDK'ye (2019) göre ulus kelimesi millet kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. TDK'ye göre millet ise "çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu" şeklinde tanımlanmıştır. Ulus kavramı monarşik krallıklar döneminde, toprağa dayalı ekonomik ve kültürel ilişkilerin mutlakiyetçi devlet anlayışına sahip feodalizme dayanmaktadır. Ulus

kavramı batıda ise doğu toplumlarına göre daha önce oluşmaya başlamış fakat bu kavram zaman içinde değişime uğrayarak günümüz kullanımına ulaşmıştır. Latince kökenli “natio” kelimesi ulus kavramının dengidir. Türkçeye gelişi Fransızca “nation” kelimesiyle olmuştur. Natio, doğum benzerliği olan anlamına gelmektedir ve yakınçağa kadar bu şekilde kullanılmıştır (Özkırımlı, 2010). Fransız devrimi ve Amerika’nın bağımsızlığının etkisiyle meşru bir siyasal oluşum olarak görülen millet kavramı 19. yüzyıl İspanyol kaynaklarında “nacion” kelimesi ile ifade edilmiş ve İspanyol Kraliyet sözlüğünde “her şeyden üstünde bir ortak yönetimi kabul eden devlet ya da politik birim, devletin sınırları belli toprakları ve bu topraklarda yaşayan insanları” şeklinde yer almıştır. Renan (2016) için ulus kavramı sadece sosyolojik bir kategori değil, aynı zamanda tinsel bir “ilkedir”, yani orada öylece duran nesnel bir varlık değil, aynı zamanda onu oluşturan insanların ortak iradesiyle oluşturulan ve var edilen öznel bir gerçeklik.

Millet kelimesi içeriğinde dinsel temaları barındırdığı için (Şentürk, 2005; Topaloğlu, 2012) ulus kavramından farklı bir yönü vardır. Çünkü Şimşek’e göre (2008) ulus kavramı Fransız devriminden sonra dinsel kökenli ümmet-millet anlayışı yerine seküler ve siyasal içerik kazanmıştır.

Fransız devriminin devrimci söyleminin temeli, feodal yapıya başkaldıran grup olan ulus söylemiydi. Feodal sistemden farklı olarak ulus kavramı, *halk ve millet* kavramlarını da içermektedir. Halk, ulusun temeli olarak ifade edilirken, modern döneme ait halk ve millet kavramları ulus-devletin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Feodalizm toplumu bir arada tutmak için tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan kralı ve dolayısı ile dinsel baskıyı kullanırken Fransız devriminden sonra güç ulusun eline geçmiştir. Böylece ulus, kan bağlarının oluşturduğu biyolojik etkileri, dilsel ve kültürel ortaklığı bir arada tutan toplum gücü olarak ortaya çıkmıştır. Bu ortaklığı bir arada tutan ise, milliyetçilik kavramıdır.

Avrupa dışında da ulus kavramı farklılaşarak oluşmuştur. Alt sınıf (madun) ulusçuluğu içerisinde baskın grup halkın alt tabakasıdır. Genellikle işçi sınıfının oluşturduğu bu grup ezilmiş, sömürülmüş ve bu sebeple teolojik olarak değil ideolojik ve ekonomik olarak bir güç elde etmeye çalışmıştır. Ancak madun ulusçuluk dış güçlere karşı ne kadar koruyucu olursa olsun içeride tam ters bir etkiye sahiptir. Bolşevik İhtilali’nde ortaya çıkan ve dış güçlere direnen bu yapı; ulusal kimlik, birlik ve güvenlik adına muhalefeti bastırmış, ülke içerisinde hâkim güç olmuştur. Bu güç aynı zamanda baskıcı bir güçtür. Bu yönüyle ulus egemen bir devlet anlayışı içerisinde ilerici yönünü kaybetmiştir. Bilinenin aksine ulus-devlet, ulus ve milliyetçilik kavramlarının doğurduğu, kapitalist ekonomik sistemin

bir üründür. Bu noktada ulusun ve ulus-devlet milliyetçiliğinin tarihsel sürecini ve bu sürecin siyasal etkilerini incelemek gerekir.

Renan'a (2016) göre ulus aynı yöne doğru yönelen bir dizi olguların meydana getirdiği tarihsel bir neticedir. Ona göre ulus birliği bazen Fransa örneği gibi hanedanlık tarafından, bazen Hollanda, İsviçre ve Belçika örneklerinde olduğu gibi eyaletlerin iradeleriyle, bazen İtalya ve Almanya örnekleri gibi feodal hevesi yenen genel bir ruh ile oluşabilir. Benzer durumlarda aynı ilkeler farklı sonuçlar da verebilmektedir, İtalya yenilgilerle birleşirken Türkiye zaferlerle mahvoluyor, zira İtalya bir ulustur ancak Türkiye Anadolu dışında bir ulus değildir (Renan, 2016).

1.2. MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ

Millet ve milliyetçilik kavramları daha ziyade Batılı düşünürler tarafından tanımlanmaya çalışıldığı için Batı merkezli bir özellik barındırmaktadır. Milliyetçilik, özellikle ortaya çıktığı ve yükseldiği 18. yüzyıldan, gözden düşerek ırkçılıkla bir tutulmaya başlandığı 2. Dünya Savaşı sonrasına kadar bir terim olarak ön planda olmuştur.

Millet terimi ise tanımlanırken birden çok kriterle ele alınmakta ve en önemlisi bir milleti tanımlarken kullanılan kriterler başka bir milleti tanımlamaya çalışırken uygun olmayabilmektedir. Bu nedenle üzerinde net bir uzlaşımın sağlanması pek de mümkün olamamaktadır. Hobsbawn, Mises ve Freyer gibi düşünürler tarafından millet teriminin tanımı yapılmak istenilirken kullanılan kıstasların ilki dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir kıstas siyasi örgütlenme yani birlikte yaşama isteğidir. Bir başka kıstas topraktır. Son kıstas olarak ırk/soy ön plana çıkmaktadır. Dili ön plana koyan ve bu meydana milletin tanımlarını yapmak isteyen düşünürlerin (Hobsbawn, Mises, Freyer...) milleti ortak bir dili konuşan bir tür dil cemaati olarak tanımladıklarını görüyoruz. Weber ise, daha çok siyasi örgütlenmenin ya da birlikte yaşama isteğinin ön planda olduğunu ortaya koymaktadır. “*Millet, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir; o halde millet, normal olarak kendi devletini de yaratma eğilimi taşıyan bir topluluktur*” (Weber, 1998). Weber'in dil unsuru yerine duygu birliğini ön plana almasının ana sebebi aynı dili konuşmalarına rağmen farklı devletler kurmuş olan Alman-Avusturya halkları, Türk toplulukları, Anglo-Sakson toplulukları, Arap kavimleri arasındaki millet olmaktan uzak bu tutumlarıdır. Weber gibi Renan'da 1882'deki bir konferansta dil unsurunu milletin oluşumu için kâfi görmemiş, milleti kutsal bir kavram olarak ifade etmiş, hatta millet kavramını maddi hiçbir şeyin tanımlayamayacağını iddia etmiştir. Renan'a

göre millet, birlikte katlanılan zorluklar ve bu zorluklara karşı gelen fedakârlık duygusunun yarattığı karşılıklı bağıdır (Renan, 2016). Milliyetçilik kavramı bu anlamda işlev görmüş, ulus-devlet sınırları içinde birbirleriyle çıkar çatışması yaşayan grupları, herhangi bir dış tehlike anında hiçbir koşul gözetmeksizin bir araya getirebilen bir zihniyet oluşturmuştur.

Milletlerin oluşmasında bir diğer önemli kıstas ise toprak ya da diğer anlatımla toplumun coğrafi konumudur. Bu hem mülkiyet hem de ataların geçmişten beri yaşamayı seçtikleri, bir yurt olarak belirledikleri toprakla ilgili bir kavramdır. Ataların yurduna ait ortak toplumsal anılar milli kimliklerine belirlenmesinde önemli derecede tesirlidir. Smith ve Armstrong bu düşüncüyü ortaya koyan önemli düşünürlerdendir.

Milletlerin meydana gelmesinde ırk/soy ya da modern ifadesiyle etnik kavramı da bir kıstas olarak ortaya çıkmaktadır. Burada dikkate alınması gereken husus baskın bir ırkın diğer ırklarla olan ilişkileridir. Zira ırklar arası güç mücadelesi neticesinde ortaya çıkan ırkçılık gibi tehlikeli bir kavram çıkmaktadır. Bu bir etnik unsurun diğer bir etniği yok etme gayretine girmesine neden olması olarak gözlemlenmektedir. Bu hale 2. Dünya Savaşı sürecinde Almanya'nın yaşadığı ve yaşattıkları en önemli örnektir ve bu konu hakkında yüzlerce bilgi ve belgeye ulaşmak mümkündür.

1.2.1.Milletlerin Oluşumu

Milli kimliklerin ve milletlerin oluşması, üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Milli kimliklerin oluşumu ile ilgili çok fazla görüş vardır ve bu görüşlerden milli kimlikler başlığı altında değinilmiştir. Aynı başlık altında milletlerin oluşumu hakkında da kısaca değinilmiştir. Zira milletlerin oluşumu ile ilgili ilk fikirlerden biri tarihin bilinmeyen dönemlerinden beri millet kavramının var olduğudur. Antik dönem toplumlarında buna uygun örnekler bolca bulunmaktadır. Platon, (1980) Yunan toplumunun aynı soydan geldiğini belirttiği gibi antik dönemin uygarlıklarından birisi olan Helen uygarlığının esasında tek bir millet olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Smith (2010) antik dönemler için en uygun örneğini antik Mısır uygarlığı olarak söylemiştir. Zira Mısır uygarlığı aynı soylu bir millet olarak değil birden çok bölgesel toplumların oluşturduğu etnik bir devlet olarak görmenin daha uygun olacağını söylemiştir. Aynı şekilde eskiçağlarda Asurlu, Japon, Pers, Arap ve Türk toplulukları bir millet oluşumundan ziyade aslında bir etniği oluşturmuşlardır. Yani Smith'in düşüncesi ile o dönemleri yaşamış Platon'un görüşleri farklılıklar arz etmektedir.

1.2.2. Koruyucu Milliyetçiliğin Millet Oluşumuna Tesiri

Smith (2010), milletin yahut diğer deyişle milli kimlik oluşumun modern dönemde yahut da daha evvelinde oluşumlarına bakılmaksızın iki surette olabileceğini söylemiştir. Bu suretten ilki bürokratik içerme şeklindedir. Bürokratik içerme kavramı yatay ve dikey etnisite şekillerinden oluşur. Yatay etni bir tür aristokrat ile din adamları sınıflarının idareci ve belirleyici oldukları etni şeklindedir. Yatay etnisitenin içine bazen tüccar ve bürokrat sınıfları da dâhil olabilmekte ise de neticede toplumsal üst katmanla sınırlı kaldığı için yatay şeklinde adlandırılmıştır. İngiltere yatay etniye en iyi bilinen örnektir. Çünkü İngiltere, kendi yaşam alanı topraklar dışındaki uzak yerlerdeki etnileri de bürokratik ikna yöntemini kullanarak, ayıca da destek olarak askeri, mali, siyasi güçleri de devreye sokarak daha baskın bir etnik grubun boyunduruğu altına alabilmeyi başarmıştır.

Bürokratik içerme yolundan bahsedebilmek için baskın bir etnik toplumun sahip olduğu siyasal bir oluşum veya seçkin olan sınıf mevcut olan devlette etkin söz sahibi olmalıdır. Yani önce bir devletin varlığından bahsedebilmek gerektiği baskın etnik grubun bu mevcut devlette söz sahibi olması da kabul edilmelidir. Millet devletini sahiplenici bir niteliktedir, devlet de milleti için koruyucu bir nitelikte olmalıdır. Bu nedenle bu tür bir milliyetçilik koruyucu milliyetçilik olarak adlandırılmaktadır. Koruyucu milliyetçilikte baskın etnik toplum dilini, kültürünü, değerlerini diğer etnik toplumlara karşı asimilasyon aracı olarak kullanmakta, böylece millet homojen bir yapıya çevrilmeye çalışılmaktadır. Eğer olarak baskın olan etnik topluluk yahut da bu etnik topluluğun tesirindeki gruplar bir devlet oluşumuna sahip olmamaları durumunda koruyucu milliyetçiliğin hedefi baskın etnik toplumun yaşadığı alanları kapsayan bir devletin kurulması söz konusu olacaktır. Bu durumda yeni bir devletin kurulmasıyla koruyucu milliyetçilik bir tür kurucu milliyetçiliğe dönüşmüş olur. Etnik grubun kalabalık olması, teşkilatlanmada becerikliliği, kendi kültürüne sahip çıkabilme yetenekleri, yaşadığı alanlardaki bölgesel veya uluslararası güçlerin etkisi gibi etmenler millet olma sürecinin hızını ve biçimini belirleyebilmektedir (Smith, 2010).

Yatay etnisite şeklinin belirlediği millet olma süreci özellikle güçlü imparatorlukların, bunların kurumlarının, bilhassa dini ve askeri kurumlarının gelişmesine de katkı sağlayabilmektedir. Güçlü ve etin devletler tarafından kabullenilen mitler kalabalık topluluklar tarafından da rahatlıkla kabul görebilmektedir. Bir miti oluşturan efsane ve milletin kökenini oluşturan bir hayvan figürü (Türklerde bu hayvanın kurt olası öreği gibi) popülerleştiğinde kalabalık gruplar etniyle birlikte diğer etniler üzerinde etkisi

artmakta (nüfusun büyük bir kısmına nüfuz ettiğinde) böylece de ulus-devlet doğmaktadır. Eğer ki farklı mitler kabul edilmişse ve de farklı mitleri farklı etni ile bu etnilerin içinden çıkan seçkin sınıflar tarafından benimserse merkezi yönetimde çatışma ve gerilim oluşabilmektedir.

1.2.3. Kurucu Milliyetçiliğin Millet Oluşumuna Etkisi

Armstrong (2018) ve Smith (2010) dikey denilen etni grubunu, milletleşme sürecinde yatay etni grubuna görece daha da farklı bir süreç izlediğini belirtmişlerdir. Dikey etni olarak belirtilen topluluklarda milletleşme süreci daha çok kültürel milliyetçiliğe ve yerliliğin daha da öne çıkmasına dayanmaktadır. Zira dikey etni tipi farklı sınıfsal grupları ortak mirasta, gelenekte ve görenekte birleştirebilen daha ayırt edici bir tarihsel ve kültürel bir yapıya sahiptir ve öteki toplumsal sınıflara kolaylıkla yayılabilemeye yeteneği göstermektedir. Toplumdaki bölünmeler, kültürel farklılıkları sahip olan diğer gruplardan destek görmemektedir. Neticesinde de etnik bağ daha yoğun ve dışlayıcı olabilmekte, etnik topluluğa kabul edilmeler önünde engeller çok daha fazla olabilmektedir. Bu nedenlerle milletin oluşum sürecinde devletin etkisi ya da seçkin sınıfın etkisi çok küçük olmakta ya da hiç olmamaktadır. Eğer ortada bir devletin varlığı yoksa milliyetçilik anlayışlarının ilk hedefi milletin yaşadığı tarihi topraklar üzerinde bir devlet kurmak olacaktır. Böylece tabi olan gruplardan oluşan dikey etnilerin tekil üyelikleri yerine daha kapsayıcı olabilen bütünleyici bir yapı oluşacaktır. Etnilerce kabul görmüş din ve dine ait kutsal yazılar, dini ritüeller ve ruhban sınıflar dikey topluluklar arasındaki etnik bağın devamlılığın sağlanmasında ana faktörlerden biri olmaktadır (Smith,2010).

Dikey etnilerde milletleşme süreci, ilk olarak Doğu ve Orta Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Asya ve Afrika'da kıtalarında ise sömürge toplulukların dışlanmış seçkin sınıfları tarafından yerliliğin ön plana çıkarılmasıyla görülmüştür (Smith, 2010).

Etnik bir aydınlar sınıfından beklenen şey eskinin pasif durumdaki grubunu yerel bir tarih ve yerel kültür etrafında bir millet meydana getirebilecek şekilde birleştirmek olacaktır. Zor bir süreç olduğu açık olan bu oluşumu gerçekleştirmek için etnik topluluğun pasif yapısının aşılması daha etkin bir harekete dönüştürülmesi, topluluğun yaşadığı topraklara, yani yurduna sahip çıkmasının sağlanması, topluluğun ekonomik olarak da özgür bir duruma getirilmesi, topluluğun birleştirici öğeleri olan milli değer, dil, din, mit gibi kavramlar etrafında birleştirilmesi, topluluğu oluşturan bireylere siyasi, kişisel ve toplumsal haklar verilerek eşit yurttaş bireyler haline getirilmeleri gerekir. Bu sürecin zorlu

olmasının diğerk bir nedeni de başarılması gereken bu hedefler haricinde topluluk içindekilerin de bu amaç ve ideallere inanmalarının sağlanması gerektiğidir. Sert muhalif çıkışlara karşı dik durulması ve tüm tarafların ikna edilmesi gerekmektedir. Bunun için de topluluğun duygularına, geleneklerine ve geçmişine sahip çıkılması gerekmektedir (Smith, 2010).

Güçlü imparatorlukların özellikle ruhban, sivil ve askeri bürokrasilerinin özgül bir etnik kimliğe doğru güçlü bir uğrak üretme becerisi önem arz eder. Avrupa'nın merkezileşmiş iktidarlarında yönetici seçkinler tarafından benimsenen mit, birleşik siyasi kurumun nüfusunun daha geniş kesimlerine kademeli olarak benimsetilmiştir. Fransa'da olduğu gibi, mtyhomoteur (motor-mit; semboller etrafına örülen efsaneler) popülerleştğinde dile dayalı çeşitli örüntüler milliyetçilik çağından önce toplumun önemli bir bölümüne nüfuz ettiğinde, ulus-devlet doğmaktadır. Öte yandan belli başlı seçkin sınıfların ya da seçkin unsurların diğerk mitlere ve dile dayalı örüntülere bağlı kaldığı yerlerde, merkezileşmiş yönetimlerin seçkin kesimleriyle çatışma ve gerilimin ana kaynağı haline gelmektedir (Armstrong, 2018).

Milli kimlik, ister koruyucu milliyetçilik şeklinde isterse de kurucu milliyetçilik yoluyla oluşursa oluşsun, uzun bir sürece yayılır ve bu süreç zarfında aydınların ciddi bir katkısı gerekir (Smith, 2010).

1.3.MİLLİYETÇİLİK TÜRLERİ

Smith'e (2010) göre her milletin kendisine uygun bir milliyetçilik tanımı olması nedeniyle milliyetçilik kavramı da elbette birden çok şekilde tanımlanabilmekte, bu sebeple de birden çok çeşidi olabilmektedir. Mesela Fransızların kültüre bağlı bir millet oluşumundan bahsedildiğinden milliyetçilik tanımları da kültür temelli olmaktadır. Ya da Almanlar millet kavramından ırk temelli olarak bahsettikleri için milliyetçilik tanımları da yine ırk temelli olmaktadır. Avrupa dışındaki coğrafyalarda ise milliyetçilik tanımları yine kültür, dil, din temelli olabilmektedir. Bunun sebepleri ise millet oluşumunda ana tesiri olan tarihsel durumlarıdır. Mesela Fransa'da gördüğümüz gibi birden çok ırktan meydana gelen bir millette elbette ki milliyetçilik tanımı ırk temelli olamayacaktır. Yine benzer bir şekilde İran ve Hindistan gibi örneklerde olduğu gibi birden çok dil konuşulan yerlerde milliyetçilik anlayışı dil temelli olamayacaktır.

Alman milliyetçilik anlayışı incelendiğinde en başta Katolik kilisesine isyan eden Luther'in yanında yer alıp Protestanlığı benimseyen ve din temelli bir yapısı olsa bile

demokrasiden yana olmuş fakat zamanla ırk temelli bir milliyetçiliğe dönüşerek demokratik olmayan ırkçı bir aşırı milliyetçilik olmuştur. Bundan da görüleceği üzere zaman ve şartlar milliyetçilikte değişimlere sebep olabilmektedir. Milliyetçiliği sadece Alman milliyetçiliğini inceleyerek bile demokratik - demokratik karşıtı, iyi – kötü, ilerici – gerici, ılımlı – aşırı, solcu – sağcı, batılı – doğulu şekillerinde pek çok türlere ayırabiliriz. Akçura'ya (2016) göre Avrupa merkezli milliyetçilik sınıflandırmalarında batılı milliyetçilik ilerici, doğulu milliyetçilik ise daha tepkisel ve otoriter özelliklere sahiptir. Ancak bu ayrımları yapabiliyor olmamız bu tür milliyetçiliklerin ortak yönlerinin de olduğunu bize unutturmamalıdır. Calhoun (1993) da, Smith (2010) de, Anderson (2009) da bu şekillerde yapılan ayrımların benzerlikleri ötebileceğini belirtmiştir. Daha birçok bakış açısı ile milliyetçilik farklı çeşitlere ayırabilir. Siyasi – kültürel - ırkçı milliyetçilik, kurucu – koruyucu milliyetçilik, muhafazakar – devrimci milliyetçilik, dönemlere göre değişen milliyetçilik (1., 2., 3., ve 4. Dönem milliyetçiliği şeklinde), ayrılıkçı – birleştirici milliyetçilik şeklinde artırılarak örnekler daha da çoğaltılabilir. Bunun kesinlikle bir sınırı yoktur zira milliyetçilik sürekli değişen, dönüşen dinamik bir yapıya sahiptir.

Yukarda kısaca değinilen milliyetçilik sınıflandırmalarının genelinde toprağı ve vatandaşlığı temel alan milliyetçilikler ile kültürü ve etnik bağları temel alan milliyetçilikler şeklinde klasik bir sınıflandırma yapabilmeyi mümkün kılıyor.

1.4.KLASİK MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

Milliyetçiliğin tam olarak ne zaman ortaya çıkmış olabileceği tartışmaları ve bunun araştırılması iki farklı görüşün doğmasına sebep olmuştur; bunlar klasik ve modernist anlayışa sahip görüşlerdir. Klasik milliyetçilik anlayışında milliyetçiliğin varlığı iki ana etkene (yurt ve etni) dayandığını ifade edilmektedir. Klasik bakış açısıyla ilgili görüşlerde milliyetçilik kavramı yurt kökenli yani Teritoryal Milliyetçilik ile Etnik Milliyetçilik olarak incelenmektedir.

1.4.1.Teritoryal Milliyetçilikler

Klasik milliyetçiliğinin görüşüne göre milliyetçilik kavramı Avrupa kıtasında ortaya çıkmış ve buradan da dünyaya yayılmıştır. Dönemin Avrupa'sında yer alan siyasi güçlerin yani krallıkların güçlerini devam ettirebilmek için olabildiğince tekil, yani homojen bir millete sahip olmak istediklerini görürüz. Bu amaçla da homojen bir millet yaratmak isteyen krallıkların oluşturduğu teritoryal/sivil milliyetçilikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Başta Fransa olmak üzere sonrasında da İspanya ve İngiltere gibi ülkelerde

görülmesi nedeniyle buna batılı milliyetçilik de denilmektedir. Ulus-devlet süreciyle ve bu sürecin neticesinde oluşan vatandaşlık, vatan, ülke, toprak gibi kavramlara dayanan bu kuram milli devlet biçimini yaratmıştır. Yani bu kuramda devlet, millettten önce ortaya çıkmış, millet olma süreci de devletleşmenin sonrasında gerçekleşmiştir. Akçura (2016) Renan'ın milleti geçmişten gelen ortak miras ve gelecek için de ortak programa dayalı topluluk olarak tanımlamasına dayanarak Fransızların millet tanımının temelini arzu ve iradeye dayandığından bahsetmiştir. Ancak Batı Avrupa'da ortaya çıkan bu durum dünyanın diğer coğrafyalarında aynı şekilde olmamıştır. Teritoryal milliyetçilikler başka yerlerde devletler oluşmadan da gerçekleşebilmişlerdir. Sömürge altındaki milletler sömürgeciliğe ve onları yöneten yabancı güçlere karşı başkaldırmış ve bağımsızlıklarını kazanmadan önce de bir milliyetçilik fikrine sahip olabilmışlerdir. Bağımsızlığını kazanmış kimi halklar ise bağımsızlık sonrasında teritoryal olarak bir milletleşme sürecine girmiştir. Bu halkların bağımsızlığını kazanmasında diğer devletlerin de etkisi olabilmıştır. Ancak kimi toplumlarda etnik farklılıklarından dolayı milletleşme süreci daha uzun ve sancılı yaşanmıştır (Smith, 2010).

1.4.2. Etnik Milliyetçilikler

Akıncı'ya (2019) göre, etnik gruplar herhangi bir devlet sınırına bağlı değildirler, nesilden nesile aktarılan kimi ortak özellikleri vardır ve davranış kalıpları belli olan kültürel topluluklardır.

Smith'e (2002) göre, etnisiteler milattan önceki eski çağlardan buyana var olagelmışlerdir. Etnik topluluklar, üzerinde yaşadıkları ve kendilerine ait olarak kabul ettikleri topraklara sahiptirler. Bunlar bu topraklarda geçmişte de yaşamış olabilirler veya halen de yaşıyor olabilirler. Etnik grupların zihinlerinde coğrafi olarak yer tutan bir anavatan düşüncesine sahip olmaları gerekmektedir. Çeşitli nedenlerle yer değiştirmiş olsalar bile bir gün dönebilecekleri yer olan anavatanlarında dini ve kültürel olarak kutsal kabul ettikleri ortak alanları ve ortak mitleri bulunmaktadır.

Ortak bir soydan gelen, ortak bir kültüre sahip olan ancak farklı güçlerin egemenliği altında yaşayan etnik toplulukların devlet kurma, kurdukları devletlerde ise etnik topluluklarının yaşadığı her yere kadar sınırlarını kadar genişletme amacı güden milliyetçilikler, etnik milliyetçilikler olarak tanımlanmaktadır.

Etnik milliyetçiliğin en bariz ve bilinen örneği Alman milliyetçiliğidir. Akçura'ya (2016) göre Almanlar milliyet düşüncelerini daha ziyade tarihe dayandırmaktadırlar.

Alman milliyetçiliği devlet kurulmadan da milliyetçiliğin oluştuğuna dair önemli bir kurucu milliyetçilik örneğidir. Alman milliyetçiliğinde, milliyetçiliğin dil ve kültürde bulunan benzer özelliklerini birleştirme yoluna gittiği görülmektedir. Almanlar millet kavramını doğrudan doğruya ırk olarak ifade etmişler, milliyeti ise Fransızlardan farklı olarak arzu ve iradenin dışında, tarihsel olaylara dayanan bir gerçeklik olarak kabul etmişlerdir. Böylece millet, ırk ile belirlenmiş kültürel bir kavram olarak ortaya konulmuştur (Akçura, 2016).

Eğer bir millet henüz bir devlete sahip değilken, hatta bir başka devletin tahakkümü altındayken dahi bu devletten ayrılarak kendi yurdunda kendi milletine ait yeni bir devlet kurmaya çalışırsa bu milliyetçilik kurucu bir milliyetçilik olarak tanımlanabildiği gibi aynı zamanda ayrılıkçı bir milliyetçilik olarak ta tanımlanabilmektedir (Smith, 2010).

Eğer bir millet sahip olduğu devletin sınırlarını etnik olarak tüm soydaşlarının yaşadığı başka alanlara doğru büyütme çalışırsa bu tür milliyetçilik ise yayılcı milliyetçilik olarak tanımlanmaktadır. Ancak burada anlatılan bu yayılcılık başka milletlere hükmetmek için sömürge anlamında değildir, etnik olarak kendi soydaşlarına doğru yayılcılıktır (Smith, 2010).

1.5.MODERN MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

İkinci dünya Savaşı sonrasında yapılan ve milliyetçilik düşüncesinin kökenlerini bulmaya yönelik bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik kuramları klasik kuramlardan farklılıklar göstermektedir. Bu kuramlarda öncelikle etnik kökene ve milli kimlik gibi kavramlara odaklanılmıştır. Bu bahse konu kuramların ilki primordializm kuramıdır.

1.5.1. İlkçilik (Primordialism)

İlkçi kuramcılara göre millet kavramı sabit ve değişmez bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle milletlerin ilk çağlardan beri var oldukları kabul edilmelidir. Bu şekliyle modernist düşüncenin tezlerini de reddetmektedirler. İlkçiler içinde doğalcı, kültürel ve biyolojik bakış açısı olmak üzere üç ana dala ayrılmışlardır.

İlkçilik anlayışı içindeki doğalcı dala göre insanların hangi etnik kökenden oldukları çok önceden belirlenmiştir. İnsanlar en baştan etnik bir topluluğa ait olarak doğarlar ve bu nedenle doğalcı anlayışa göre etnik grup ile millet kavramları esasında özdeş olarak kabul edilmektedir. Bu düşünce başlarda büyük bir ilgi görmüş ancak ulus olarak tanımlanmaya uygun olmayan devletlerin (Hindistan, Endonezya gibi) ortaya

çıkması sebebiyle zamanla etkisini kaybetmiştir (Smith, 2002). Sonralarında da bu düşüncesin taraftarları modernist anlayışı benimsemişlerdir.

Biyolojik anlayışın taraftarları ise etnik kökleri genetik özellikler ve insan içgüdülerinde bulmaya çalışırlar. Bunlara göre insanı yönlendiren en temel güdü, üreme içgüdüsüdür. Özkırmı (2008) bu içgüdünün insanları kendi akrabalarıyla eşleşme düşüncesine yönlendirdiğini söylemiştir. Bu içgüdü insanların içinde buldukları kendi etnik gruplarına çok daha güçlü duygularla bağlanmasına neden olmaktadır. Kültürel ilkçilere göre ise birincil bağlılıklar, ilk olmaları sebebiyle, her şeyden evvel doğumla bireyde mevcut kabul edilir. İnsanlar sosyal birer varlıktırlar ve onu topluluğunun parçası yapan şey herhangi bir çıkar duygusundan ziyade bir tür heyecan duygusudur.

Kültürel ilkçilerin düşüncesine göre kültür her şeyden evvel vardır, hiçbir şeyden de türemediği kabul edilir. Bu nedenle de doğal bir bağlılık meydana getirir ancak bu bağlılıklar bireyseldir, manevidir ve toplumsal kaynakları da bulunmaz. Bu bağlılıklar yaratılıştan geldiğine göre köklerinin de tahmin edilemeyecek kadar eski olduğu kabul edilir. Bu nedenle ilk olma özelliği taşıyan duygular kelimelerle anlatılması mümkün olamaz. Topluluğa ilk kez bağlanan kişiler o topluluğun alışkanlıklarına bağlanma zorunluluğu duyarlar ve bu bağlılık da hiçbir şekilde izah edilemez. Bu bağlılık çıkarıcı değildir, özünde duygulara dayanmaktadır (Özkırmı, 2008).

1.5.2.Modernist Yaklaşımlar

Modernist yaklaşım düşüncesi ilkçi yaklaşımın etkisini kaybetmesine neden olan bir yaklaşımdır. Gellner, Anderson, Hobsbawm, Breuilly, Hroch ve Chatterjee modernistlerin belli başlı ön plana çıkan akademisyenlerindendir. Modernistlere göre, millet kavramının kökleri eski dönemlere dayandırılmaz. Zira milletler, esasında modern dönemlerde meydana gelmiş bir düşüncedir. Millet in meydana gelmesi için sanayileşme, ulus-devletlerin oluşması, şehirleşme, din temelinden kurtulma gibi etken ve nedenlerin oluşması gerekmektedir. Modernist anlayışa göre milletler, birer yakın çağ ürünüdürler. Dolayısıyla da milletleri, esasında milliyetçilik ortaya çıkardı denilmektedir (Gellner, 1998). Yani kendi devletini milletler kuramaz; tam tersine modern anlamda devletler kendi milletlerini meydana getirebilirler (Akıncı, 2012).

Anderson (2009)'a göre, milletler aslında birer hayali siyasî topluluklardır. Milleti hayal edilmiş bir topluluk olarak tanımlar, çünkü millet hayal edilmiştir, bireyleri birbirlerini tanımazlar, her bireyin zihninde millet toplanır ve hayali olarak canlandırılır.

Hayal edilmiş bir dâhil oldukları millet vardır bir de kendileri dışında başka milletler vardır.

Modernist düşüncede gerek millet kavramının gerekse de milliyetçilik kavramının oluşumunda geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına doğru bir geçişin etkisi olduğu, ayrıca sanayileşme, sosyal ve ekonomik ilişkiler, siyasi ve kültürel şartlardan da etkilendiği, neticede de modernitenin bir sonucu olduğu belirtilmiştir (Hocaoğlu, 2004).

Temel olarak modern bilimlere dayanan ve insan ile eşya arasındaki ilişkilerin esasında önceki dönemlerden farklı bir tarzda yeniden oluşturan ve sonunda insan ilişkilerinin de farklı olarak doğmasına neden olan modernite anlayışı, kimlik oluşumunu da tamamen kökten değiştirdi denilmiştir. Modern milliyetçilik anlayışı bu haliyle sanayi devrimi sonucunda doğan homojen toplumların meydana getirdiği yeni bir dünya kurma arzusundadır.

Modernistler kavramın yeni olması, içeriğinin de geniş olması nedenleriyle modernistler milliyetçilik kavramını çok çeşitli yönlerden ele alarak çeşitlendirmişlerdir.

Özkırımlı (2008), modernist kuramcılarının teorilerinde öne çıkan kriterlere göre milliyetçiliği üç temel kategoriye ayırmaktadır. Milliyetçilik ekonomik etkenlere bağlı denilirse ekonomik dönüşüm, siyasi etkenlere bağlı denilirse siyasi dönüşüm, toplumsal-kültürel etkenlere bağlı denilirse toplumsal-kültürel dönüşüm gruplarına ayrılabilir. Milliyetçilik

Smith (2010) ise modernist anlayışı beş temel kategoriye ayırmaktadır. İlk kategoride yer alan sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ekonomik olarak eşitsizlikler ve sınıf çatışmaları gibi ekonomik nedenlerden doğmuş toplumsal-iktisadi milliyetçilik ve milletler yer almaktadır. İkinci kategoride modern sanayi çağın zorunlu kıldığı olgular olan toplumsal ve kültürel milliyetçilik ile milletler yer almaktadır. Üçüncü kategoride modern devletler ile birlikte ortaya çıkmış olan ve imparatorluklara karşı oluşturulmuş siyasi milliyetçilik ve milletler yer almaktadır. Dördüncü kategoride Avrupa'da dinin etkisinin azalmasına ve buna bağlı olarak oluşan ideolojik milliyetçilik ve milletler yer almaktadır. Beşinci ve son kategoride ise yapıcı (inşacı) yaklaşım yer alır. Bu yaklaşımda milletler ve milliyetçilik her ne kadar modern olsalar bile toplumsal olarak kurulmuş bir karakterden bahsedildiği için diğer dört yaklaşımdan farklı açıdan bir kavram olarak ortaya konulmuştur.

Modernist anlayışa göre, milletler ve milliyetçilik esasında 19. yüzyıla ait bir olgu olarak kabul edilir. 19. yüzyıldan önce bilinmeyen milletler ile milliyetçilik düşüncelerinin

ortaya çıkmalarını sağlayan temel sebep ekonomik ve siyasal gelişmeler kabul edilir. Kendilerini meydana getiren bu ekonomik ve siyasi sebepler ortadan kalkınca millet ve milliyetçilik kavramları da ortadan kalkabilecek veya önemleri kalmayacaktır.

1.5.3. Etnik-Simgencilik (Etno-sembolizm)

Özkırmı'ya (2008) göre, İlkçilik yaklaşımını kabul etmeyen, modernistlerin yaklaşımlarını da yetersiz bulan Armstrong ve Smith başta olmak üzere bazı milliyetçilik kuramcıları bu iki yaklaşımdan bir sentez yapmaya çalışmışlardır. Etno-sembolcü anlayışına göre milletlerin oluşumu ve gelişimleri geniş bir zaman dilimi içerisinde incelenmelidir. Bu anlayışta, modern milletlerin oluşumu modernist anlayışın ortaya koyduğu düşüncedeki gibi öyle birden bire 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır diye basitçe açıklanamaz. Yani milletlerin oluşumlarını o milletlerin etnik temellerini dikkate almadan açıklamak mümkün değildir. Neticede günümüzün milletleri de modern dönemin öncesi dönemlerinde var olan etnik toplulukların devamı olarak görülür. Modern milletler gelişmişlik düzeyi olarak etnik topluluklardan önde olsa bile, tür olarak aynıdırlar. Modern dönemdeki milletlerin geçmişlerinden gelen mitleri, sembolleri, töreleri dahi bu günün milliyetçiliklerinin temelini ve özünü oluşturmaktadır. Bu açıdan ilkçi anlayıştan farklıdırlar. Diğer açıdan ise etnik kökenlere bağlılığı dışlayarak milliyetçilik düşüncesini sadece kapitalizm, endüstrileşme veya sanayileşme gibi modern süreç kavramlarıyla açıklamak isteyen başkaca kuramların da yeterli olmadığını öne sürerler. Bu düşüncenin taraftarlarına göre daha uzun ve geniş bir tarihsel dönemleri kapsayan ve de milletleri etnik kökenleriyle birlikte değerlendirmeye alan yaklaşımlar daha doğru bulunur (Özkırmı, 2008).

Armstrong (2018), etnik grupların sınırlarının ve dayandıkları sembollerin mitlerin kalıcılığını sağladığını belirtmiştir. Ona göre toplum kendisini toprağa, yani yaşanılan yere göre tanımlamış, sembol ve mitler böylece toprağa bağlılık ilkesini yansıtmışlardır.

Smith (2002), etno-sembolcü yaklaşım kuramının üç avantajından söz etmektedir. Birinci avantajı bu kuram ile hangi milletlerin hangi ortam ve koşullarda milliyetçi bir hareket başlatacaklarını görmek ve bu hareketin hangi şekilde doğacağını belirleme konusunda yardımcı olmasıdır. İkinci avantajı ise mitlerin, törelerin ve sembollerin milliyetçiliğin meydana gelmesindeki rollerini belirlemeye yardımcı olmasıdır. Milliyetçilik genelde sembolik hedeflere dair izler arar. Modernist kuramlar bu konulara değinmezler toplumsal anıların gücünü anlatamazlar. Etno-sembolcü yaklaşımın üçüncü ve

son avantajı ise milliyetçilik anlayışının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamasıdır.

1.6. MİLLİ KİMLİKLERİN OLUŞUMUNDA İNANCIN ETKİSİ

Milli kimlik bakımından, milleti meydana getiren bireylerin ortak bir ülkü ile ortak kimi simgelerde birleşmeleri, birlikte umudu ve onuru paylaşmaları yanında millet kimliğinin oluşumunda şartlara göre dil, birlik hissi, etnik yapı, ortak kültür, ortak tarih, dini ve ahlaki etkenlerin de önemli olduğu bilinmektedir (Günay, 1988). Bir milletin oluşumuna etki eden faktörler içerisinde en önemlilerinden birisi de dini inançtır. Milli tarih bir noktaya kadar dini tarihtir denilebilir (Köprülü, 2014).

Din, bir topluluğun kültürünün oluşması ve gelecek nesillere aktarılmasında çok önemli görevler üstlenmektedir. Sonuçta sosyo-kültürel ortamda din, kişisel değerlerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Din, ona inanan toplulukların paylaştıkları birleştirici kutsal değerler ve idealler oluşturmakta, toplum da bu idealler çerçevesinde bir ahlak oluşturmakta, bu yolla da toplum davranışlarını bu kutsal amaçlara uydurmaktadır (Coşkun, 2003).

Dinin esas olarak yerine getirdiği dört işlevden (anlam verme işlevi, kimlik kazandırma işlevi, yapısal işlevler ve kültürel işlevler) birisi olan kimlik ve ait olma duygusu kazandırma işlevi, bireyin bulunduğu alandan daha uzak yeni bir bölgeye göç etmesi durumunda aidiyet duygusunu sağlamaktadır. Birey ait olduğu topluluğun içinden çıkıp yeni bir topluluğun içine girdiğinde aynı dini paylaşan gruplara aidiyet duygusu ile daha kolay bağlanmaktadır (Roberts, 1990).

Akçura'ya (2017) göre din, milliyeti doğrudan doğruya şekillendirebilmektedir. Aynı zamanda da milliyetin oluşumunda en önemli etmenler arasında sayılan dilin ve kültürün şekillenmesine de katkı sağlamaktadır. Armstrong'a (2018) göre de inancın milli kimlik oluşumunda oldukça önemli bir etkisi bulunmaktadır. Din ile ilgili pek çok konuda sadece aydınların kullandıkları dilsel yapılarla eleştiriler yapılırken vaaz ve benzer başkaca çağrılar halkın kullandığı yalın diller ile yapılabilmektedir. Reform hareketlerinin etkisi ile dinsel tema ve ifadeler her toplumun kendi diline çevrilerek ve bu dillerde yazılarak daha güçlü yapıtlar verilmeye başlanmıştır. Böylece din dili etkilerken, dil de edebiyatı, edebiyatta millet oluşturma sürecini etkileyebilmiştir. Akçura (2017) Hıristiyan dünyasında milletlerin ortaya çıkmasını her toplumun kendi dilini edebi bir dile dönüştürerek etkin bir şekilde kullanmaya başlamasıyla ortaya çıktığını söylemiştir.

Hayes (2010), modern milliyetçilik anlayışının ilk başlarda Hıristiyan olan halkların

arasında oluştuğunu ve bu dinin birçok adet ve örfünü alıp kendilerine adapte ettiklerini belirtmiştir. Milliyetçilik ve din arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşime bireylerin uyum sağlamaları ölçüsünde halen yaşadığı dininden önce inandığı pagan kültüründen getirdiği gelenek ve göreneklerini devam ettirebilmektedirler. Yani yaşattıkları gelenek ve göreneklerini milliyetçi tapınma ve disiplin şartlarına adapte etmektedirler.

Hobsbawm (2013), din ile milli kimliğin birbiriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Dinle dinin içerisinde barındırdığı pek çok kutsal ikon milliyetin ve milli kimliğin oluşumunda önemli faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Kutsal ikonlar bir topluluk için gözle görülür bir gerçeklik olarak semboller ve ortak ritüelleri simgelemektedir. Mesela, bir dinin ibadetler için toplulukça yapılan etkinlikler (namaz, pazar ayinleri, şabat günü...), peygamberlere veya din adamlarına özel malzeme, ikon, dini içeriğe ait kelimeler ve çağrı tarzları (ezan, çan gibi) gözle görülür, elle tutulur gerçeklik olarak mitler kadar etkili olurlar.

Bazı milletlerde görülen etnik bir din seçilmesi gibi davranışlar, dinin bir birleştirici bir etki olmasından ziyade halkın kendisini etraftaki öteki halklardan veya devletlerden farklı hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Din ile milli bilinç arasındaki bağı kanıtlayan en önemli örnek İrlanda'dır. İrlanda halkı reform hareketlerini uygulayan İngilizler kadar başarılı olamamışlar, hatta bu reformları reddetmişler ve böylece Katoliklik ile kendilerini özdeş kabul etmişlerdir. Bunun neticesinde de İngilizlerin etkisi ya da baskısı ile din değiştirmeleri ihtimali tamamen ortadan kalkmıştır.

Benzer şekilde Luther'in papalığa karşı isyan etmesi, taraftarının da Alman imparatorluğunun yetkilileri olması, onların gücünden yararlanması Protestanlık anlayışını Alman halkı arasında yaygın hale getirmiş ve böylece yükselen milliyetçi hareketler ile papalığı daha da zorlamış ve Alman milliyetçiliğinin oluşmasını sağlamıştır. Yani aslında bir din adamı olan Luther aynı zamanda Alman milliyetçiliğinin de kurucularından birisi olmuştur (Baron, 2007).

Din, toplumlarda kültürel kimlik yönünden birleştirici bir etkiye sahip olduğu kadar parçalayıcı da sahip olabilmektedir. Yani din yerinde göre iki ucu keskin bıçak gibidir. Toplum güçlüyken birlik-beraberliği teşvik etme rolü üstlenen din, toplumdaki ortak payda ve birlik duygusu kaybolduğunda "tekfir" mekanizmasını (ötekini kâfir ilan etme, dinden atma) devreye sokar, sonra da baskı ve güç aracı olarak parçalamaya başlar (Onat, 2009).

Renan (2016), dinin de dil veya ırk gibi bir milletin kurulmasına yetecek bir temel teşkil edemeyeceğinden bahsetmektedir. Renan'a göre millet manevi bir varlık olarak ortak acılardan beslenmektedir. Renan ulusların yeknesak bir dine mensup olmadığına ve aynı ulus içinde farklı birçok inanışın var olabildiğine dikkat çekmiştir. Milletın ortak anılara sahip olması gerektiğinden ve birlikte yaşama rızası ile bu anıları yaşatması gerektiğini anlatır. Renan'ın 1882 yılında Stornbonne'de yaptığı bir konuşmada milleti tanımlarken insan topluluklarının muhtelif şekilleri olduğunu anlatarak; Çin, Mısır ve eski Babil gibi büyük insan toplulukları yanında Atina ve Sparta tarzı site toplulukları; Karolinger krallığı tarzında farklı ülkelerden oluşmuş birliktelikler; İsraililer gibi din bağı ile bir araya getirilen anavatanı olmayan topluluklar; Fransa, İngiltere ve modern Avrupa'nın pek çok otonom devletlerinde olduğu gibi milletlerden teşekkül devletler; Amerika ve İsviçre türü konfederasyonlar; muhtelif Germen ya da Slav grupları arasında ırk, ya da daha iyisi lisanın sağladığı akrabalık/soy ilişkileri gibi demiştir (Renan, 2016).

1.7. ÜSTÜN İRK KAVRAMI VE MİLLİ KİMLİK İLİŞKİSİ

Dini inanışların topluluk içerisinde farklı olmasının milli kimliğin oluşmasında önemli yeri olduğu göz önüne alınırsa bu farklılığın ilahi bir güç tarafından seçilmiş bir millet olma inancını da ortaya çıkardığı görülür. Günümüzde de ayrı birer etnik/milli kimlik olarak görülen bazı toplulukların Tanrı tarafından üstün ve özel kılındıklarına inandıkları görülmektedir (Smith, 2010).

Çancı'ya (2008) göre ırk ve ırkçılık kavramları Platon'a kadar dayandırılabilenmektedir. Çünkü Platon adil ve estetik bir halkın oluşabilmesi için aşağı olarak tanımlanan diğer ırkların yok edilmesi gerekliliğinden bahsetmekten çekinmemiştir. Benzer anlayış Alman felsefeci Hegel'de görülmektedir. Hegel (1991), Germen ırkını üstün ırk olarak tanımlamış, Germen ırkının güçlü bir devlete de sahip olmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Nitekim bu görüşler daha sonra Nasyonal Sosyalizmin denilen ya da daha bilinen adıyla Nazizm hareketinin temel yapısını oluşturmuştur. Diğer bir görüşe göre ise milliyetçilik düşüncesi milletlerin eşitliğini kabul eden bir politik yapıya sahip değildir (Dann, 1993). Modern milliyetçiliğin oluştuğu Avrupa topraklarında Roma İmparatorluğu döneminde yabancı topluluklar, Kudüs'ün fethi sırasında köleleştirilen topluluklar ile coğrafi keşifler ile tanışılan ve köleleştirilen topluluklar, yani birbirinden oldukça farklı ırkların bir araya gelmesine neden olmuştur. Milletleşme sürecini henüz tamamlamak üzere olan Avrupa'da böylece üstün ırk kavramı doğmuştur. Siyah ile beyaz ayrımı, yeni keşfedilen kıta halklarının silah zoruyla köleleştirilmeleri veya katledilmeleri

sonucunda Avrupa'nın yeni ırklara yaklaşımında ırkçılık yükselişe geçmiştir. Neticede güçlü olanın veya kazananın haklı olduğu bir tür ırk ayrımcılığı üstünlük gerekçesi olarak kullanılarak zayıf olanlara karşı bir baskı gerekçesi oluşmuştur (Geisen, 2006). Aslına bakılırsa Romalılar etnik kimlikten ziyade vatanseverlik duygularını öne çıkaran bir imparatorluk kurmuşlardı (Llobera, 2007). ırkçılık kavramının özellikle 19. yüzyıl Avrupa'sında daha çok ön plana çıktığı görülmüştür. ırkçılık anlayışı, farklılık simgelerinin (ad, deri rengi, ibadet) etrafında birleşen ve toplumu saflaştırma, kendi kimliğini ise her türlü melezlik veya karışımdan koruma, söylem ve eylemler ile karşısındakileri küçük görme, aşağılama veya sömürmek biçiminde ortaya çıkmıştır (Balibar, 1993). Balibar'e (1993) göre, milliyetçilik ve ırkçılık yakın kavramlar gibi gözükse de esasında farklı kavramlardır. ırkçılığın ortaya çıkmasında milliyetçilik belirleyici rol oynamıştır. Bu nedenle ırkçılık milliyetçiliğe göre çok daha aşırı bir anlayış olarak görülür.

1.8. BİLİM VE SANAYİ DEVRİMİNİN MİLLİYETÇİLİĞE ETKİLERİ

Avrupa'da modern anlamda milli kimliklerin oluşmasının düşünsel uyanış ve coğrafi keşiflerle başladığı kabul edilir. Merkezi otorite ve hâkimiyet feodal yapıya ait derebeylikler ile bu derebeylerine ait küçük kalelerin son teknoloji ürünü olan gelişmiş topraklarla yıkılmasıyla oluşturulmuştur. Matbaanın icat edilmesi de Katolik inancının toplum ve düşünce üzerindeki etkisinin kaldırılmasına sebep vermiştir. Böylece edebiyat ve dil daha özgür bir ortamda gelişme imkânı bulmuştur. Milli diller kullanılarak yazılan metinler hem bu dillerin ortak dil olarak kabulünü sağlamış hem de bu dillerle ilgili bilimsel çalışmaların (filoloji) artmasına katkı sağlamıştır. Filoloji ile birlikte arkeoloji, tarih, felsefe gibi bilimler de milli kimliklerin oluşmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır (Özberk, 2019). Özellikle matbaa sayesinde çok sayıda kitap yayınlama imkânı edinen yayıncılar o güne kadar Avrupa'da entelektüel dil ve bilim dili olan Latince'yi bilen az sayıda insana ulaşmak yerine daha kapitalist bir güdüyle geniş halk kitlelerine ulaşmak amacıyla yerel dillerde yayınlar yaptılar. Böylelikle basın sayesinde dil merkezli bir ulusal bilinç inşası da gerçekleşti (Llobera, 2007).

Nitekim milletlerin geçmişlerini, tarihini mitoloji, teknoloji ve dilin yardımıyla inceleyen, Alman düşünsel çalışmalarından doğan filoloji bilimi ile ilgili olarak Akçura, bunun en az Fransız düşüncesi kadar etkili olduğunu anlatmıştır (Akçura, 2016). Almanların filoloji çalışmaları Avrupa da birçok milletin kimlikleri ile ilgili bilgi edinilmesine sebep olmuştur. Almanlar, İtalyanlar, Slavlar, Romenler, Ruslar ve

nihayetinde Osmanlı tebaası filoloji çalışmaları neticesinde ortak dil, ortak kültür ve ortak tarihleri hakkında bilgi sahibi olmuşlar, böylece de milletleşme süreçlerini tamamlamak yönünde ciddi ilerlemeler sağlamışlardır (Akçura, 2016).

Gellner (1998), tarım toplumundaki aristokrat sınıfın kültürel sınırlar ile bilimsel gelişmelere karşı çıkmaları nedeniyle milliyetçilik düşüncesinin yerleşemediğini, yani tam anlamıyla oluşamadığını ama halka yayılmış eğitim politikaları ve reform hareketlerinin getirdiği düşünce özgürlüğü ortamından yararlanan sanayi çağı toplumlarının ise milliyetçilik düşüncesini kabulünün daha kolay olduğunu belirtmiştir.

Sanayi devrimi milliyetçilik açısından bakıldığında oldukça önemli olduğu görülmektedir. Zira bu düşünce Avrupa'da ve Yeni Dünya'da milli denilebilecek devletlerin rekabet etkisiyle zenginleşmesini sağlamış, üretim ve zenginlik pazar arayışına, dolayısıyla da üretimi millileştirmesiyle devletleşme sürecini hızlandırmıştır. Bu durumun bir diğer etkisi ve de olumsuz sonucu olarak parasız iş gücü ve hammadde sağlanması amacıyla bilhassa Afrika kıtası ülkelerinin sömürgeleştirilmesine sebebiyet vermiştir.

Bu yaklaşıma karşın Llobera (2007) ise sanayileşmenin Avrupa'da milli kimliklerin oluşumundan çok sonra gerçekleştiğini, sanayileşmenin başladığı dönemde hali hazırda oturmuş milli kimliklerin olduğunu ifade eder. Ona göre sanayileşme milliyetçiliğin gelişimi için süreci hızlandıran bir etken olsa da millet mefhumunu doğuran temel ilke değildir.

Sanayi devrimi ve neticesi olarak sonrasında kapitalizm 18. yüzyıl başlarından itibaren daha kalabalık nüfuslu kentlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Devlet sınırları içindeki farklı bölgelerden daha iyi yaşam koşullarına erişmek amacıyla insanlar bu büyüyen kentlere göç edenler ulus devletin olmazsa olmazı olan orta sınıfı oluşturmuşlardır. Sanayileşme, sebep olduğu birçok gelişme sonucunda ülke sınırlarının daha belirgin hale gelmesi ile milli kimliklerin oluşmasına oldukça katkı sağlamıştır (Gellner, 1998).

1.9. FRANSIZ DEVRİMİNİN MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCESİNE ETKİSİ

Milliyetçiliğin doğuşu gelişim sürecine ilişkin birçok teori vardır ancak bu teorilerin hiçbirisinde milliyetçiliğin ne zaman başladığına dair kesin bir tarih verilememektedir. Buna rağmen modern milliyetçilikten bahsedilirken bir köşe taşı ve başlangıç olarak Fransız Devriminin yapıldığı tarih kabul edilmektedir. Her ne kadar pek çok teoride Avrupa milletinin temellerinin Roma İmparatorluğunun zayıflaması ve

yıkılması dönemlerinde başladığı öne sürülse de, Avrupa topluluklarının kökenleri o dönemden çok daha öncesine götürülebilmektedir. Gerek o toplulukların milletleşme süreci gerekse de bir tarihi oluşum olarak milliyetçilik kavramının ortaya çıkışında yüzyıllarca süren bir dönemden bahsedilmektedir. Dinç'e (2002) göre milliyetçilik düşüncesinin köklerini 18. yüzyıl sonlarında yaşayan Herder ve Fichte'ye dayandırmak mümkündür. Bazı başkaca kaynaklarda ise Kant ve Rousseau'ya kadar götürüldüğü görülmektedir.

Fransız devrimini incelediğimizde, 11. yüzyılda feodal bölünmeler sonucunda bir Fransız krallığının oluştuğunu, kilise ve burjuvanın ortaklaşa bir uluslaşma sürecine girdiğini görürüz. İmparatorluk sınırlarının büyümesi ve iyiye doğru giden bir ekonomik büyümede bir sorun yaşanmasa da uzun sürmüş savaşlar ile Amerika'nın bağımsızlık hareketlerine verilen destekler gibi nedenlerle ekonomik olarak bazı sıkıntılar da yaşayan imparatorluğun burjuva meclisleri (Étas-Généraux) halk desteğini sağlayarak yönetici sınıf olma girişiminde bulunmuştur (Guiomar, 1998). Neticede bir devrim olmuş ve daha sonrasında dil birliğinin oluşmaya başlamasıyla aydınlanma felsefesine bağlı ama milliyetçiliğin de yükseldiği bir Fransız Cumhuriyeti doğmuştur.

Modern anlamda Fransız milliyetçiliğinin kökenleri Kraliyet Konseyi ve Sınıflar Meclisi (Estates General) kurumlarından doğmuş sayılabilir. Çünkü Fransa kralları tek başına karar alınmasını kendilerine yükleyeceği sorumluluk açısından tehlikeli gördükleri meselelerde din adamları ve halk temsilcilerinin de içinde olduğu bu meclislere başvuruyorlardı. Fransız Devrimi öncesinde Fransız halkı denildiğinde anlaşılan şey çoğunlukla meclisteki bu halk temsilcileriydi. Bu meclisin ilk örneği 1302 yılına kadar geri gitmektedir. Hatta denilebilir ki Fransa da millet bu tür bir kurumsallaşma süreciyle birlikte devlet eliyle inşa edilmiştir² (Llobera, 2007).

Fransız Devrimi sadece yeni bir ideoloji ile değil aynı zamanda o güne kadar hiç görülmemiş yeni bir toplum biçimi, ortak kimlik kültürü ve yeni bir siyaset anlayışı ile de yeni bir devlet düzeni doğurmuştur. Sayılan yeni oluşumlar modern manada yepyeni bir dünya düzenini de ortaya çıkarmış oldu (Smith, 2010). Fransız Devrim sonrasında bu yeni düşünce ve anlayışlar önce Avrupa kıtasına sonrasında da tüm dünyaya yayılmıştır. Akçura'ya (2016) göre, bu bahsedilen yayılmaların tek başına etkili olmaları pek mümkün değildi ancak devrimle birlikte yayınlanmış olan İnsan Hakları ve Yurttaşlık Beyannamesi esasında yayılımı etkili kılan en önemli şeydi. Zira bu beyanname ile içerisinde yazılı

²Llobera13.yy'a kadar halk arasında "ülke içinde doğanlar" ve "ülke dışında doğanlar" diye bir ayırım yapıldığını da ekler.

“kendi kaderini belirleme hakkı” cümlesi toplumlara oldukça cazip gelmişti. Yine beyannamede bahsedilen ‘milli hâkimiyet ilkesi’ ve ‘milliyet ilkesi’ gibi tabirler imparatorluklar içerisinde yaşayan pek çok tabi milletlere oldukça tesir etmiş ve imparatorluklarda çözümleri başlatmıştır. Fransız Devrim beyannamesinin bu ilkeleri eğer hâkimiyet millete aitse bir milletin başka bir milletin idaresi altında yaşamaması gerektiği şeklinde yorumlanmış böylece de tabi olan milletler hâkimiyetlerden kurtulma mücadelelerini başlatmışlardır. Neticede de her yerde bir milli uyanış süreci başlamış olmuştur (Akçura, 2016).

Ancak tarihin bir cilvesi olarak Fransız Devrimi ile doğan ve yayılan bu hür milletler fikri yine bir Fransız olan Napolyon tarafından yok sayılarak Avrupa milletleri boyunduruk altına alınmaya çalışılmıştır. Başka milletlerin boyunduruk altına alınmak istenilmesine diğer milletler karşı çıkmış ve Fransızlar tarafından baskı altına alınan, aşağılanan öteki milletlerin içerisinde milliyetçi duygular uyanarak güçlenmiştir (Akçura, 2016).

Locke, Fransız Devrimi öncesinde oluşan serfler ve burjuva sınıflarından söz etmiştir. Locke’a (1969) göre, ortaçağda Avrupa’da kilise ile feodal beyler arasında bir tür iktidar paylaşımı yapılarak feodal beylerin sahip olduğu topraklarda çalıştırılan işçiler üzerinde kazanılan serveti kilise ile paylaşılmıştır. Zamanla sahip olunan topraklar serflere dağıtılıp tehlikesi azaltan beyler de vergileri toplayarak kazançlarını serflerle paylaşarak kilisenin payını azaltmışlardır. Servet kazanmaya başlayan serfler de üretimleri artırıp kazançlarını yükseltmeyi hedeflemişler ve çevreleri ile ticareti artırarak iletişimi güçlendirmişler böylece de o diyarlardaki dillerin bütünleşmesine ve milletleşme sürecini hızlandırmışlardır. Kilisenin payının azalmasıyla gücü de azalmış ve dil gerçek güç olmuştur. Serfler ise dinin etkisinden kurtulmak ve daha güzel bir hayat yaşayabilmek amacıyla aristokrat sınıfın da yaşam sürdüğü şehirlere yerleşmeye başlamış ve böylece burjuva sınıfını temelini atmışlardır. Burjuva sınıfı zamanla güçlendikçe idareyi ele almak istemişler ve böylece Fransız Devrimine giden süreci başlatmışlardır. Locke gücün millete ait olması gerektiğinden bahsetmiştir.

Yakut (2012), Locke’un görüşlerine ilaveten Fransız Devrimi öncesinde J. J. Rousseau’nun genel irade kavramını geliştirdiğinden bahsetmiştir. Buna göre, millet adına gücü elinde tutan devlet iktidarının oluşması için vatandaşların elindeki gücü de bir araya getirmek gerekmektedir. Bir konuda karar almak için tüm halkı bir araya toplamak ve herkesin görüşünü alabilmek ve bu görüşlerin toplamında genel iradeyi bulabilmek

gerekmektedir. Rousseau'nun bu düşüncesi "ulus-millet" ve "ulus-devlet" kavramlarının siyasi manada doğmasında büyük tesiri olmuştur. Bu kavramlar ile tesirleri Fransız Devriminin siyasi altyapısını doğurmuştur.

Fransız devriminin bir diğer etkisi de Avrupa'daki devletlerin kendi hakimiyetlerini devam ettirebilmek için modern devletin birer özelliği olan merkezileşme, gücü tek elde toplama, halkı tek bir kimliğe entegre etme (homojenleştirme) ve bürokrasiyi geliştirme gibi politikaları uygulamak zorunda kalmaları oldu (Llobera, 2007). Tabii olarak bu türden siyasi yönelimler millet inşası sürecini kolaylaştırdığı gibi milletin varlığını zorunlu tek seçenek haline getiriyordu. Hatta 1500'lerde Avrupa'da 500 kadar siyasi yapı varken 1900'lere gelindiğinde sadece 25 siyasi gücün kalması da bu politikaların milli ve ardından siyasi birliği nasıl zorladığının da bir kanıtı gibidir. Aslında Orta Çağ'daki bu çoklu siyasi yapı doğrudan aristokrasi ile de ilgiliydi ve milletleşme suretiyle birleşme aristokrasinin hakimiyetini de sonlandırdı. Llobera (2007) bu durumun burjuvaziye yaradığını burjuvazinin milleti icat etmediyse bile ekonomik çıkarları için millet mefhumunu kullandığını söyler.

Kuramsal anlamda ulus devletin ancak orta-ölçek bir devlet olabileceği savunulsa da ulus devletin temel özelliklerinden öne çıkanı milletin temsili esasına dayanmasıdır (Llobera, 2007).

1.10. MİLLİYETÇİLİĞİN AVRUPA'DAN DÜNYAYA YAYILMASI

Renan'ın 1882 yılında Sorbonne'da yaptığı bir konuşmada, insan topluluklarını çeşitli şekillerde tanımlayarak, büyük insan topluluklarından Çin, Mısır ve eski Babil'e kadar uzananları, aynı zamanda Atina ve Sparta tarzındaki site topluluklarından Karolinger krallığı gibi farklı ülkelerden oluşmuş birlikteliklere, anavatanı olmayan topluluklardan din bağı ile bir araya gelen İsraililer'e, milletlerden oluşan devletlerden Fransa, İngiltere ve modern Avrupa örneklerine kadar geniş bir yelpazede ele almıştır. Ayrıca, Amerika ve İsviçre gibi konfederasyonlardan, Germen ya da Slav grupları arasındaki ırk ya da daha doğru bir ifadeyle dilin sağladığı akrabalık ve soy ilişkilerine kadar çeşitli örnekler vermiştir.

Milliyetçilik düşüncesi Avrupa'da ortaya çıkan ve sonrasında bütün dünyaya yayılan bir tohumdur (Carr, 2012). Ancak bu tohum gittiği her coğrafyada farklı biçimde büyümüş ve birbirinden farklı ürünler ortaya çıkarmıştır. Milliyetçilik Avrupa'nın batısında Hıristiyanlık, doğal hukuk ve bireyci gelenek gibi kaynaklardan beslenerek

yetişmesine rağmen bu kaynaklar Alman toplumunda daha zayıf kalmış, Rusya ve Ortodoks mezhebinin egemen olduğu diğer toplumlarda ise ya önemsenmemiş ya da dışlanmıştır.

Carr'a (2012) göre Avrupa'nın batısından doğuya doğru gelişerek yayılan milliyetçilik fikrinde bireysel haklar kısmı azalmış ancak buna karşı dinin gücü ile devletin otoritesi artmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise milliyetçilik fikrinin bütün dünyaya yayılımı gerçekleşmiş, 1914 sonrası Arap topraklarına, Hindistan'a ve Uzak Doğu'ya hızlıca yayılmıştır.

Smith (2010) milliyetçiliğin yayılmasında genel oy hakkının yaygınlaşmasının doğrudan etkisi olduğunu iddia etmektedir. Ona göre 19. yüzyıl sonuna doğru önce Avrupa'da sonra Asya'da kendisini millet olarak tanımlayan toplumların sayısı artarken bunda kısa zamanda demokratik mücadeleler sonucunda oy kullanma hakkının genişlemesi ile hukukun eşit vatandaşları kapsamında milliyetçilik kavramı oturmaya başlamıştır.

Hayes (2010), milliyetçilik fikrinin Avrupa üretimi bir mal olduğunu belirtmiş, Avrupa'dan dünyaya yayılırken de kopyalandığından bahsetmiştir. Sömürge ülkelerdeki misyonerler ile bu ülkelerin elitlerinin eğitim için batıya giden çocuklarının anladığı şekliyle milliyetçilik yayılmıştır. Hayes'e (2010) göre Avrupalıların memur, tacir, misyoner veya öğretmen olarak geldikleri Hindistan, Çin ve Mısır gibi yerlerde yerli halkın önde gelenlerine tesir etmişlerdir. Bu yerli halkın Fransa, Almanya veya ABD'de eğitim görenlerinin özümstedikleri milliyetçiliği kendi yerel topluluklarına yaymada rol üstlenmişlerdir (Hayes, 2010).

Lacoste (1998) ise bu görüşe katılmayarak batı ile hiç ilgisi bulunmayan, özellikle de doğu Asya milletlerine milliyetçiliğin böyle ulaşmasının aslında mümkün olmadığını, her milletin geliştirdiği milliyetçilik fikrinin kendisine has özellikleri olduğunu belirtmiştir. Zira tüm faktörleri Avrupa merkezli ele alınca Japonya, Vietnam, Kore, Tayland gibi toplumların milletleşme sürecini açıklamak zorlaşmaktadır (Lacoste, 1998). Millet, özgün ve eşit haklara sahip vatandaşlar topluluğu şeklinde tanımlandığında, millet olgusunun iki esas niteliğini oluşturan, yabancılara karşı ortak bir savunma gücü geliştirme ve kendi içerisinden çıkan idareciler tarafından yönetilme arzusunun çok da önemsenmediğini ifade etmiştir.

Calhoun (1993) ise milliyetçilik düşüncelerinin özgünlüğü savunmaktadır. Ancak Calhoun'a (1993) göre her milliyetçi hareketin milliyetçilik kavramını sırf kendi kültürel

ve siyasi kaynaklarından yeniden keşfettiğini düşünmek de yanlıştır. Zira milliyetçilikler çatışmalar ve etkileşimlerden de gelişmektedir.

Smith (2010) Avrupa dışında yerlerde millet yaratmanın iki yolu olduğunu belirtmiştir. İlk yol, kurulan devletin, örneğin Endonezya'daki Jawa kültüründe olduğu gibi, çekirdek etnik topluluğunun tarihi ile bağının canlılığını koruduğu yerde yeni bir siyasi kimlik oluşturduğu egemen etni modelidir. Bu modelde yeni doğan siyasi topluluğun kimliği egemen etnisinin tarihi kültürünce şekillenir. Buna Mısır-Arap, Kenya-Kikiyu, Zimbabwe-Şona etkileşimlerini örnek vermektedir (Smith, 2010). İkinci yolu ise yeni siyasi topluluğa etnilerin üstünde bir siyasi kültür yaratabilmenin yollarını bulabilmek olarak tanımlar. Nijerya, Tanzanya, Uganda, Zaire ve Suriye örneklerini vererek onay almış egemen bir etninin olmadığını belirtir (Smith, 2010).

Milliyetçilik fikri bir yandan yayılırken diğer yandan da tarihsel gelişimini sürdürerek yayıldığı her millet içerisinde bazı eklentiler de yaparak gelişim hızını daha da artırmıştır. Örneğin Hroch “küçük milletler” kavramını ortaya koymuştur. Ertan ve Örs (2018)'e göre, Hroch küçük milletler kavramını 3 aşamalı bir yaklaşım olarak ortaya koymuştur. Bu kavramlar incelediğimizde; A aşamasında aydınların bir milletin dili gibi kültürel özelliklerinin bilimsel olarak araştırılmasının, B aşamasında aydınların milli kültüre göre araştırılan topluluklarda milli bilincin oluşturulmasının, C aşamasında ise kitlesel bir milliyetçi hareketin aşamalı olarak oluşmasının değerlendirildiği görüyoruz. Hroch, küçük milletler kavramını özellikle henüz devlet kuramamış milletler için kullanmayı tercih etmiştir.

Avrupa'da sömürge olmamış toplumların milletleşme sürecinin batıda olmayan veya sömürge olan toplumlara göre daha erken dönemde oluştuğunu görüyoruz. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetindeki etnik gruplarda milliyetçi fikir ve duyguların etkisiyle çok sayıda yeni milletlerin veya devletlerin ortaya çıktığı görülmüştür (Özberk, 2019). Bu konunun detayları Osmanlı Devletinde milliyetçilik hareketleri ve neticelerinin incelendiği ikinci bölümde anlatılacaktır.

Fransız Devrimi öncesinde milliyetçiliğin incelenmesi gerektiği yer Amerika kıtasıdır. Zira Fransız Devrimi öncesinde, yani kıta Avrupa'sı dışındaki ilk milletleşme hareketleri aslında Amerika'da doğmuştur. Amerika kıtasının Avrupalı kâşiflerce keşfi sonrasında bilhassa İspanya, Portekiz ve Fransa'dan göçler olmuş, kıta zamanla

sömürgeleştirilmiştir. İngiltere ise 18. yüzyıldan itibaren kıtanın kuzeyine hâkim olmuş ve koloniler kurmuştur. Farklı dil ve ırktaki topluluklar bağımsızlık süreci yürütmüş, bağımsızlık sonrası milletleşme sürecini yaşamışlardır. İngilizlerin hâkimiyetine isyan eden, kendi kaynaklarına sahip çıkmak ve kendi kendilerini idare eden bir millet oluşturma fikri Amerika kıtasına yerleşmiş aristokrat sınıfının ana hedefi haline gelmişti. Amerika'daki millet oluşumu kıta Avrupa'sındakinden farklı olarak etnik kökene, dile ya da dine dayanmamış, doğrudan doğruya ekonomik etkenlere ve kendi kendini yönetme arzusuna dayanmıştır (Anderson, 2009). Amerikan bağımsızlığı akabinde 19. yüzyılın başlarında Güney Amerika ülkeleri de İspanyol hâkimiyetinden kurtularak bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardı. Bu ülkelerdeki milletleşme sürecinin de milliyetçilik hareketlerinin de tek tarz veya benzer oldukları pek söylenemez. Bu ülkelerde genel biçimleri itibariyle bir tür devlet milliyetçiliği olduğu söylenebilir.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskısı ve bilhassa imparatorluk içindeki Hıristiyan toplumlar üzerindeki tesirleri Birinci Dünya Savaşı daha başlamadan bile bu halkların bağımsızlık kazanmalarına sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da bulunan topraklarında Müslüman nüfusa sahip halkları başkaldırmış ancak bağımsızlık kazanamadan bu halklar büyük devletler tarafından Birinci Dünya Savaşı bittiğinde sömürgeler haline getirilmişler ve ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik karşıtı milliyetçi akımların güçlenmesiyle bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir (Özberk, 2019). Aynı dönemlerde kıta Afrika'sında bulunan halklar Asya kıtasında yer alan örneğin Hindistan gibi ülkeler ile Arap coğrafyasındaki halklar da bağımsızlıklarını kazanıp devletleşme sürecini başlatmışlardır. En geç bağımsızlık kazanan halklar daha çok Sovyetler birliği ve daha öncesinde Romanov'ların hâkimiyetinde olan Rus İmparatorluğuna bağlı halklar olmuştur. Bu halkların bağımsızlık kazanabilmeleri çok sonra Sovyetler Birliğinin dağılması ile mümkün olabilmıştır.

BÖLÜM II

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. TÜRK KİMLİĞİ

Millet kavramı ilk kez Avrupa’da ortaya atıldığı için milletle ilgili kavramlar ve ifadelerin Avrupa kökenli olmaları nedeniyle bu konuda Batı terminolojisi oldukça yaygın ve etkin olarak kullanılır. Bu yüzden millet ve milletleşme üzerine kavramlarda anlayışları Batı ülkelerinin deneyimleri ve çalışmaları etkili olabilmektedir (Karpas, 2015). Ancak her milletin, milletleşme sürecinin birbirinden farklı olduğu düşünülürse Asya’daki milletlerin Avrupa’daki milletlerden farklı bir oluşum süreci vardır. Milliyetçilik kuramlarının yaklaşımları dikkate alındığında ilkçilerin, milleti geçmişten günümüze değişmeksizin gelen ve hep var olan bir gerçeklik olarak görmeleri, modernistlerin, milleti modernite ile ortaya çıkan ve Sanayi Devrimi, Kapitalizm, Fransız Devrimi, Alman İdealizmi gibi olgularla kendini güncelleyen bir gerçeklik olarak açıklamaları buna karşılık etno-sembolcülerin, ilkçiler ve modernistler arasında orta yolcu çalışmaları, modernitenin millet ve milliyetçilik üzerindeki belirleyici etkisi ile birlikte modern milletlerin etnik çekirdekleri üzerinde oluştuğunu savunmaları Türk Milliyetçiliği açısından da önemlidir. Son dönemin önemli araştırmacılarından Smith ve Anderson’ un batılı olmayan toplumlar üzerinde yaptıkları milliyetçilik araştırmaları özellikle Asya toplumlarında millet olma sürecinin batıdakilerden farklı olduğunu göstermektedir. Türk milliyetçilerinin büyük bir kısmı Türk kimliğinin, Avrupa’da milli kimlikler oluşmadan çok önce Türklerin anayurdu olarak bilinen Orta Asya’da ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Türk Milliyetçiliğinin başlangıç noktasını modern dönemden çok öncelere taşıyan, Türklerin tarihiyle Türk milliyetçiliğinin başlangıcını denk olarak gören çok miktarda ilkçi metin yer almaktadır (Çalen, 2019). Oğuz Kağan Destanı, Orhun Abideleri bunlara örnek olarak verilebilir. Diğer bir görüş ise Türk kimliğinin yeni bir ulus olarak İstiklal Savaşı sonrasında Cumhuriyet’le birlikte oluştuğudur. Bu görüşe göre ulus-devlet cumhuriyetle birlikte inşa edilmiştir. Dolayısıyla Türk-soylu topluluklar içinde tartışılmaz derecede en yüksek gelişim çizgisini yakalamış olanlar Anadolu’da yaşayan Türklerin bu seviyesi, Cumhuriyet’in başarısıdır, fakat yeterli değildir (Hocaoğlu, 2004).

Türkler pek çok tarihçi tarafından Dünyanın en eski ve en büyük milletlerinden birisi olarak anlatılır. Son yıllarda Orta Asya’da yapılan pek çok arkeolojik ve tarihsel araştırmalarda da Türk tarihinin milattan 2500-3000 yıl öncesine kadar gittiğine dair

bulgular elde edilmiştir (Kafesoğlu, 2013). Elbette eski bir millet olmalarının neticesinde kendisine özgü bir medeniyet ve kültür birikimine sahiptir.

Şen'e (2015) göre, Türk toplumu kendine münhasır kültürel ve toplumsal özelliklerini, her ne kadar zamanla bir takım değişiklikler olmuşsa da yüzyıllardır nesilden nesile aktarmışlardır. Bir takım oryantalistler Türklerin millet olarak uygarlık kültüründen uzak bir göçebe topluluk olduklarını, Bizans ile münasebetler sonrası onların kültürünü alarak uygarlaştıklarını iddia etmiş olsalar bu varsayımlar her türlü bilimsellikten tamamen uzaktırlar, zira Türk Milletinin 2000 yılı aşkın tarihleri incelendiğinde gerek olağanüstü devlet kurma kabiliyetleri olduğu, gerekse de kendilerine has örf, adet ve hukuk sistemlerinin var olduğu gözlemlenebilmektedir (Şen, 2015).

Arık'a (1974) göre millet olmada ortak tarih, ortak acı ve saadetler kadar ortak coğrafyanın da önemi büyüktür. Ortak tarihi yarattıran işlerin, felaketlerin ve saadetlerin potasında eriyerek aynı coğrafyada birleşip onu vatanlaştıran insanlar belirsiz kitleler olmaktan çıkarak Millet olurlar (Arık, 1974).

Türk Milliyetçili tarihi araştırılırken üzerinde bilhassa ve önemle durulması gereken konu Orhun abideleri olmalıdır. Ergin'e (2015) göre, Orhun Abideleri Türk adının geçtiği ilk metin, taşlar üzerine kazınmış bir tarih belgesi olarak Türk Devlet adamlarının milletine hesap vermesinin, devletin ve milletin görevlerinin tanımlanmasının, Türk töresinin, kültürünün ve medeniyetinin bir belgesi, ayrıca Orhun Abideleri Türk edebiyatının da ilk şaheseridir. Orhun Abidelerinde Türk Milletine uyarılar vardır, Çine karşı uyarmakta, toprağını terk edip uzaklara gitmemesi aksi halde yok olacağı anlatılmaktadır. Ergin (2015) Orhun Abidelerini Kül Tigin Abidesi, Bilge Kağan Abidesi ve Tonyukuk Abidesi olarak üç ayrı tercümesini yazmıştır. Kül Tigin Abidesinde geçen ifadeler Türk Milliyetçiliği açısından üzerinde durulması gereken ifadelerdir. Kül Tigin Abidesinde geçen "Demir kapıya kadar ordu sevk ettim, Ötüken ormanından daha iyisi yokmuş, Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği sıkıntısız veriyor. Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşakmış, tatlı sözle, yumuşak ipekle aldatarak milleti yaklaştırıp kötü düşünürmüş. Tatlı söze, yumuşak ipeğe aldanırsan Türk Milleti öldün, öleceksin, o yere gidersen Türk Milleti öleceksin, Ötüken yerinde oturur kervan ve kabile gönderirsen hiçbir sıkıntı olmayacak, Ötüken ormanında oturursan ebediyen yurt tutacaksın" şeklindeki ifadeler Türklerin Ötüken yurdunun güvenliğini, öteki olan Çin milletine kanmanın ölümcül sonuçlarını anlatır (Ergin, 2015).

Orhun Abidelerinden Kül Tigin yazıtlarına baktığımızda Türk Milletinin var oluşu ile ilgili Tanrı yardımına ve Türk Töresinin önemine vurgunun yapıldığı da görülmektedir. Bunlar Abidede “Yukarıda Türk Tanrısı, mukaddes yer ve su tanzim ederek Türk Milleti yok olmasın diye babam İteriş Kağan ve annem İlbilge Hatunu göğe kaldırmış, Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibiymiş.... Türk töresini bırakmış milleti ecdadımızın töresince yaratmış, yetiştirmiş” şeklinde anlatılmıştır (Ergin, 2015).

Orhun Abidelerinde geçen “Türk Oğuz Beyleri, milleti, işitin; Üstte gök çökmese, altta yer delinmese, Türk Milleti ilini, töreni kim bozabilecekti” şeklindeki ifadeler kanaatimce de Türk Millet bilincinin ne kadar eski ve köklü olduğuna işaret etmektedir.

2.1.1. Asya’da Türk Kimliği

Türk milliyetçiliğinin tarihini, Türklerin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte gören görüşler, genel itibari ile bu yönde araştırmaların yapıldığı Cumhuriyet döneminde görülür. Türk kelimesi farklı anlamlara gelse de bir sıfat olarak güçlü, kuvvetli anlamına geldiği, başlangıçta Törük/Türük şeklinde kullanıldığı ve sonrasında Türk biçimine dönüştüğü yapılan dil çalışmalarında ortaya koyulmuştur (Kafesoğlu, 2016). Bir devlet adında ilk defa Göktürkler tarafından kullanılsa da siyasi bir ad olarak 4. yüzyıldan itibaren siyasi kaynaklarda kullanıldığı, 6. yüzyılda ise coğrafi tabir olarak Türkiye kelimesinin Orta Asya için, daha sonraki yüzyıllarda ise Türklerin etkin olduğu Orta Avrupa, Mısır, Suriye ve Anadolu için kullanıldığı Bizans kaynaklarında tespit edilmiştir (Kafesoğlu, 2016).

Öztuna (2011), bugünkü Türkmenistan toprakları içerisinde yer alan Aşkabad yakınlarında yer alan Anav’da Türklere ait ilk kültür izlerinin bulunduğunu ve bu kalıntıların 6000 yıl öncesine ait yer altı katmanlarında yer aldığını belirtmiştir. Bu kültürel izler Türklerin tarih sahnesine sanılanın çok öncesinde çıktığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Benzer şekilde Kafesoğlu (2013) Orta Asya’da özellikle son yıllarda yapılan kazı çalışmalarının Türk tarihini M.Ö. 3000 yıllarına kadar geri götürdüğünü belirtmiştir. Tarih sahnesinde bu kadar eski olan bir topluluğun tarihi verilerde yer almamasının sebebi olarak Türklerin özellikle sözlü neşriyatı tercih etmesi ve göçebe alışkanlıklarının olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir. Türkler tarihin her safhasında olan bir millettir fakat bu durumun yeteri kadar bilinmemesi, Türklerin tarih yazan değil tarih yapan bir millet olmalarındandır. Uzak pasifik adaları hariç kendi tarihini yazarken Türk’ten bahsetmeyecek topluluk yoktur (Ortaylı, 2016). Yine Ortaylı’ya (2016) göre, Türkler 8. yüzyıla kadar kendileri hakkında yazılı kaynak tutmamışlardır fakat komşu

kavimlerin (Çin, İnan ve Bizans) tuttıkları tarihi kayıtlarda Türklerden bahsedilmektedir. Atsız (2015), Türk Milletinin oluşumunun, İskender'in MÖ 4. yüzyılda Maveraünnehr'e (batı Türk toprakları) saldırması ve burada yaşayan kavimleri doğuya doğru sürmesi ile Çin'in kuzeyinde kurulmaya başlayan küçük devletlerle başladığını belirtir. Ergin (2015)'e göre Türk kelimesi devlet adı olarak ilk kez Köktürk devletinde geçer. Buna karşılık Türklerin kendilerine has bilgileri ve tarihini belirttiği kendi yazıları ile yazdıkları ilk kaynak Orhun Abideleridir. İki 732 yılında dikilmiş olan Orhun Abideleri Türklerin 8. yüzyılda bile kendilerine ait bir alfabeyle sahip olduklarını, kullanışlı bir yazı dili ve edebi özelliklere sahip olduğunu göstermektedir (Ergin, 2015). Öztuna (2011) Orhun Abidelerinde geçen dilin oldukça milliyetçi bir dil olduğunu, millet ve ırk kavramlarından ve farklılıklarını anlam olarak verdiklerinden bahsetmiştir.

Türkler İslam dininden önce pek çok farklı dinlere inanmışlardır. Türk tarihini incelediğimizde kimi Türk topluluklarında Maniheizm, Budizm, Yahudilik (Hazar Türklerinde) ve Hıristiyanlık (Gagavuz Türkleri) gibi dini inançların da yayıldığı, ancak uzun ömürlü olmadıkları görülmektedir. Orta Asya Türklüğünde İslam öncesi din olarak esas ve uzun ömürlüsü Gök Tanrı inancı ve bunun sonucu olarak Şamanizm olmuştur (Akpınar, 2022).

İslam öncesi Türk Devletlerindeki devletin başı olan kağan siyasal iktidarını Tanrısal bir kaynağa dayandırarak hükmetmekteydi. Bu da Türk siyasal kültüründe en eski meşruiyet kaynaklarından en önemlilerinden birisinin de din olduğunu göstermektedir (Şen, 2015). Şen'e (2015) göre, Türklerin İslam öncesi inanç sistemi olan Şamanizm kültürü kandaş halkın örgütselliğini sağlayan ve açıklayan önemli bir sosyal dayanak temeli olarak gözlenmektedir.

Benzer şekilde Türk tarihinden geniş olarak bahseden, millet ve dil özelliklerinden bahseden en eski kaynaklardan biri de Divan-û Lügât'it-Türk' tür. Kaşgarlı Mahmud'un (1075/2015) kaleme aldığı bu eserde dil özellikleri, kelime bilgisi, töreler, örf ve adete, Türk kelimesinin çıkış noktası, millet oluşu gibi kavramlar Arapça karşılıkları ile yazıldığı dönem Karahanlı özellikleri ve diğer lehçeleri de içine alacak şekilde anlatılmıştır. Bu eser Türk milletinin kökeni hakkında Türklerin neler bildiği ve neler düşündüğünü de açıklamaktadır. Kaşgarlı Mahmud eserinde Türklerin soyunun Hz. Nuh'tan geldiğini ve Türk'ün onun oğullarından biri olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Ebû'l Gâzi Bahâdır Han (1560/2015), toplumdaki her bireyin anlayabilmesi için Türkçe yazdığını belirttiği eserinde Türklerin soyunun Nuh'un oğullarından biri olan Yafes'e dayandığını, Türklerin

Yafes'in oğlu olan ve ölmeden önce tahta oturttuğu Türk'ün soyundan geldiğini belirtmiştir.

Selçuklu ünlü vezir Nizamülmülk tarafından Selçuklu Sultanına sunulmak üzere yazılan Siyasetname adlı eserinde “Allah Türk Devletini kıyamete kadar daim kılsın!” ifadelerini kullanmıştır. Buradaki dua dahi Selçuklu Devletinin Türklük bilincini ortaya koymuştur. Bu dua açıkça milli bir bilincin o dönemde dahi var olduğunu göstergesidir.

Ancak İlkçilik anlayışına ait bu görüşlere katılmayan araştırmacılar da yer almaktadır. Yani Türklerin Asya Hunları Hakanı Mete zamanından bu yana, bilhassa Göktürk Devleti döneminde zaten millet haline geldikleri, bir tür milliyetçi şura eriştiklerine dair tezlere karşı çıkan görüşler de vardır. Topçu (2012) Türklerde milletleşme ve milliyetçilik kavramının tam anlamıyla 1071 Malazgirt ile başladığını ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde tamamlandığını belirterek Türklerin Asya'da veya İslam dinine girmeden önce henüz bir millet haline gelemediklerini iddia etmektedir. Velidi'ye (2011) göre, Türkler doğudan batıya doğru hareketleri ile her geçtiği topraktan özellikler alarak milletleşme sürecine girmişlerdir. Ona göre bilhassa İslam dininin kabul edilmesinin Türklük için farklı bir devrin başlangıcı kabul edilmelidir. Türkler İslam sonrası iyi yönde değişikliğe uğrayarak milletleşmeye başlamışlar, bunda da Türklerin yeni tanıştığı ilim ve felsefe etkili olmuştur (Velidi, 2011).

Güngör'e (2002) göre ise, İslam öncesi Türk kavimleri kabile anlayışından dolayı devletler oluştursa bile bir milletleşme sürecinden geçememiş fakat özellikle Anadolu topraklarına yerleşmeye başladıktan sonra tarikatların birleştirici gücünün etkisi ile boy ve kavimler milletleşme sürecine girmişlerdir. Ona göre Anadolu'ya dolmaya başlayan Türkler kendi içinde dil ve din bağı ile bağlıdır. Güngör (2002), millet kavramını Batılı millet kuramcılarının tarifine tam uymayan birlik hareketine ümmet içinde millet olma olarak tanımlamış, İslam öncesi yarı Şamani, yarı Müslüman olan Türklerin sonradan ağırlıklı olarak Müslüman olmalarıyla İslam'ın birleştirici rolü sayesinde milletleştiklerini iddia etmiştir. Ona göre Türklerin düşünce ve maneviyatlarını Mevlevilik gibi kültür ve inanç kaynakları beslemeseydi Türkçe sadece göçebe olan Türkler arasında ilkel kalmış bir dil olabilirdi. Her ne kadar kimi tarikatlarda yazılan kaynak eserlerin dili Türkçe olmasa da Türkçe hep tarikat içinse esas olan dildi. Zira medreselerde Arapça eğitimi verilmesine rağmen eğitim dili olarak yine de Türkçe kullanılmaya devam edilmişti (Güngör, 2002). Bu görüşü Armstrong'un da teyit ettiği görülmektedir. Armstrong'a (2018) göre 1100 yıllarından itibaren sufi hareketler daha da öne çıkmış ve Arapça yerine halk dilini ve

geleneklerini kullanmaya ağırlık vermişlerdir. Anadolu’da hızla yayılan sufi (derviş) tarikatları sadece Arapça ve Farsçanın kullanılmasının önüne geçerek doğrudan halk arasında kullanılan Türkçenin devamlılığını sağlamışlardır (Armstrong, 2018).

Armstrong (2018) Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde halkın farklı dil ve kültürlerden oluştuğunu belirtmiştir. Medreselerde Arapça ve Farsça hâkim olsa da müderrisler Türkçe de bilmek zorundaydı. Halk ve asker sınıfı ise Türkçe dilini hâkim dil olarak kullanıyordu. Armstrong (2018) Selçuklu ve Osmanlı halkındaki çok dilli yapının olumsuz yanlarının bir din dinde birlik ve ortak bir alfabe geliştirme çalışmaları ile giderilmeye çalışıldığını iddia etmiştir.

Güngör’e (2002) göre Türkiye’de milliyetçilik hareketleri halka dönüş ile başlamış, bilhassa 2. Meşrutiyet döneminde Türk Milliyetçileri halk ile aydın kesim arasında birlik kurmak amacıyla milli kültürün en önemli yapı taşı olan Türk dilini yeni bir zihniyetle işlemişlerdir. Ona göre Ömer Seyfettin, Reşat Nuri, Falih Rıfkı ve Yusuf Ziya Ortaç gibi isimlerin kullandığı dil 19. yüzyıl sonlarından itibaren Türkçenin gösterdiği tedrici dil gelişimin en önemli örnekleridir. Bu Türkçecilik hareketleri Türk Milliyetçiliğinin başarılı birer hamleleridir, çünkü milliyetçiliğin amacı da milli kültürün aydınlar elinde işlenerek ve gelişerek geldiği halinin örneklerinin geniş halk kitlelerine eriştirilmesi, onlara mal edilmesidir (Güngör, 2002).

Bora’ya (2018) göre, Gökâl’ın Batı karşıtlığı ile Batıcılık arasında salınan bir tür uygarlık hoşnutsuzluğu vardır. Gökâl edebi Türkçülüğün siyasi Türkçülüğe dönüşmesine hizmet eden Genç Kalemler adlı dergide yazdığı dönemde (1910-1912) tipik bir romantik yazardır. Ancak daha sonra 1918 yılında yazdığı ‘Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak’ adlı risalesinde Türk Milliyetçiliğinin şiarını belirlemiştir. Bu eserde muhafazakârlığın da geleneği gözetmeyen bir yenilikçiliğin de çıkmaz bir yol olduğunu belirtir. Öze dönüşçü, sadeleşmeci bir İslamcılığın da gerilikten kurtuluş reçetesi olarak anlatılması bundandır. Gökâl, Rusya’dan gelen Türkçülerin milli kültürü inşasında tamamen eski Türk medeniyetlerine yönelmesine şüpheyle yaklaşır ve geleneğe Osmanlı-Türk kültürünü de dâhil eder (Bora, 2018).

Yusuf Akçura Türkçülüğün Tarihi adlı (2016) eserinde Türk, Milliyet, Millet gibi kavramları açıklamaya çalışmış, akabinde Türklerde bu kavramların gelişim süreçlerini incelemiştir. Akçura (2016) Türk’ün tarifinde Avrupa kaynaklarına dayanarak ‘Türkleri’ Türk-Moğol-Tatar karışımı bir topluluk olarak betimleyerek biraz dar ve sığ kalmış, daha

derinlere inmemiştir. Ancak buna rağmen Milliyet fikrinin Türklerde çok eski zamanlardan beri mevcut olduğunu belirtmiş, hatta bu iddiayı Kaşgarlı Mahmud'u (1075/205) delil göstererek hiç korkmadan tasdik edebiliriz demiştir. Akçura (2016) Türkçülüğün Tarihi adlı eserinde millet kavramının tarifini yapmadan önce Almanların ve İslavların ırk ve lisana, Fransızların arzu ve iradeye, İtalyanların da arazi ve lisana dayanan millet tariflerinden bahsetmiş, akabinde ise milleti "*Millet, ırk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında (toplumsal vicdanında) vahdet hâsıl olmuş (birlik meydana gelmiş) bir cemiyet-i beşeriyedir (insan topluluğudur)*" şeklinde tarif etmiştir. Gökalp'ın (2014) Türkçülüğün Esasları adlı eserinde bu tanımdan çok uzak bir millet tarifi yapmaya çalışmıştır. Gökalp'e (2014) göre millet, ne ırkın ne kavmin ne coğrafyanın ne politikanın ne de iradenin belirlediği bir topluluk olmayıp "*Millet dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından ortak olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan bir topluluktur*". Osmanlı son dönem Türkçülerinden Akçura'nın somut neden ve delillere dayanan Millet kavramını tarifinin, Cumhuriyetin ilk yıllarının önde gelen Türkçülerinden Gökalp ile daha soyut ve romantik bir tarife dönüştüğü görülmektedir.

Akpınar (2022), Osmanlı Devleti kurulmadan önce Anadolu'daki en önemli beyliklerden birinin Karamanoğulları Beyliğinin Türk tarihinde çok önemli bir yeri olduğunu belirtir. Zira Karamanoğlu Beyliği tarihte Türkçeyi resmi dil olarak kabul eden ilk ve tek beyliktir. Karamanoğlu Mehmed Bey, 13 Mayıs 1277 tarihinde bir ferman yayınlarken Türkçeyi resmi dil olarak ilan ederken şu ifadeleri kullanmıştır; "*Şimdiden gerü hiç kimse divanda, dergahta, bargâhta, mecliste, meydanda, ve dahi her yerde Türk dilinden başka söz söylemeyecek*" (Akpınar, 2022).

Arık'a (1974) göre Türk varlığı tarihte çok eski olmasına rağmen milliyetçilik düşüncesi çok yenidir. Ona göre Türklük 2600 yıldır, bir Türk camiası 900 yıldır var olduğu halde Türk Milliyetçiliğinin varlığı kısa bir zaman işidir. Arık'a (1974) Türk Milliyetçiliği düşüncesinin ilk merhalesi Fransız Devrimi ile başlayan bilinçlenme dönemi, ikinci merhalesi ise 2. Meşrutiyet ile başlayıp Kurtuluş Savaşı ile biten bir dönemdir. Ona göre Kurtuluş savaşının Türk Milliyetçiliği üzerinde etkisi çok büyüktür. Asıl Türk Milliyetçiliğini Kuvay-ı Milliye ile başlatanlar yanılmamakta, zira bu korkunç zelzele ile sarsılan anavatan özüne dönmek için asıl yol, asıl medeniyeti Kurtuluş Savaşı'ndan sonra seçmiştir (Arık, 1974).

2.1.2. Osmanlı Devleti'nde Türklük

Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru olarak Türkler olduğu her zaman zikredilse de Osmanlı toplumunu oluşturan Türk unsurunda milli bilincin var olmadığına dair de farklı teoriler vardır. Kafesoğlu'na (2016) göre, Osmanlı Devleti'nde milliyetçi duygular bir defaya mahsus şahlanmış olup o da 15. yüzyıl padişah 2. Murat döneminde olmuştur. Ona göre bu dönemde pek çok Türkçe eserler yazılmış, devlet yönetiminde Türk töresine önem verilmiştir. Hatta onun döneminde tarihin önde gelen simalarının neredeyse hepsinin Türk kabul edilmesine kadar ileri gidilmiştir (Kafesoğlu, 2016). Bu görüşü destekler nitelikte padişah 2. Murat döneminde Müslüman olmadıkları halde Moğol İmparatorluğu kağanları olan Cengiz, Ögeday, Mengü, Hülagü, Keyhatu gibi kişiler rahmetle anılmışlardır (Atsız, 1961).

Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in ismi hakkında pek çok rivayet vardır. Bu görüşlerden birisi asıl isminin 'Odman' olduğudur. Odman kelimesi, Altay Türklerinde ailedeki en küçük oğlan çocuğu için kullanılmaktaydı. Diğer bir rivayet ise adının 'ataman' olduğu olup bu isim ise Kazak Türklerinde başbuğ anlamına gelmektedir (Akpınar, 2022). Akpınar'a (2022) göre Osmanlı Devleti'nin kuruluş öncesi ve sonraki bir dönemde Öztürkçe isimler kullanılmaktaydı. Osman Bey'in babası Ertuğrul, dedesi Gündüz Alp, Gündüz Alp'in babası Sarkuk Alp dedesi ise Kubuk Alp'tir. Osman Bey de çocuklarına Türkçe isimler vermiş olup Orhan, Erden, Pazarlı, Melik Arslan ve Çolpan buna delildir (Akpınar, 2022). Bakır'a (2009) göre, Tevarih-i Ali Selçuk diğer adıyla Selçuk-nâme olarak bilinen eser, Yazıcıoğlu Ali tarafından kaleme alınmış II. Murad zamanında Osmanlı Devletindeki Türklük şuurunu günümüze yansıtan önemli bir eserdir. Anadolu'nun yurt yapıldığı 1071 yılından itibaren Anadolu Selçukluları, Türkçeyi ikinci plana itmişler, din ve eğitimde Arapçayı, edebiyatta ise Farsçayı önemsemişler, Osmanlı Devleti Döneminde ise Türkçe artık geri planda kalmıştır. Yıldırım Beyazıt ile Timur arasında 1402 yılında meydana gelen Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti, büyük bir yenilgi ve tahribat almıştır. Devletin yıkıntıdan yeniden toparlanma sürecinde biraz daha öze dönülmeye gayret edildiği gözlenmektedir. Bu bağlamda Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Emir Süleyman, Türkçeye özellikle önem vermiş, Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı Mevlid adlı eser, sade Türkçe ile vücut bulduğu için hâlâ Türklüğün temel kitaplarından olmuştur. Emir Süleyman zamanında başlayan bu Türkçecilik çalışmaları, II. Murad devrinde daha da güçlenmiştir. Sultan II. Murad, devrin ilim adamlarına pek çok eserin Türkçeye çevirmelerini buyurmuştur. Bu dönemde Yazıcıoğlu Ali'nin yazdığı Tevarih-i

Ali Selçuk diğer adıyla Selçuk-nâme adlı eseri hem Osmanlı Devletinde Türklük hem de Türkçecilik şuurunu uyandırmıştır (Bakır, 2009). Eser, hem Osmanlıların Türklüğe bakışını yansıtmış, hem de II. Murad Döneminden itibaren Osmanlı hanedanının Türklüğe ve Türkçeye ciddi anlamda ağırlık vermelerini teşvik etmiştir. Din, tıp, ahlak ile ilgili eserler, siyasetnameler, sözlükler II. Murad Döneminde Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca şu da önemli ki II. Murad Dönemi'nde basılan paraların ve dökülen topların üzerine ilk defa Kayı Boyu'nun ok ve yaydan oluşan damgaları vurulmuştur. Osmanlı hanedanında Türklük ve tarih şuru bu dönemdeki çalışmaların da önemli bir etkisi ile bir süre daha devam etmiştir. Zira sonraki dönemlerde Şehzade Cem'in oğluna "Oğuz", II. Bayezid ise oğluna "Korkut" isimlerini koymaları bunun göstergesidir. Yine Tevarih-i Ali Selçuk adlı eser ile birlikte Osmanlı padişahları artık şecerelerini Oğuz Kağan'a dayandırmaya başlamışlar, kendilerinden önceki Anadolu Selçuklu devletinin kurucularının da kendilerini Oğuz soyundan olduklarını iddia etmeleri nedeniyle kendilerini Selçuklu devletinin mirasçısı kabul etmişlerdir (Bakır, 2009).

İnalcık'a (2009) göre, Osmanlı hanedanının kendilerini yüceltmek için Kayı boyuna dayandırmaları tamamen siyaseten yapılmış sonradan uydurma bir iddiadır. İnalcık "Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar" kitaplarının ilk cildinde Osmanlı sultanında evrensel egemenlik fikrinin değişik kaynaklardan geldiğini belirtir. Sultan II. Murad devrinde yazılmış olan Yazıcızâde Ali'nin Tevarih-i Ali Selçuk adlı eserinde, diğer adıyla Selçuknâme'sinde Osman Gazi'nin sözde Oğuz Han'ın büyük oğlu Günhan'ın oğlu Kayı soyundan olduğu için uçtaki Türk beyleri tarafından üstün hükümdarlığa seçildiğinin kaydedildiğini belirten İnalcık ve şu iddianın eklendiğini anlatır: 'Günhan'ın vasiyeti Oğuz türesi mucibince hanlık ve padişahlık Kayı soyu varken özge boy hanlarının soyuna Hanlık ve Padişahlık değmez.' Bu iddiaların tarihi kaynakları her ne olursa olsun Osmanlı hanedanının, egemenliğini meşru kılmak ve özellikle Timur'un ve oğullarının himaye ve üstünlük iddialarına karşı çıkabilmek için bu görüşü benimsediği, II. Murad'dan itibaren Osmanlı devleti paralarda ve silâhlarda Kayı boyu damgası kullanmaya başlamıştır (İnalcık, 2009).

1017 Malazgirt'ten sonra yurt edinilen Anadolu topraklarında kurulan devletlerin en önemlisi tabii ki Osmanlı Devletiydi ve dönemin getirdiği şartlara uygun davranması, birliği sağlaması, zengin kaynaklara hükmetmesi, Baharat Yolu ve İpek Yolu gibi önemli yolların üzerinde olması bu devletin büyüyüp serpilmesine, zamanla imparatorluğa dönüşmesini sağladı. Osmanlı dönemi ve hatta Selçuklu dönemini de içine alan dönem için

iki farklı görüş bulunur. Görüşlerden ilki milli kimlik olarak İslam çatısı altında kurulmuş bir milletleşme sürecinden bahseder. Bu görüş Osmanlıyı Türk medeniyetinin en üst noktası olarak görür. İkinci görüşe göre ise Cumhuriyet dönemine kadar tebaanın büyük bölümü Türk olmasına rağmen Türklük baskılanmış ve hatta unutturulmaya çalışılmıştır. Türklerin millet oluşu Cumhuriyet sayesinde gerçekleşmiştir ve bu duruma Kemalist düşünce sistemi yön vermiştir. Şen'e (2015) göre, Osmanlı Devleti kuruluşundan yıkılışa kadar İslam ölçütlerinde bir devlet olmuş, halk kendisini millet olarak Türk değil Osmanlı hissetmiştir. Türklerin köken olarak ait oldukları millet olmalarını bir yana bırakarak Osmanlı üst kimliğinde Müslüman olarak yaşamalarını devam ettirmişler, bu da gerek milli örgütlenme, gerek milletleşme duygularının ortaya çıkmasında oldukça geciktirici bir neden olmuştur (Şen, 2015).

Atsız (1961), Türk kültürünün en başından beri devamlılık gösterdiğini ve Selçuklu Devleti ve devamındaki Osmanlı devletinin bunun birer aşaması olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Atsız (2015) Osmanlı Devletinin, Türklerin ataları olarak veya geçmişten getirdikleri dostlukları neticesinde Moğolları veya Tatarları düşman olarak görmediklerini bu sebeple ortak bir tarihi mirasın eseri olduklarını belirtmiştir. Osmanlı Devleti kuruluşu itibari ile bir Türk devletidir. Bu görüş devleti kuran boyun Türk olması, hanedanın Türklerden oluşması ve dışarıdan bakan devletlerce de Türk olarak kabul edilmesiyle de desteklenmektedir. Ancak bu Türk devletinin bugünkü anlamda bir milli bilinç oluşturduğu veya modern anlamda bir milliyetçilik barındırdığını ifade etmek yanlış olur.

Osmanlı Devleti 18. yüzyıla kadar modern bir milliyetçilik oluşturamamıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrası kaybedilen topraklar sonrası Anadolu'ya gelen göçlerle, bugünkü Türkiye'nin kurucu kadrosu olan bürokratların elinde milliyetçi amaçları yerine getirebilecek, devletçi ve milliyetçi ideolojileri karşılayabilecek düzeyde homojen sayılabilecek bir topluluk oluşmuştu. Bu topluluk Karpat'a (2013) göre modern anlamda bir millet oluşturacak ve ulus-devlet inşa edebilecek kabiliyete sahiptir. Milliyetçi politikanın milli kimlik oluşturabileceği bu tek tip sayılabilecek topluluk yüzyıllardır süren göçlerin oluşturduğu bir topluluktur. Türkler 8. yüzyıldan başlayarak sürekli Anadolu topraklarına ve buradan da doğu Avrupa topraklarına göç etmişlerdir. Bu göçlerin artışı Malazgirt (1071) ile olmuş fakat Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı ve güç kaybettiği 18. yüzyıl sonları ile tersine dönmüştür. Özellikle Oğuz kökenli Türklerin yer değişimi ile başlayan bu göçler, nüfusların başta karışmadan büyümesine sonrasında ise evlilik bağları ve din

değiştirmelerle karışımlar oluşturarak genişlemesine sebep olmuş, İşlam'ın getirdiği kurallar sayesinde de kurallı ve yerleşik bir medeniyetin oluşmasına yol açmıştır (Karpat, 2013). 18. yuzyıldan sonra terse dönen glere bakıldığında Kafkasya ve Rumeli'den gelen nüfusun hemen hemen tamamı Müslüman ve Türk kkenliyken Anadolu topraklarından Avrupa ve özellikle Amerika'ya göç eden topluluğun hemen hemen hepsi gayrimüslim tebaaya aittir. Bu durum Anadolu topraklarında Müslüman bir çoğunluğun oluşmasını sağlamış, böylece milletleşme süreci daha da hızlanmıştır (Karpat, 2013).

2.1.3. Türk Kimliğine Glerin Etkisi

Anadolu'da Türk kimliğinin oluşmasını incelerken Osmanlı Devleti'nin kaybedilen topraklarından Anadolu topraklarına doğru Türklerin glerine de değinmek gerekir. Karpat'a (2013) göre, Orta Asya topraklarından önce Selçuklu Devleti'nin fetihleri sonrası Anadolu ilerine, Osmanlı Devleti'nin fetihleri sonrasında ise Balkanlara göç eden Türkler yerleştikleri yerlerde yerli halkları yok etmemişler, onlarla çeşitli yollara karışarak yeni bir toplum düzeni kurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında gayrimüslim halk arasında Avrupa'dan doğup yayılan milliyetçi dalgalar neticesinde isyanlar ve ayrılmalar başladığında gler tekrar Anadolu'ya yönelmiştir. Kitle halinde Anadolu'ya gler bilhassa Kırım Savaşı sonrasında Kırım'dan başlamış, onu Kafkaslardan gelen gler izlemiştir. Kırım ve Kafkas güçlerinden sonra Balkanlardan yoğun bir şekilde gler başlamıştır (Karpat, 2013) .

şen'e (2015) göre, Türk milli kimliği, Türk Milliyetçiliği gibi konularda Osmanlı Devleti haricindeki Türk Dünyasında da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Osmanlı Devleti'ne savaşlar sonrası gler ile gelen kimi Trki fikir insanları Osmanlı Devleti'ndeki Trklk hareketlerini en çok etkileyenlerdi. Rusya'da 19. yuzyıldan itibaren ulaşım ve iletişim sistemlerinin gelişmesi de hem Rusya'daki Türkleri birbirlerine hem de Osmanlı Devleti'ne yakınlaştırmıştır. Kırım, Kazan ve Azerbaycan topraklarında yaşayan, aynı zamanda Batı liberalizmi, Rus romantizmi ve Osmanlı modernleşme hareketlerinden de etkilenmiş Trki fikir insanları önce kültürel bir Trklk ve milliyetçilik fikrini savunmuşlar, daha sonra da geldikleri topraklardaki Rusya'nın işgalci ve yayılmacı Pan-Slavizm'ine karşı Pan-Türkizm'i savunmuşlardır (şen, 2015).

Bora'ya (2018) göre, gerek tahsil için gerek Rusya'nın takibinden kaçmak için olsun İşstanbul'a sığınan Rusyalı Türküler, İşstanbul'daki politik ortama katılarak milliyetçi ideolojinin Osmanlı Devleti'nde oluşumunda oldukça etkili aktörler oldular. Osmanlı

Devleti'ndeki aydınlar milliyetçilik fikrinin temellerini, terminolojisini ve heyecanını inşa ederlerken Rusya'dan gelen Tatar ve Azeri kökenli Türkçüler daha ilmi ve programlı bir milliyetçilik fikri geliştirmişlerdir (Bora, 2018).

Arık'a (1974) göre, 1. Dünya Savaşı ile gayrimüslimlerin ayrılarak Türklerin Anadolu'da toplanması Türklük bilinci için çok önemlidir. 1. Dünya Savaşı Osmanlılık ve İslamcılık düşüncesinin belini bükmüş, Türkçülük düşüncesini güçlendirmiştir. Anadolu yalnız tüm tarihi boyunca değil, Türkmenlerin ilk fetihlerinden bu yana ilk defa bir bütün olarak yurt şuuruyla çerçevelenmiş o da Türkiye olmuştur (Arık, 1974).

Karpat'a (2013) göre, kültür, dil ve din bakımlarından balkanlarda bir kimlik oluşturan Türkler esasında siyasi anlamda modern dönem öncesi bir Türk Milleti oluşturmuştu. Bu kültürel ve etnik birlikteliği önceden oluşturmuş halkın Anadolu'ya gelmesiyle Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin milletleşme süreci daha kolay olmuştur.

2.2. OSMANLI DEVLETİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU

Osmanlı Devleti'nde dağılma süreciyle başlayan ve zamanla hızlanarak devam eden Anadolu'ya göçlerin oluşturduğu homojenleşmiş yapı milliyetçilik akımlarının oluşmasında en etkili unsur olmuştur. Zira milliyetçi ideoloji devleti korumak, birliği sağlamak için nüfustaki homojenleşmeyi bir tedbir olarak düşünmüş, bu yönde çaba göstermiştir. Modernleşme çalışmaları sanayi devrimine geç kalmış bir devlet olan Osmanlı için burjuva sınıfının oluşmasına olanak vermemiştir. Bu açığı Avrupa görmüş bürokratlar, sultanî eğitimi almış aydın kesim ya da iyi eğitim almış askeri sınıf kapatmıştır (Kushner, 2009). Bu dönem için milliyetçilik anlayışı Osmanlı tebaasının çok uluslu olmasından da kaynaklı olarak Türklükten daha ziyade Osmanlılık üzerine olmuştur. Milliyetçi ideolojinin temel hedefi olan milli kimliğe itibar kazandırılması, Osmanlılık ve İslamcılık söylemleriyle birlikte yürütülmüştür (Özberk, 2019). Kushner'a (2009) göre, Osmanlı tebaası içinde her grubu Avrupalıların Türk olarak adlandırması ve bu toplulukların yaşadığı toprakların Türkiye olarak adlandırılması Türk milli benliğinin oluşturulmasında yardımcı olmuştur. Nitekim 1893 yılında Orhun Abidelerinin sırımın çözülmesi Osmanlı içindeki Türklerin tarihle bağ kurmasına olanak sağlamış ve Türklerin geldikleri anayurtlarına, orada yaşayan ırktaşlarına karşı merak uyandırmıştır. Osmanlı Devleti, ülke içindeki tüm kesimleri bir arada tutmak ve çözülmeyi engellemek için Osmanlılık tezine sarılmış fakat hâkim etninin Türkler olması ve Türklerin de Müslümanlık dinine bağlı olması Hıristiyanlığı benimseyen etniklerde Osmanlıcılığın

kabul görmesine olanak sağlamamıştır. Osmanlı Devleti elit kesimi demokratik olarak istediklerini elde etmek ve imparatorluğun farklı tebaalarını dağılmadan tutmak için bir millet idealinden bahsetmiş ve milliyetçi bir ideoloji oluşturmak istemişlerdir. Milliyetçi bir ideoloji oluşturmak için Osmanlı aydını kardeşlik siyasetinden, cins ve mezhep ayırmaksızın oluşturulacak bir Osmanlı milletinden bahsetmişlerdir. Bu amaçla Tanzimat ile bir açılım yapmışlardır. Bu açılımla Osmanlı aydını hâkim millet anlayışını yok saymakta ve Müslüman olsun olmasın herkesi siyasi haklarda eşit vatandaş olarak görmektedirler (Köseoğlu, 2012)

Osmanlının, kuruluşundan 19. yüzyıla kadar kültürel ve dinsel olarak özerkliğe sahip, özerk yönetimlerden oluşan federe yapısı sebebiyle istenilen şekliyle bir millet oluşumunun mümkün olmadığı ortadadır. Osmanlının yapmaya çalıştığı milletleştirme çalışmaları tam bir başarısızlık da değildir. Çünkü Müslümanlar arasında siyasal bir İslami kimlik ortaya koyduğu için başarılı sayılmalıdır (Karpas, 2015).

Osmanlı Devleti tüm tebaasını tek bir millet olarak birleştirmek istemesine rağmen 19. yüzyılın başından itibaren Fransız Devrimi'nin milliyetçilik rüzgârından etkilenen Hıristiyan tebaalar ayaklanmaya başlamış ve birer birer bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu durum Osmanlılık akımının çökmesiyle İslamcılıkla birlikte yürümeye başlamasına neden olmuştur. Ancak bu akım I. Dünya savaşı'nın ortasına kadar sürmüş ve Araplar bu süreden sonra Osmanlıdan kopup Avrupalı devletlerin sömürgesi haline dönüşmeleri bu akımı mecburen geri plana itmiştir.

Watson'a (2012) göre, milliyetçiliğin yükselen bölünme tehdidine karşı imparatorluklar çare aramaya başlamış, bir taraftan askeri tedbirler uygulanırken diğer yandan da bir tür imparatorluklara özgü ideolojiler geliştirmeye çalışmışlardır. Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devletleri topraklarındaki farklı etnik unsurları bir arada tutacak bir tür İmparatorluk İdeolojisi (Kaiserreich Nationalismus) geliştirmeye çalışmışlardır. Bu ideolojide hem hâkim etnik unsura hem de unsuruna dayanılmaya çalışılmıştır (Watson, 2012). Osmanlı Devleti'nde ise aydınlar bir tür Osmanlı millet oluşturmaya çalışmışlardır. Karpas (2015) 1830'lu yıllara kadar bir Osmanlı milleti oluşmadığını söylemektedir. Ona göre Osmanlı Devleti'nde her etnik toplum kendi kimliğini, kültürünü, dinini koruyan bir özerkliğe sahiptir.

Osmanlı Devleti'nin çöküş tehdidi altında olduğu dönemlerde Osmanlılık siyasetini ustaca kullanan isimlerden birisi olan Namık Kemal de Akpınar'a (2022) göre

modern Türk Milliyetçiliği tarihi araştırılırken atlanmaması gereken en önemli isimlerde birisidir. Namık Kemal eserleri ile daha sonraları Türk Milliyetçiliğinin üzerinde yükseleceği vatan, millet, hürriyet, hak, adalet gibi kavramları toplumun aydın kesimine sirayet ettirmiş ve toplum üzerinde çok etkili olmuş bir isimdir (Akpınar, 2022).

Namık Kemal'in "Vatan Mersiyesi" adlı şiiri milliyetçi duyguların ifade edilmesinde ayrı bir öneme sahiptir. Namık Kemal (1840-1888), Genç Osmanlı düşüncesinin temsil eden en önemli şahsiyet olarak görülür. Vatan, millet, hürriyet başta olmak üzere 'yeni' kabul edilebilecek mefhumları onun bayraklaştırmış olması önemlidir (Bora, 2018).

Yesevi'ye (2018) göre, Namık Kemal'in bilhassa üzerinde durduğu konular Osmanlılık ve İslamcılık olmuştur. Bunun yanında vatan ve hürriyet hakkında da fikir belirten ilk kişi olmuştur. Namık Kemal'in İslamcılık düşüncesi ile din mefhumunu bir ön-milliyetçilik düşüncesinin çimentosu olarak gördüğü değerlendirilmektedir.

Köseoğlu'na (2012) göre, bir Osmanlı milleti oluşturma düşüncesi egemen millet kavramını kaldırmakta, Müslüman ve gayrimüslim herkesi siyasi olarak eşit haklara sahip vatandaşlar haline getirmektedir. Bu kısmen başarılı olmuştur. Osmanlı Devletinin öngördüğü şekilde olmayarak daha ziyade Müslüman halk arasında siyasal bir İslami kimlik oluşmuştur. Neticede ise Balkanlardaki gayrimüslim halklar Osmanlı Devletinden kopmuşlardır. Osmanlıda Türkçülük hareketleri Arapların devletten kopmalarından çok önce başlamıştır. Osmanlılık gayrimüslimleri devlette tutamasa da Arapları 1916 yılına kadar Osmanlı Devletinde tutabilmiştir. Zamanla etkisini kaybeden Osmanlılık yerine İslamcılık denenmiş fakat bu da Osmanlı Devletinde parçalanmayı durduramamıştır. Köseoğlu'na (2012) göre bu başarısızlık tarihi ve kültürel yapıya uygun bir İslamcılık, zaman ve şartlar uygun olmadığı için yaratılamadığından dolayıdır. Zira Osmanlılık ve İslamcılık ritüellerinin bir türdeş millet oluşturmayacağı aydınlar tarafından fark edilmiş ve yüksek sesle dillendirilmese bile Türkçülüğe doğru bir kayma gözlenmiştir (Köseoğlu, 2012).

Türk milliyetçiliğinin Türkçülük olarak değişimine, Osmanlı toprakları dışında yaşayan Türkleri kapsayacak şekle dönüşmesine, irredentist (kurtarımcı) bir yapı kazanmasında, Osmanlı toprakları dışında yaşayan ya da bu toprakların dışında yetişen aydınların büyük katkısı vardır. Bu aydınların çoğu Rusya'nın sömürgesi olan topraklardan gelmiştir. Sömürge olma durumuna düştükten sonra tepkisel bir milliyetçilik duygusu

kazanan bu aydın grubu İstanbul'a gelerek milliyetçilik çalışmalarını burada sürdürmüşlerdir (Özberk, 2019). Bu aydınların en çok bilinenleri Akçura, Gaspıralı ve Velidi'dir.

Velidi'ye (2011) göre milliyet bilinci Kuzey Türklerinde daha önce, 1885 ve 1895 arasında Usul-i Cedid (yeni usul) ile olmuştur. Usul-i Cedid ile Tatarların esasları olan milli edebiyat, milli müzik, milli sanat veya milli siyaset düşüncesi telkin edilmemiş lakin hak ve batıla göre oluşturulmuş konular sadece düzene koyulmaya çalışılmıştır. Velidi'ye (2011) göre, 1905 yılı Kuzey Türkleri için tarihin başlangıcıdır, zira önceden Türklük ve Tatarlık farklı şeyler olarak düşünülürken bu tarihten sonra Türk ve Tatar aynı kabul edilmeye başlanılmıştır.

Arık'a (1974) göre, dağılma sürecine giren Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminde Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncelerinden medet ummuş, ancak önce Balkan Savaşlarında sonra da 1. Dünya Savaşı'nda korkunç imtihanlardan geçmiş ve bu düşüncelerin iflas ettiğini görmüştür. Ecnebi dediği Osmanlı Devleti içindeki gayrimüslimler Batı devletleri ile işbirliği halinde Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır. Bu dehşet zamanlarda görülmüştür ki Türkçülük düşüncesi siyaseten daha da güçlenmiştir (Arık, 1974).

Türk Milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişim süreçlerindeki sorunlarıyla ilk ilgilenen ve bu ilgiyi çalışmalarıyla canlı tutmaya çaba gösteren isim Akçura'dır. Bu ilgi ve çabalarının kaynağı elbette Kuzey Türkleri ile ilgili tecrübeleri olabilir. Akçura (2015), "*ırk üzerine müstenid (dayanan) bir Türk milliyet-i siyasiyyesi husule getirmek (oluşturmak) fikri pek yenidir*" der. Osmanlı Devletinde Türk ırkına dayanan bir milliyetçilik fikrinin ortaya çıkışında esas amilin (olayın) Osmanlı Türklerinin o yıllarda Almanlarla olan münasebetlerinin artmasına, bu artan münasebetler nedeniyle de Alman tarih ve dilbilim araştırmalarının etkisiyle İstanbul'da Türk Milliyetçiliğine ilgisi artan bir kesimin oluştuğuna dikkat çeker.

Akçura (2015), Osmanlı Devletinde Türkçülüğün ilk dönemi olarak tasnif ettiği 1865-1870 yılları arasında Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa ve Mustafa Celaledin Paşa'yı, 93 Harbinin de içinde olduğu 1876-1890 yılları arasını kapsayan ikinci dönem olarak tasnif edilen kısımda Süleyman Paşa, Buharalı Şeyh Süleyman efendi, Ahmet Midhat Efendi, Ahmet Cevdet Paşa'yı, üçüncü dönem olarak tasnif kısımda da Şemseddin Sami, Necib Asım, Veled Çelebi, Bursalı Mehmed Tahir, İkdamcı Ahmed Cevdet, Ahmed

Hikmet, Mehmet Emin Bey gibi isimleri sayar. Kendisini ise ‘Siyasi Türkçüler’ başlığı altında Tunalı Hilmi ve Hüseyinzade Ali Bey ile birlikte zikreder.

Mardin’e (1997) göre, tüm yasaklamalara rağmen milliyetçilik düşünce akımın Osmanlı Devleti’nde şekillenmeye başladığı dönem 2. Abdülhamit devridir ancak Batı Avrupa’da doğan milliyetçilik fikri her milletin kendi devletine sahip olması esasına dayandığından bu fikrin çok uluslu Osmanlı Devleti yapısına uyması pek de mümkün değildi. Çok milletli Osmanlı Devleti’nde Türk kelimesi pek itibar görmüyordu. Daha çok Osmanlılık ideali üzerinden tüm milletlerin birlikteliğinin sağlanabileceğine inanan aydın kesim bu yönde çalışmalar yapıyorlardı (Mardin, 1997)

Bora’ya (2018) göre, Oryantalistlerin, diğer ifadeyle Şarkiyatçıların çalışmaları Türk isminin itibar kazanmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Türkoloji’nin temel etkisi Türk soyunun bir abrarlar soyu değil insanlığın bir kısmı olduğunun Batı bilimiyle tescillenmesi olmuştur (Bora, 2018).

2.2.1. Avrupa’da Türk Aydın Sınıfın (Genç Osmanlılar) Milliyetçi Yaklaşımları

Türkçülüğün aniden değil de siyasi ve ideolojik bir hareket olarak uzun sürede ortaya çıktığı düşünülürse gelişimi sırasında birçok grubun etkenin etkili olduğu da görülecektir. Bu gruplardan biri olan Jön Türklerin etkisi azımsanmayacak düzeydedir. Akçura (2015) Yeni Osmanlılar hareketinin de tıpkı Tanzimatçılar gibi Osmanlıcı olduklarını söyler, zira Fransızcada isimlerine ‘Les Jeunes Turcs’ (Genç Türkler) denilmesine rağmen kendilerine Yeni Osmanlılar’ demelerini bunu gösterir demektedir. Osmanlı Devleti’nde milliyetçiliğin 19. yüzyılın ikinci yarısında geliştiği görülmektedir. Çünkü bu dönemde Osmanlı milleti kavramı konuşulmaya ve bu kavrama uygun sözcük dağarcığı üretme çalışmaları göze batmaktadır. Özellikle Avrupalıların Genç Türkler dediği grubun (Yeni Osmanlılar) vatanseverlik, Osmanlı birliği altında milletleşme kavramları üzerinde durmaları Türk Milliyetçiliğinin ideolojik alt yapısını oluşturması açısından önemlidir. Osmanlı’nın ıslahat çalışmaları sonucu kurulan Tercüman-ı Ahval gazetesinin ve kurucusu olan Şinasi’nin Türkçeye tercüme ettiği şiirler, daha sonrasında halkın da anlayacağı bir edebiyatın oluşmasında etkili olmuştu. Şinasi’nin kullandığı dilin sadeliği ve etkililiği Türk manevî ve fikrî hayatını ihmalen kurtarmış ve yenilerin önünü açmış oluyordu. Nitekim Şinasi’nin öğrencilerinden biri Namık Kemal bir diğeri ise Ziya Paşa idi ve Ziya Paşa da Genç Türklerin lideri konumundaydı (Kohn, 1929).

Akçura'ya (2015) göre, Batı'da çıkan düşünce akımları Osmanlı devletine iki kanaldan, yönetimi elinde tutanlar ve aydınlar tarafından sirayet ettirilmeye çalışılmıştır. Ona göre kimi Batı kaynaklı fikirlerini Osmanlı halkına yukarıdan sirayet ettirmeye çalışanlar, yani yönetimi elinde tutan devlet kadrolarının yaptığı çalışma Tanzimat adını almış, aydın sınıfından yani aşağıdan yapılan çalışma ise (Yeni Osmanlılar) adını almıştır (Akçura, 2015).

Şasuvuroğlu'na (2016) göre, Hem Mehmet Akif'i hem de Ziya Gökalp'i ve tabii bunlardan etkilenen hem de Mustafa Kemal'i etkileyen fikir adamı olan Namık Kemal pek çok Türk düşünce ve sanat adamının milliyetçilik anlayışlarının mimarı kabul edilir. Ona göre Mehmet Akif'in temsil ettiği ve güçlü şekilde Türkçülük içeren İslamcılığın anlayışının temelinde de yine Namık Kemal vardır. Aynı zamanda Ziya Gökalp'in Osmanlıcılık akımından İslamcılığa oradan da Turancılığa ve Türkçülüğe, sonra Oğuzculuğa ve nihayetinde de Anadolu olmasında etkili olan kişi yine Namık Kemal'dir. Namık Kemal aynı zamanda Rıza Nur'da Türk sevgisinin ve milliyetçiliğin oluşmasında şiirleri ve eserleri ile tesirli olduğu bilinmektedir. Namık Kemal aynı zamanda Mustafa Kemal'e de Milli Mücadele heyecanını veren adam olarak kabul edilir (Şasuvuroğlu, 2016).

Namık Kemal, vatan, millet, eşitlik, vatanseverlik, özgürlük gibi milliyetçi kavramları ilk kullanan ve yazdığı yazılar ve tiyatro oyunları ile bu terimlerin toplumda karşılığı olmasını sağlayan Osmanlı aydınlarından biridir. Gökalp'e göre Genç Osmanlılar ile gerici grup arasındaki farklar meşrutiyet ve Osmanlı birliği gayeleridir. Genç Osmanlılar Osmanlı'nın devamı yönünde bir istek içindedirler ve bunun için meşrutî yönetimin şart olduğuna inanmışlardır (Şasuvuroğlu, 2016). Genç Osmanlılar, Avrupa'da eğitim görmüş, belli bir kültür birikimine sahip aydın bir gruptur. Aydın grup adlandırmasının daha çok Batı yanlısı ve Batı fikirlerini savunan eğitimli kişiler için kullanılması pek çok farklı kesimlerce tartışılmaktadır. Osmanlı Devleti'ni kurtaracak hareketin eşit yurttaşlıktan geçtiğini ve bunun da meşrutiyetle gerçekleşebileceğine inançları tamdır. Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde Osmanlı topraklarında rahatça hareket edebilen bir şekilde düşüncelerini yaymaya muvaffak olmuşken Abdülhamit döneminde Avrupa'da sürgün hayatı yaşamaya mecbur kalmışlardır fakat bu durum İmparatorluğun geleceğinin nasıl şekilleneceği ile ilgili bilgi birikimlerinin artmasını ve hangi tebaaların Osmanlıya tabii kalacağını hangi toplulukların Osmanlı Devleti'nden ayrılmaya niyetli olduklarını görmeleri açısından yararlı olmuştur. Yönetimin Sultan

2.Abdülhamit'te olduğu sürece Osmanlının geleceğinin olmayacağını görmüş ve buna yönelik olarak tek bir Osmanlı milleti kurmak için bir askeri güçle yönetimi ele geçirmenin gerekliliğini fark edip İttihat ve Terakki Cemiyetini kurmuşlardır. Osmanlının son dönemine damgasını vuracak bu yapı kuruluş amacının tersine gücü eline geçince İmparatorluğun batı topraklarında başlayan ayaklanmaları bastırmak için demokratik yollardan uzaklaşmıştır (Kohn, 1929).

Akçura (1990), bu hareketin özünde masum ve vatanperver olduğunu fakat batılı kurumların Osmanlıdan farklı bir evrim süreci geçirmesi ve Genç Osmanlıların bunu ayırt edememesi sebebiyle de tutarlı bir ideolojiye sahip olamadıklarını belirtmiştir. Akçura'nın bu görüşüne rağmen Genç Osmanlılar dönemi Türk düşünce tarihi açısından en zengin ve en verimli bir dönemdir. Bu dönemdeki imkânların yetersizliği ve baskılara karşın siyasi anlamda Türk düşüncesinin oluştuğu dönemdir.

2.2.2. Oryantalizm ve Türkçülük

Batı'da yapılan Doğu toplumları ve onların tarihleri hakkındaki çalışmaların Türk Milliyetçiliği fikir hareketlerinin doğup yayılmasında çok etkileri olmuştur. Gerçek amacı Doğu'yu daha iyi tanıyıp, sömürgecilik faaliyetlerini kolaylaştırmak olan Oryantalizm (Şarkçılık) amacının tersine Doğu ülkelerinde sömürgeciliğe karşı milliyetçi hareketlerin başlamasına neden olmuştur. Akçura'ya (2017) göre Şark sorunu, aslında sömürge sorunudur. Sanayileşmiş batının az gelişmiş veya gelişmemiş doğu toplumlarını, Afrika ülkelerini sömürgeleştirme çabasının sonucudur. Akçura (2017) Şark sorununun Avrupa devletlerinin ağır sanayiye sahip olmaları ve bu yüzden ham madde kaynağı olarak gördükleri Türkiye'yi kontrol altında tutmak istemeleri nedeniyle Türkiye'de büyük bir milli sanayinin doğmasını engellemek istediklerini, bu yönde gayretler gösterdiklerini iddia etmektedir. Yani Şark Sorunu genel olarak sömürgecilik sorununun bir parçası olarak tamamen Türk coğrafyasını ilgilendiren bir sorundur (Akçura, 2017)

Rusların 1850'lerde Orta Asya'yı (Türkistan'ı) fethedip bu bölgeyi sömürgeleştirme çabaları Avrupa devletlerinin merakını bu yöne çevirmiş ve bölgenin kültürünü ve tarihi geçmişini öğrenmeye yönelik çalışmalar yapılması Türkoloji biliminin oluşmasını sağlamıştır.

Türkoloji çalışmaları ile elde edilen bilgiler Rusya özelinde Türkçülük akımının etkilerini artırırken Osmanlı Türklerinde bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Bu çalışmalar, Osmanlı ve İslam öncesi Türk yaşamına ait başarılar ve mitler hakkında bilgi

vermiş başarılarla dolu bir Türk tarihi betimlenmiştir. Ayrıca Orta Asya'da yaşayan ve aynı soydan gelen gruplarla tarihsel bağın farklı bir milliyetçilik oluşmasını sağlama da katkısı olmuştur. Güngör'e (2002) göre de Asya'da kalmış Türklerin tarihi Türklerin Anadolu'ya gelmen önceki tarihleri gibi Türkçülük hareketinin ilgi konusu olmuştur.

Akçura (2017), Türkçülük ve Türklük hareket ve fikirlerinin, Sultan Abdülaziz döneminin ortalarında Batı Türkleri arasında görülmeye başlamasını, Türklerin Batı'daki fikirlerle tanışmaları yanında Batı'da ortaya çıkarak ve Doğu dünyasını, özellikle de Türk Milletini kapsamlı olarak inceleyen De Guignes, Sivestre de Sacy, Abel de Remusat ve Arthur Lumley Davids gibi Şarkçı oryantalist yazarların eserlerini okumalarının da etkisini anlatmıştır.

Bu tür eserlerin en önemlilerinden birisi, Fransız Joseph de Guignes'in kaleme aldığı *Historie générale des Huns, des Mongols et autres Tartars Occidentaux* (1756-58) adlı eserdir. Joseph de Guignes, bu eserinde Türkleri, Tatarlar, Moğollar ve Bulgarlar gibi birçok halk grubunun atası olarak tanımlayarak Türklerin yüzyıllar boyunca gösterdikleri askeri yeteneği ve cesareti överek anlatmıştır. Süleyman Paşa tarafından Türkçe olarak ilk defa 1876 yılında yayınlanan ve harp kullarında okutulması dahi planlanan *Tarih-i Alem* adlı eser büyük oranda Joseph de Guignes'in kitabının çevirisidir. Kitap 2. Abdulhamit tarafından yasaklandıktan sonra ancak 1911 yılında tekrar yayınlanabilmiştir (Özdoğan, 2009).

İlk Türkoloji araştırmalarında bahsedilmesi gereken diğer bir kişi de Leon Cáhún'dur. Cáhún, 1896 yayınlandığı *Introduction l'histoire de l'Asie* (Asya Tarihine Giriş) adlı eserinde Turanî halkların (Türkler, Moğollar, Finler ve Japonlar da dâhil olmak üzere) dünya fatihleri olduklarını Moğol Hakanı Cengiz üzerinden ispatlamak istemiştir. Gökalp, 1896 yılında İstanbul'a geldiğinde aldığı ilk kitabın Leon Cáhún'unbu eseri olduğunu söylemiştir. Gökalp'e (2014) göre kitap adeta Pantürkizm mefkûresini teşvik etmek üzere yazılmış gibidir.

Kushner'e (2009) göre Avrupa'da gelişen, 19. yüzyıldaki milliyetçi hareketlerin de doğmasına neden olan millet fikrinin Avrupalılar ve Avrupalı fikirlerle temas kuran Türk aydınları ve devlet adamları tarafından görmezden gelinmesi mümkün olamazdı. Tanzimat hareketinin önde gelen fikir adamları da Osmanlılık düşüncelerini Osmanlı vatanının ve Osmanlı hanedanı üzerine oluşturmaya çalışmışlardı. Ancak Avrupa kaynaklı milliyetçilikteki diğer yönler Türkleri farklı şekilde çekmiştir. Yeni milliyetçi teorileri

uygulayabilmek için Türklerde milli benliğinin yeniden canlandırılması ve Türk kelimesinin itibar kazanmasına çalışmak gerekiyordu (Kushner, 2009).

Avrupalılar Türklere pek eserleri ile asıl ilham kaynağı olmuşlardır. Türkler, Türk ve Türkiye terimlerini kullanmazlarken Avrupalılar Osmanlılardan bahsederken uzun süredir Türkler ve Türkiye kelimelerini kullanıyorlardı. Aslında bu terimler sadece Türkçe konuşanları değil, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan diğer Müslümanları da içine alıyordu. Dış dünya ile gelişen ilişkiler sonucu Türk devlet adamları ve aydınları bu terimlere alıştılar. Özdoğan'a (2009) göre önceleri daha çok Batı'da gelişen Türkoloji ve fiziksel antropoloji çalışmalarının dil, tarih ve ırk ekseninde ortaya koyduğu yeni bakış açıları, Rusya'da Türk kökenli aydınlar arasında şekillenmeye başlayan Türklük araştırmalarıyla daha da özel bir nitelik kazanmış oldu. İlk defa 1839 yılında Fince, Türkçe, Macarca ve Moğolcanın da dâhil olduğu dil ailesini tanımlamak amacıyla Turan teriminin kullanıldığı, 1870 yılında da Budapeşte Üniversitesi'nde, Arminius Vámbéry'nin bizzat başkanlık yaptığı dünyanın ilk Türkoloji kürsüsünün kurulduğu ülke olan Macaristan, 1890 yılından itibaren adeta Ural-Altay ve Turan araştırmalarının merkezi haline gelmişti. 20. yüzyılın başlarından itibaren ise hem Osmanlı hem de Rusya kökenli Türkçü fikir adamları ile Macar Türkologlar arasında temaslar artmıştır. Vámbéry'nin Osmanlı ve Rusya ziyaretleriyle fikir alışverişi daha da yoğunlaşmıştır (Özdoğan, 2009).

Akpınar'a (2022) göre, Türkçülük faaliyetlerinin bilhassa Sultan 2. Abdülhamit döneminde yoğunlaşmasının sebebi, onun iktidarı döneminde, 1893 yılında Orhun Kitabelerinin çözülmesi ile Osmanlı aydınlarının dikkatlerini Orta Asya'ya, Türkistan'a çevirmelerinin etkili olmasındandır. Bu kitabelerin Türk tarihinin ve kültürünün en eski yazılı kalıntıları olması Türklerin köklü ve kadim bir olduğunun tarihi, ilmi ve edebi bir kanıtı olarak görüldüğünden Türklük üzerine araştırma yapan Osmanlı aydınlarını heyecanlandırmış, gazetelerde haberler çıkmış, eserler yazılmıştır (Akpınar, 2022).

2.2.3. Ayaklanmalar, Yeni Milli Devletler ve Türkçülüğe Etkileri

Çok uluslu imparatorlukların milliyetçilik akımlarının etkisini en aza indirmek ya da kendi lehlerine çevirmek için yaptıkları imparatorluk milleti yaklaşımı diğer imparatorluklarda işe yaramadığı gibi Osmanlı imparatorluğunda da etki oluşturmamış ve Osmanlılık milliyetçiliği anlamını yitirmiş ve git gide çekirdek topluluk olan Türklerin kendini yeniden keşfetmesi süreciyle Türkçülük anlayışına dönüşmüştür. İmparatorluk içindeki Hıristiyanların ve Türk olmayan Müslüman toplulukların milliyetçi duygularla

birer birer İmparatorluktan kopması ve özellikle Balkanlardaki bağımsızlık süreci sırasında Müslümanlara karşı gösterilen düşmanca tutumlar Müslüman-Türk halkın hayal kırıklığı yaşamasına ve travmalara neden olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Gökalp (2014)'e göre, Tanzimat'ın fikri düşüncesi olan Osmanlıcılık, Türkler için aldatıcı olmuş ve aldanma Meşrutiyet'ten sonra da devam etmiştir. Hıristiyanlar ve diğer unsurların, milli kimliklerini kaybetme korkusu özerklik-bağımsızlık emeline dönüşmüş ve diğer Müslüman unsurlarda ise milliyet bilincinin oluşmasına yol açmıştır. Yani İmparatorluğu kurtaracağı düşünülen kavram İmparatorluğa ayak bağı olmuş, çözülme sürecini başlatmıştır. Yunanlar, Bulgarlar, Sırlar, Arnavutlar ve daha sonra Arapların bağımsızlık hareketleri, Osmanlı Devleti için Osmanlıcılık ve İslamcılık politikalarını bırakmanın ve Türkçülüğü uygulanabilir tek seçenek olarak tutmanın temel sebebidir. Balkanlarda Müslümanlaşan halkların o bölgede kendisine yakın Ortodoks-Hıristiyan bir tabaka oluşturmak isteyen Rusya'nın politikalarına uymaması sebebiyle ırkçı bir milliyetçilikle bu halklar körüklenmiş ve dış askeri desteklerle de Müslüman tebaa öldürülmüş, göçe zorlanmış ve Hıristiyanların bağımsızlık mücadeleleri başlatılmıştır. Müslümanlığı kabul ettiği için ezilen, dışlanan ve göçe zorlanan Türk olmayan topluluklar ise Osmanlı Devleti toprağı içerisinde yerleşerek Türk milliyetçiliğini benimsemişlerdir (Öztuna, 2012).

Balkanlardaki milli hareketler büyük devletlerin desteğiyle başlamıştır. Sömürge haline getirilmek istenen Osmanlı Devletinin zayıflaması veya güçsüz kalması için Balkanlar bir oyun tahtası gibi büyük devletlerin hedefinde olmuş ve buradaki halk yabancı ülkelerin tüccarları eliyle sürekli kışkırtılmıştır. Siyasal olarak Rusya'nın etkisinde kalan bu devletler sosyal olarak Avrupalı devletlerin Balkan milliyetçiliği kavramlarından etkilenmişlerdir. Balkan milletleri her ne kadar kendilerine destek veren Batı ülkelerine laik bir yapı oluşturacakları yönünde garanti verseler de Rusya'nın etkisiyle dinsel-etnik milliyetçiliği benimsemişlerdir (Karpas, 2004). Balkan halklarının Osmanlı Devletinden bu kadar kolay koparılmasında Osmanlı Devletinin bu halklar üzerindeki baskısız ve özerk yönetim şeklinin de büyük katkısı vardır.

Karpas'a (2004) göre, Osmanlı Devletinin Balkanlardaki fetihleri sırasında yerleşik kavimlerin hiçbirisi bir millet olma ya da aynı kökten gelme özelliği taşıyamıyordu. Küçük etnik gruplardan oluşan bu topluluklar din özellikleri ile bir arada bulunabiliyordu. Osmanlı Devletinin yerleşik kabilelere dokunmama, Müslüman bir yönetici atadıktan sonra inançlarına karışmadan yaşama hakkı verme gibi özellikler gösteren yönetim sistemi balkanlarda din kökenli ve etnik yapıyı koruyan bir milli kimlik oluşumuna zemin

hazırlamıştır ki bu durum aslında Osmanlı Devletinin istediği bir durum değildir. Balkanların fethinden ayrılıkçı ayaklanmaların başladığı döneme kadar barış içinde yaşamayı sağlayan bu yönetim sistemi aynı zamanda milliyetçilik hareketleri ile Osmanlının başına bela olmuştur (İnalçık, 2016).

Osmanlı Devleti içindeki Müslüman topluluk dışındaki milletleri incelediğimizde Ortodoks milletin kendi idarecilerinin yönetiminde İstanbul'daki patrikhaneye bağlı oldukları; Rumlar, Bulgarlar, Arnavutlar, Romenler, Ukraynalılar, Hırvatlar, Karamanlılar, Suriyeliler, Süryaniler ve Arap Hıristiyanlardan oluştuğu görülmektedir. Ermeni milleti, kendi idarecilerinin yönetimindeki Ermenileri, Suriyelileri, Keldanileri, Mısırlıları, Gürcüleri ve Lübnanlıları içermekteydi (Karpat, 2004).

Yahudi milleti ise Osmanlı topraklarına İspanya ve Portekiz'den göç etmek zorunda kalan Musevi grupların oluşturduğu topluluktur. Yahudi milleti, Doğu Avrupa Musevileri, Balkanlarda yaşayan Rumiyaatlar ve çoğunlukla Kırım'da yaşayan Sefarad Musevilerini içermekteydi.

Osmanlı millet sistemi içerisinde her topluluk, kendi dini mahkemesine, kendi yöneticisine, vergilendirme sistemine sahipti. Balkan milletleri inançlarında ve dini liderleri sayesinde elde ettikleri yönetimde söz sahibi olma ve ekonomik olarak güçlü olma sayesinde milletleşme sürecini hızla tamamlamışlardır (Karpat, 2004).

Osmanlı Devleti içerisinde Ortodoks Hıristiyan cemaatin çok olması Bizans kültürü üzerine inşa edilen bir devlet olmasından kaynaklanmaktadır. Tarihi şartların getirdiği bir sonuç olarak Bizans Hıristiyanlığı kabul etmiş ve zaman içinde en ateşli savunucuları olmuşlardır. Özellikle Katolik kilisesinin etkisi ve haclı seferlerinin etkisi Bizans'ın zayıf düşmesine ve batı din anlayışına karşı bir nefret oluşmasına neden olmuştur. İşte Osmanlı Devleti bu mirasın üzerine kurulduğunda Katolıklara karşı gösterilen nefret Ortodokslara gösterilmemiştir. Bunun bir sebebi de Müslümanlığın özünde getirdiği diğer dinlere karşı hoşgörü anlayışıdır. Bu anlayışla diğer dinlere karşı müsamahalı davranılmış, Müslüman bir yöneticinin emrinde her türlü dini ritüellerini rahatlıkla yerine getirebilen milletler Osmanlı Devletine karşı uysal olmuşlardır. Bu durum sonucunda din temelli bir milletleşme sürecinden rahatlıkla geçmelerini sağlamıştır. Hıristiyan Ortodokslar içinde Bizans kalıntıları Osmanlı devleti tarafından Rum (Roma) olarak adlandırılmıştır. Bu grubun içinde Yunan toplumunun üyeleri de yer almıştır. Çünkü Bizans her ne kadar bir Roma İmparatorluğu parçası olsa bile Yunan topluluğunun hâkimiyetini sağlayarak

devletleşmiştir. Zamanla bu Yunan anlayışın etkileri Bizans'ı kültürel olarak kuşatmış ve dili Grekçe, kuralları Roma'ya ait bir imparatorluk haline getirmiştir (Armstrong, 2018). Bu sebeple milletleşme süreci içinde kolayca Yunan milleti adını alarak kültür birliklerini oluşturmuşlardır. Yunan milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle bağımsız bir Yunan devleti kurma amacıyla Osmanlı Devletine karşı ilk etnik ayaklanmayı Yunanlılar çıkarmıştır. Bu ayaklanmanın diğer bir amacı ise Balkanlarda bulunan Hıristiyan toplulukları Osmanlı Devletine karşı ayaklandırmak, Türkleri Balkanlardan ve Adalar denizinden çıkarmak, Kostantiniyye'yi ve dolayısı ile Ayasofya'yı kurtarmaktır. Bu fikir Megalo İdea olarak adlandırılmaktadır (Akçura, 2016). Mora yarımadasında ekonomik temelli olarak başlayan ayaklanma Yunanlıların bağımsızlık kazanmasıyla son bulmuştur. Akçura (2016), Yunan milliyetçilik hareketinin Batı Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilikler gibi olduğunu ve onun bir aşaması olduğunu ve milli bir devrim olduğunu belirtmiştir. Doğrudan Osmanlı Devleti topraklarını etkilemesinin bu gerçeği değiştirmeyeceğini ifade etmiştir.

Hıristiyan Ortodoksların ikinci büyük grubu Slav kökenli olanlardır. Balkan toprakları içinde yer alan Sırp, Boşnak, Hırvat grupları aslen Slav'dır ve milletleşme sürecinde özellikle Rusya'nın etkisiyle, birlikte hareket etme kabiliyeti göstermişlerdir. Yalnız bu grubun içerisinde Müslümanlığı kabul eden ve Osmanlı Devleti milleti içerisinde yer alanların sayısı da azımsanmayacak oranda çoktur. 93 harbi ve Balkan savaşları döneminde Rusya ve yerleşik Hıristiyan Slav halkları o dönem için oldukça büyük bir sayı olan bir milyona yakın Müslüman Slav ve Türk'ü katletmiştir. Osmanlı Devletinin o dönem kayıtlarına göre altmış milyon civarı olduğu düşünülürse rakam gerçekten çok büyüktür (Öztuna, 2012). Slavların milletleşme süreci ve milliyetçilik hareketleri Yunanlılar kadar hızlı olmasa bile süreklilik addederek gerçekleşmiştir. Sırpların baskın güç olduğu Slav ayaklanmaları Obrenoviç öncülüğünde gerçekleşmiş, önce özerklik (1815-1830) ve Balkan savaşı sonrasında (1878) da bağımsızlık ile sonuçlanmıştır. Sırpların bağımsızlık anlayışı aynı zamanda yayılmacı bir politika içerdiğinden Osmanlı Devletine ait topraklar üzerindeki ilgisi hiç bitmemiştir (Karpas, 2004).

Hıristiyan Ortodoksların üçüncü büyük grubu Bulgarlardır. Aslen Volga bölgesinden gelen bir Türk boyu olsalar da zamanla yerleştikleri topraklarda bulunan Slav ırkıyla karışmış ve Hıristiyanlığı seçmişlerdir. Bu sebeple kendilerini Slav ırkından görmektedirler (Karatay, 2019). Rusya'nın en çok yardım ettiği grup Bulgarlardır çünkü kendilerini Slav ırkından saymaları, Rusya topraklarına en yakın Ortodoks Hıristiyan

olmaları ve savaşçı güçlerinin üst seviyede olması Rusların özellikle bu topluluğa ilgi duymasını sağlamıştır. Milletleşme sürecini de oldukça hızla tamamlamış ve Osmanlı Devletinden ayrılan gruplar listesine adlarını yazdırmışlardır. Bu sürecin hızlı gerçekleşmesinin bir nedeni de Tuna nehri üzerinde büyük topraklara sahip olması sebebiyle hem ticari hem de zirai anlamda zenginliğe sahip olmalarıdır.

Hristiyan olan fakat Katolikliği seçen ve bu sebeple Slav kültürünün etkisinden kurtulan Eflak ve Boğdan (bugünkü Romanya) yerli etnik grupları aslen Roma kalıntısı olan bir topluluktur. Bu topluluklar milliyetçilik hareketleri milletleşme sürecine girmiş ve bugünkü Romen milletini oluşturmuşlardır. Bu millet bağımsızlığını Balkan Savaşları döneminde savaşa girmemek ve tarafsız kalmak koşuluyla savaş yapmadan almak istemiş fakat o dönem Babı-Alî de bulunan padişah Mehmet Reşat ve sadrazam İbrahim Ethem Paşa nezdinde kabul görmemiştir. Bu durum Osmanlı Devleti için Katolik bir topluluğu Ortodokslarla işbirliği yaptırmak ve savaştan ekstra bir cephe daha açmak bakımından oldukça zararlı olmuş ve tüm Slav ırkının bağımsızlığı ile birlikte Romanya'yı da kaybetmesine neden olmuştur (Öztuna,2012).

Osmanlı Devletinin millet sistemi Balkanlarda yaşayan milletlerin hepsinde aynı şekilde milliyetçilik hareketlerinin başlamasına ya da milletleşme sürecinin olmasında aynı seviyede etkili olmamıştır. Kalabalık nüfusa sahip ve geçmişten getirdikleri kültürlerini daha kolay ortaya çıkarabilen milletler yaklaşık yüzyıl içerisinde milletleşme süreçlerini tamamlayıp bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Özellikle Makedon, Arnavut ve Karadağ toplulukları Osmanlılığı benimseyen ve bu sebeple ayrılıkçı politikalar uzun süre bu topluluklarda göz ardı edilmiştir. Ancak özellikle milletleşme süreçlerini II. Dünya savaşı kadar tamamlayamayan bu topluluklar II. Dünya savaşı sonrasında bu emellerine kavuşmuş ve devletlerini oluşturmuşlardır (Karpas, 2004).

Balkanlarda etnik sınırları içeren devletlerin oluşması hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Balkanlarda yaşayan toplulukların milletleşme ve bağımsızlık hareketlerinin temelinde milliyetçilik düşüncesinin yatması tek başına yeterli değildir. Bu süreci hazırlayan Osmanlı Devleti millet sistemi ve bu sistemin sağladığı boşluğu kullanan Rusya ve Batılı devletlerin destekleri göz ardı edilemez. Karpas'a (2004) göre, milliyetçilik düşüncesi Balkanlarda sadece milli sınırlara dayalı ulus-devletler kurmak amacıyla kullanılmamış, 19. yüzyıldan itibaren de siyasi, kültürel ve dini haritanın da değiştirilmesinin aracı olarak kullanılmıştır. Dil ve din farklılıklarını istismar ederek ari ve yabancı kanından arındırılmış milletler yaratabilmek amacı, Balkan ülkelerinin 20.

Yüzyıldaki millileşme siyasetinin temeli olmuştur. Bu milli amaca ulaşabilmek için Türkler ve Yahudiler göçe zorlanmıştır. Balkan Savaşları boyunca ve sonrasında da gerek katliamlar gerek zorla göç ettirmelerle olsun Osmanlı Devletinin kadim toprakları olan Makedonya, Batı Trakya ve Bulgaristan'da dört yüz bin kadar Müslüman, özellikle de Türkler katledilmiş, dört yüz elli binden fazlası da vatanlarından sürülerek Osmanlı Anadolu'ya göçe zorlanmışlardır (Karpas, 2004).

Karpas'a (2004) göre Balkanlardaki devletlerin kuruluşu halk isyanları ile değil Avrupa devletlerinin gücüyle gerçekleştiği pek çok kaynakta iddia edilir. Bu devletlerin her birinin yeni kurulacak devletler üzerinde farklı çıkarları, beklentileri ve istekleri vardı. Kurulan devletlerin kurulduğu anda gerçek anlamda milletleşme sürecini tamamladığı söylenemez. Milletleşme süreci bu devletlerin sahip olduğu aydınlar sınıfının devleti ele geçirip kendilerine bahşedilen bu topraklarda etnik-dinsel kökenli toplulukları birleştirmesiyle oldu. Bunun için de etnik topluluklardan birinin dili milli bir dil olarak seçildi, dini kurumlar korundu, bir zamanlar daha evrensel olan Ortodoks dini bu etnik topluluklarda artık siyasi bir araç olarak kullanılır oldu. Dönemin baskın gücü olan İngiltere ve Slav halkı üzerindeki etkisi sebebiyle Rusya, Osmanlı Devleti toplumları için düşman olarak görülmeye başlandı. Siyasi birliğini yeni sağlamış ve yayılcı politikalar uygulamaya başlayan Almanya ve geçmişteki iyi ilişkiler sebebiyle nispeten Fransa dost ülkeler olarak görülmeye başlandı (Karpas, 2004).

Dikkat edilirse Osmanlı Devleti coğrafyasında milliyetçilik hareketleri öncelikle Balkan topluluğunda başlamış ve sonrasında Müslüman diğer topluluklarda görülmüş ve en son Türklerde ortaya çıkmıştır. Coğrafya olarak Balkanların Batı Avrupa'ya yakın olması her ne kadar bir unsurmuş gibi görünse de asıl etken Devlette Türklerin aslı unsur olup diğer toplulukların birer tebaa olmasından kaynaklanmaktadır (Gökalep, 2014), (Köprülü, 2014). Bu durumu Gökalep (2014), Türklerin, Osmanlı Devletini kurmuş olmasına bağlarken; Köprülü (2014), devletin asıl sahibinin Türkler olmasıyla açıklamaya çalışır.

Karpas'a (2013) göre milliyetçilik Balkanlarda milli sınırlara dayalı ulus-devletler oluşturma amacıyla yetinmediğini, özellikle 19. yüzyıldan sonra siyasi, kültürel ve dini yapıyı değiştirmenin bir yolu haline geldiğini ifade etmektedir. Dil ve din birliğine uygun yabancı toplulukları içermeyen milletler oluşturmak, Balkan ülkelerinin siyaseti olmuştur.

Balkan Savaşları, Türk milliyetçiliği için önemlidir. Bu savaşlar sonrasında

Osmanlılık politikasının yetersizliği açığa çıkmış, Türkçülük ve Anadolu'da yaşayan Türk topluluğun önemi ortaya çıkmıştır. Bu savaşlar sonunda Türkçülük teziyle hareket eden siyasi kişiler etkili konumlara gelmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası yönetiminde lider konuma geçmiş, Türkleştirme uygulamaları toplumsal ve ekonomik hayatın birçok alanında merkezileştirme politikasının temeli olmuştur (Özdoğan, 2009).

Balkanlarda Bulgarlar, Yunanlar, Sırlar ve Karadağlılar Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi kargaşalıklardan istifade ederek toprakları kendi aralarında paylaşmaya karar vermişler ve Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdi. Savaşlar neticesinde Osmanlı Devleti, tarihinin en ağır yenilgilerinden birisini yaşayarak eski başkenti Edirne dahil Avrupa'daki topraklarının neredeyse tamamını kaybetmişti. Savaştan kaçan Müslüman ve Türkler İstanbul'a akın etmişti. Bu ağır yenilgi ve bunalım ortamı Türk tarihinde olduğu gibi Türk Milliyetçilik fikir hareketinin de gelişme sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Akpınar, 2022).

Ancak aynı dönemde en azından Müslüman unsurları Osmanlı milleti olarak tutabilmek amacıyla İslamcılık düşüncesi yayılmak isteniyordu. Dönemin dinamikleri Türklerin millet anlayışını, Osmanlı ve İslam milleti karışımından ayırıp Türk milleti şekline sokmuştur. İttihat ve Terakki iktidarı Balkanlardaki bu kayıplardan sonra en azından elde kalanı kurtarmak için özellikle Arap nüfusun yoğun olduğu bölgelerde özerklik verme yoluna gitmeyi düşünmüştür. Böylece dışarıdan gelen baskılardan korunabilme ve içerdeki toplulukların ağzına bir parmak bal çalınarak ayrılmalarının engellenebileceği düşüncesi gelişti. Ancak Akpınar'a (2022) göre Balkan Savaşı ile artık bahsi biten Osmanlılık düşüncesi sonrası devlet Anadolu ve Arap coğrafyasından ibaret kalmış, Yemen Savaşları ile başlayan Arap isyanlarının da önüne İslamcılık düşüncesi ile dahi geçilemeyerek, bu savaştan bir yıl sonra patlak veren 1. Dünya Savaşı ile tüm Arap toprakları da kaybedilmişti.

2.2.3.1. Devlet İçindeki Müslüman Toplumlarda Milliyetçilik Anlayışı

Gökalp'e (2016) göre, Osmanlı Devleti topraklarında milliyetçilik fikri ilk başta gayrimüslim kesimlerde, daha sonrasında Arnavutlarda ve Araplarda, en sonunda ise Türklerde ortaya çıkmıştır. Ona göre milliyetçilik düşüncesi ithal bir fikirdir ve bunu İslam Dünyasına yayanlar da Araplar ve Arnavutlar olmuşlardır (Gökalp, 2016).

19. yüzyılda Balkanlardaki milliyetçi hareketler bölgede ulus-devletlerin kurulmasını sağlamış ve Osmanlı etkisi bu bölgede büyük oranda sonlanmıştır.

Yunanistan'ın 1830, Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın 1878 ve son olarak Bulgaristan'ın 1908 de bağımsızlığını kazanması büyük oranda Müslümanlığı kabullenen Arnavutlar için kaçınılmaz sonun görüldüğü bir görüntü oluşturmuştur. Bölgedeki yeni ulus-devletlerin yayılmacı politikaları ve Osmanlı hâkimiyetinde kalan Arnavutluk, Kosova ve Makedonya topraklarını paylaşım mücadelesi ile başlayan 1912-1913 Balkan savaşları sürecin sona ermesini sağlamıştır. 1912 yılında Arnavutluk devleti bağımsızlığını ilan etmiş fakat Osmanlının elinden çıkan Kosova ve Makedonya topraklarının içinde kalan büyük oranda Arnavut nüfusun azınlık durumunda diğer ülkelerin elinde kalmasına engel olamamıştır. Bu durum Arnavutların tam anlamıyla bir ulus-devlet inşa edememesine neden olmuştur.

Arnavutlar, coğrafya, din ve dil gibi farklı özellikleri bakımından Balkanlardaki diğer topluluklardan ayrılmışlardır. Dolayısı ile Arnavutlarda milliyetçilik akımı diğer Balkan topluluklarından farklılaşır. Müslümanlığın etkilerinin milliyetçilik anlamında olumsuz etkisi olduğu düşünülse de Hıristiyan toplulukların bütünleşmesini engellemesinden dolayı Arnavut Milliyetçiliğini pozitif yönde etkilemiştir. Ayrıca Slav ırkları içinde eriyip tarih sahnesinden ayrılmasını da engellemiştir (Yıldırım, 2016). Arnavut milliyetçiliği her ne kadar diğer Balkan ülkelerinden farklı görünse de Osmanlı Devletini içerden vuran ayaklanmaları ile aslında çok önceden ayrılıkçı bir yapıda ilerlemiştir. Bu ayaklanmaların asıl nedeni Müslüman kimliğe sahip Arnavutların bu sebeple devlet yönetiminde sahip oldukları imtiyazları II. Mahmut ile başlayan Islahat hareketleri ile kaybetmeye başlamasındandır. Ancak bu durum sadece bu ifade ile sınırlandırılmayacak kadar büyüktür. Osmanlının merkezi yönetime geçmesi ve azınlıklara kendi dillerinde eğitim hakkı tanınması ama Arnavutların bu haktan yararlanamaması, din olarak farklı din ve farklı mezheplere bölünmüşlük ve Müslüman tebaanın Osmanlı devleti tarafından, Müslüman olmayan tebaanın ise batılı devletler tarafından kayırılması, 1878 Berlin antlaşması kapsamında yoğun olarak Arnavutların yaşadığı bölgelerin Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'a bırakılması Arnavutların Osmanlıya olan inancını kırmış ve kendi yolunu çizme yönünde adımlar atmasına neden olmuştur. Bu dönemde Naim Bey (Fraşeri) gibi Arnavut asıllı aydınlar İstanbul'da Arnavut milliyetçiliğini oluşturmaya çalışmışlardır (Gökalp, 2016).

Bu sırada Mısır'da Abdullah Nedim Arap milliyetçiliğinin öncülüğünü yapmaktaydı. Nedim'in Osmanlıya yaklaşımı düşmancadır. Gökalp (2014), milliyetçilik fikrinin oluşabilmesi için iki duyguya ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. İlki milli gurur ve bundan doğan millet sevgisidir. İkincisi ise yaratılan düşman ve bu düşmana karşı

öfke ve kin duyararak hayat bulan milli kindir. İşte Abdullah Nedim'in tam olarak yapmak istediği de budur. Genel olarak milliyetçi hareketler milli kimliği oluşturmak için daha çok kültürel alanlarda başlamış ve devam etmiştir, doğrudan bağımsızlık veya devlet talebi gibi bir amaç içermezler. Araplarda da durum bundan ibarettir. Akçura (2016) Osmanlı Devletinde bulunan ve Türk olmayan Müslümanların milliyetçilik davası çalışmalarını ihanet olarak görmüştür. Çünkü Türkler yüzyıllardır onları Avrupa'dan gelecek her türlü baskı ve zulümden korumuşken Osmanlının fitilini bu grupların yakması anlam verilemeyecek bir durumdur.

Diğer Müslüman unsurların milliyetçilik akımına kapılması ile ilgili iki görüş vardır. İlk görüşe göre Arapların ve diğer Müslüman unsurların ayrılıkçı tutumda milliyetçilik anlayışı ihanettir. Bu görüşe katılanlar arasında Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp başı çekmektedir. Osmanlı devletinin tebaasından biri olan Müslümanlarda ve özellikle Araplarda milliyetçilik anlayışının oluşması ve hatta destek bulması Türk milliyetçiliğinin açıktan açığa savunulmasını sağlamıştır.

İkinci görüş ise Türklerin milliyetçilik yapmasının diğer Müslüman unsurları tahrik edeceğini, milliyetçiliğe ve ayrılığa sürükleyeceğini düşünenlerin görüşüdür. Mehmet Fuat Köprülü onlardan biridir. Köprülü (2014), İslam inancına sahip milletler arasında milliyetçilik anlayışının başlamasını tarihi bir zorunluluk olarak belirtmiştir. İslam inancına sahip milletler arasında ortaya çıkabilecek milliyetçilik anlayışının ümmeti böleceği iddiaları Köprülüye göre gerçeği yansıtmamaktadır. Yani Köprülü, Osmanlı Devleti içinde Türklerden sonraki en kalabalık Müslüman unsur olan Arapların milliyetçi akımlara kapılmasında bir sakınca olmadığını belirtmiştir.

Arap milliyetçiliğinin merkezini Arapça oluşturmuştur. Ancak bu güç tek başına Arap edebiyatından gelmez. Arapçanın gücü İslam'dan ve özellikle de Kuran'dan almaktadır. Gücünü Kuran'dan alan ve bu sebeple kutsal kabul edilen Arapça sayesinde Kuzey Afrika'da Latince konuşan birçok topluluk büyük oranda Araplaşmıştır.

Arap milliyetçiliği demek bir bakıma Arap toplulukların Türk boyunduruğundan çıkması kendi kendisini yönetmesi demektir. Türk düşmanlığının etkisiyle 19. ve 20. yüzyılda Arap milliyetçiliği çok daha bilinçli ve güçlü bir gelişim göstermiştir. Muhammed Abduh, Seyid Ali, Al Kavakibi ve bunun gibi birçok yazar 20. Yüzyılda Türk düşmanlığını ve Türk'ü yetersiz görme geleneğini öncekiler gibi sürdürmüşler ve Türklerin İslam'ı anlayacak ve İslam'a bağlanacak yeterlilikte olmadığını savunmuşlardır (Arsel, 1993).

2.2.3.2. Osmanlı Devleti Dışındaki Türk Aydınları ve Türkçülük

Ruslar tarafından 19. Yüzyılın son bölümünden başlayarak Kırım ve Tataristan'ın ve Orta Asya Türk topraklarının işgali ile bu bölgelerden Osmanlı'ya yoğun bir göç olmuştur. Bu bölgelerden gelen Türkler 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Türk milliyetçiliği için kıvılcımlar oluşturmuş ve milliyetçiliğin yayılmasına katkı sunmuşlardır. Rusya'nın yayılmacı politikası, Panslavizm tarzı milliyetçilik çalışmaları ve bu çalışmaların etkisini hisseden göçmen Türkler, karşı görüş olarak Pantürkizm/Türkçülük anlayışına yönelik milliyetçilik geliştirmişlerdir. En çok bilinen aydınlar Gaspıralı İsmail, Hüseyinzade Ali, Ahmed Agayev (Ağaoğlu), Ahmet Caferoğlu, Mehmet Emin Resulzade ve Yusuf Akçura'dır. Çarlık Rusya'sı dönemi valilerinin sert tavırları, sömürge anlayışı ve dini baskısı Türkistan Türklerini tepkisel bir milliyetçiliğe yöneltmiştir. Yüksek eğitilmiş Türkler' in Kırım, Kafkaslar, Kazan ve Orta Asya'dan göçü Osmanlı Devletinde yeni filizlenen ve henüz dillendirilmeye başlayan Türk temelli milliyetçi düşüncüyü geliştirmiştir. Bu aydınlar geldikleri kendi ülkelerinde Rusların baskısıyla ayrımcılığa maruz kalmışken, çoğunluğu Türk olan yeni ülkeye kolaylıkla uyum sağlamışlar ve bu sebeple ilk olarak Genç Türklerin ve sonrasında da Kemalistlerin saflarında gönüllü olarak yer almışlardır. Böylece yeni oluşan devlette de önemli fikir öncüleri olmuşlardır.

Karpat'a (2004) göre, Türk birliği düşüncesi Türkiye'deki milliyetçiler tarafından Rusları zayıflatma amacıyla bir dış politika aracı olarak kullanılmıştır. Pantürkizm denilen bu ideoloji, Rusya'daki Müslümanlar arasında, Rus baskısına ve Ruslaştırma çalışmalarına karşı savunma olarak gelişmiştir.

Rusya'dan Osmanlıya gelen aydınların ortak özelliği entelektüel kişiliğe sahip olmalarına karşın aynı zamanda eylem insanı olmalarıdır. Örnek olarak Hüseyinzade Ali tıp eğitimi aldığı Sankt-Petersburg' da Panslavizm anlayışı ile karşılaşmış ve bu düşüncenin Türk'e uygun versiyonu olan Pantürkizmin gelişmesinde rol oynamıştır. İstanbul'a yerleştikten sonra Ziya Gökalp gibi Türkçülüğün önde gelen yazarını görüşleriyle etkilemiştir. Hüseyinzade Ali tarihimizi tanımak adına Cengizhan ve Timur'un mirasının Türkler için önemli olduğunu, Çin sınırından Macaristan dahil olmak üzere bir Türk birliğinin olmasından bahsetmiştir (Uca, 1997).

Akçura (1990), Türk edebi hayatına önemli katkıları olan ve Osmanlı toprağı dışında yaşayan iki Türk aydınından bahsetmiştir. Bunlar Ahundzade Mirza FethAli Efendi

ve Gaspıralı İsmail Beydir. Ahundzade Mirza Feth Ali Azeri lehçesiyle ilk Türkçe tiyatro oyunlarını yazmıştır. Gaspıralı İsmail Bey ise Kırım'da kurduğu Tercüman Gazetesi ile hem batı hem de Kuzey Türklerinin ortak olarak anlayabileceği bir gazete çıkararak dilde birliğin mümkün olduğunu göstermişlerdir.

Rusya'dan gelen Türkler arasında Türk milliyetçiliğine katkısı en çok olan ve Türkçülüğün gelişmesinde ve sistemli hale gelmesinde en çok etkisi olan aydın hiç kuşkusuz Yusuf Akçura'dır. Akçura (2015), Gaspıralı'nın hem takipçisidir hem de akrabasıdır. Üç Tarz-ı Siyaset adıyla kaleme aldığı üç makale -daha sonra kitap halinde basılmıştır- Türkçülüğü, Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinden farklı fakat onlarla birlikte ve onların alternatifi olarak tartışmaya açmıştır.

Osmanlı Devleti'ne Rusya'nın işgali altındaki Azerbaycan'dan gelen Ahmet Ağaoğlu, Türk Milliyetçiliği düşüncesine katkı yapan isimlerden birisidir. İyi bir eğitim alan Ağaoğlu Paris'te hukuk eğitimini tamamlamış ve 1908 de II. Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı başkentine gelmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde çalışırken Tercüman-ı Hakikat dergisinin editörlüğünü yapmış, Türk Yurdu ve Türk Ocağı dergisi ve derneklerinin kurucularından olmuştur. Ağaoğlu, milliyetçiliğin gelişimi için eğitim ve edebiyatın gelişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türklerin milli dininin İslam olduğunu belirtmiş ve İslam'da milliyetçiliğe izin olmadığını söyleyen İslamcı iddiayı reddetmiştir. Ona göre, Kuran-ı Kerim milliyetçiliği değil kabileciliği yasaklamıştır.

Bunların dışında fikri anlamda veya siyasi anlamda etkili olan ve Rusya'nın kontrolü altındaki bölgelerden gelen önemli isimler Zeki Velidi Togan, Cafer Seydahmet Kırmıner, Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Caferoğlu, Buharalı Şeyh Süleyman Efendi ve tabii ki Şeyh Cemâleddin Afgâni olarak verilebilir. Her birinin Türklüğün gelişimi için yaptıkları hakkında kitaplar dolusu bilgi verilebilir.

2.3. YENİ TÜRKİYE VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Türkiye Devleti Osmanlının mirası üzerine kurulmuş, Osmanlı Devleti'nde son dönemde gelişen ve kabul gören Türkçülük üzerine bina edilmiştir. Osmanlı Devletinin savunma ideolojisi olan milliyetçilik, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş harcında en önemli bileşendir. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması için gerekli olan direnç ve sonrasında milli devletin inşasında gereken motivasyon için de milliyetçiliğe ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı'dan kalanlarla bir ulus-devlet kurmak için önce bir millet oluşturmak gerekmektedir. Yeni devletin –Türkiye- kurucu kadroları muasır medeniyet

seviyesine ulaşma hedefi için laik Cumhuriyet idealine karşılık Müslüman çoğunluktaki toplulukla yaşayacağı gerilimleri kırmak adına milliyetçiliği bir barikat olarak kullanmıştır. Zamanla da ırkçılık düzeyinde Türkçü eğilimler pasifize edilerek uzaklaştırılmıştır. Güngör'e (2016) göre, Milli Mücadele sürecini hazırlayan, başarı ve zaferle sonuçlandıran asker ve sivil olsun Türk aydınlarının büyük bir kısmı Türkçü düşüncede olan kişilerdir.

Türkiye, milletini oluşturmaya çalışırken ırkçı bir yaklaşımdan uzak durmaya çalışmıştır. Osmanlı'da aynen kullanılan ve Cumhuriyet'te de var olan, ırk olarak Türk olmamasına rağmen aynı kültürü, ideali ve dili paylaşan farklı etnik kimliğe sahip milyonlarca Türk vardır (Karpas, 2011). Aslında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu sosyo-politik dinamiği olarak Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda yaklaşık 5 milyon insan ölmüş olmasına karşılık 5 milyona yakın insan göçlerle gelmiş olması ve Anadolu nüfusunda adeta bir değişimin olmaması görülebilir. Yeni kurulan cumhuriyetin düzenine geleneksel, yerel ve radikal çevrelerden dini motifler içeren bazı eylemler düzenlenmiş fakat bu eylemlerin hedefinde yeni kurulan devlet değil yöneticilerin yönetim anlayışı yer almıştır.

Yeni kurulacak devlet için milliyetçi akımlar arasında Türkçülük, İslamcılık, Pantürkizm, Turancılık ve Anadolu eksenli Milliyetçi akımlar öne çıkmıştır. Sonucunda Anadolu'da kurulacak yeni Devlet'in Misak-ı Milli sınırları son Osmanlı Devletinin son toplanan meclisinde ulusal ant olarak belirlenmiştir. Böylece Kemalist düşünce Batıcı, seküler, modern bir teritoryal millî kimlik oluşturmak istemiştir. Dolayısıyla Anadolu'yu esas alan etnik bir millî kimlik inşa edilmek istenmiştir (Alakel, 2011).

Güngör' (2016) göre, başta Milli Mücadele'nin lideri olan Mustafa Kemal olmak üzere diğer kadroların da ekseriyetinin fikri yapısının milliyetçi olması, son Osmanlı Meclisi Mebusan'dan çıkan Misak-ı Milli beyannamesinden başlayarak devam eden milli bir karakterdeki fikri bir yapının sonucudur. Kurtuluş Savaşı yılları düşünüldüğünde milliyetçi yaklaşımlarla yetişmiş askeri kanat yine milliyetçi yaklaşımlarla destek olan bir aydın kesim ile halk iyi organize edilmiş, gazete ve gazetenin olmadığı yerde hatiplerin konuşmalarıyla milliyetçi yönü ağır basan bir kurtuluş mücadelesi verilmiştir. Dolayısıyla bu mücadele Türk milliyetçiliği mücadelesidir. Her ne kadar I. Dünya savaşında devletin başında olsalar da vatan sevgileri ve milliyetçilikleri tartışılmayacak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri kurtuluş savaşında Anadolu hükümetinin isteğiyle savaşa dâhil olmamışlardır. Ancak bu hareketin kurulmasında etkin olan Türk Ocağı cemiyetinin üyeleri savaşın içinde etkin roller almıştır.

Kurucu kadronun siyasi görüşleri Ziya Gökalp'in fikirleri ile çok büyük oranda uyuşmaktadır. Cumhuriyetin ilk döneminde Gökalp'in düşünceleri bir tek istisna ile uygulanmıştır: İslam'ın kamusal alandan çıkarılması. Amaç karışık bir devlet anlayışından çıkmış toplumu modern bir ulus-devlet oluşturmak olduğu için, İslam bu oluşumun içinde olmamalı ya da pasif kalmalıdır (Alakel, 2011).

Bu dönemde kullanılan *millet* ile belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan ve birbirine dinsel bağlarla bağlanmış olan bir topluluk kastedilmektedir. Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Paşa'nın ve Milli Mücadele fikrini yürüten ordunun inancı milliyetçiliktir (Karpat,2013).

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıdan kalan miras –ki bu miras büyük oranda borçtur- nedeniyle baştan kurmak zorunda kaldığı ekonomik örgütlenmesinde, ideolojik olarak milliyetçilikten yardım almıştır. Yani devlet ayakları üzerinde durabilmek için savaştan çıkan, yorgun, hastalıklı yapısından kurtulabilmek için milletten destek almak durumunda kalmıştır. Milletin bunu kaldırabilmesi için milliyetçi duygular hareketlendirilmiştir. Atatürk, 1923 İzmir İktisat Kongresinin açılış konuşmasında Türk Devletinin güçlü bir ekonomiye muhtaç olduğunu, güçlü bir ülkenin güçlü ekonomi ve güçlü orduyla oluşacağını, Avrupa devletlerinin düşmanca tavırlarının olduğunu bu sebeple milletin omuzlarında yükselecek milli bir ekonomi politikasından bahsetmiştir (Eröz, 1987).

2.3.1. Cumhuriyet'in İlk Dönemi Türk Milliyetçiliği

Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal ve arkadaşları, Anadolu ile sınırlı milliyetçilik anlayışını Misak-ı Milli'nin dışında kalan Türkler sorununu nüfus değişimi anlaşmasıyla uygulamaya başlamıştır. 1926 yılında Yunanistan lideri Venizelos yapılan nüfus mübadelesi anlaşması ile Anadolu'da Rumca konuşan Müslümanlar ile Yunanistan'da Türkçe konuşan Hıristiyanlar ile mübadele edilmiştir. Yani bu mübadelenin, milliyeti tayin etmiştir (Karpat, 2013). Osmanlıcılıktan bu yana aynı amacı taşıyan homojen bir millet yaratma düşüncesi hâkimdir. Bu amaçla Atatürk, *“Bugün Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde, kendilerine Kürtlük fikri, Çerkeslik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat mazinini istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış tevsimler, birkaç düşman aleti mürteci beyinsizden maada hiçbir millet ferdi üzerinde teellümden başka bir tesir hâsıl etmemiştir. Çünkü bu millet efradı da umum maziye, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar”* diyerek milleti herhangi bir ırki temele dayandırmamaktadır.

Bora'ya (2018) göre, 1911'den itibaren bilhassa da 1915 ve 1923 yılları arasında cereyan eden büyük olaylar aslında modern anlamda Türk Milliyetçiliğinin ilkelerini ve yapısını belirlemiştir. Bu olaylar Trablusgarp'ın İtalyanlarca işgali, Balkan savaşları, Çanakkale muharebeleri, Sevr antlaşması ve sonrası Anadolu'nun Yunanlılarca işgal edilmesi, Kurtuluş Savaşı ve nihayetinde yeni inşa edilen ulus devlete uluslar arasıgeçerlilik kazandıran Lozan antlaşmasıdır (Bora, 2018).

1920 yılının başlarından itibaren Milli Mücadele'nin ideolojik ögesi olarak ortaya çıkan Halkçılık düşüncesinin temelinde maddi kalkınma için ülkenin beşeri ve doğal kaynaklarının geliştirilmesi inancı vardır. Bu amaçla 1921 yılında düzenlenen İktisat Kongresinde, ekonomik kalkınma için devlet yardımı ile nelerin yapılması gerektiği tartışılmıştır (Özsoylu, 2016).

Mustafa Kemal, Türk milletinin oluşumunda etkili olan dil birliğine de önem vermiştir. Türk diline verilen önemin temelinde milliyetçi ve halkçı bir düşünce vardır. Mustafa Kemal ders kitabı olarak hazırladığı Medeni Bilgiler kitabında milleti, “*dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai bir birlik*” olarak tanımlamıştır (Atatürk, 1988).

Kafesoğlu (2013), Milliyetçiliği Türk Devleti için izalesi imkânsız tarihi bir karakter damgası olarak kabul etmektedir. Ona göre Atatürk halkçı, inkılapçı, laik olmadan evvel milliyetçi idi. Bu sebeple Türk Devlet prensiplerinin hepsi Güneş etrafındaki gezegenler gibi milliyetçilik etrafında yer almışlardır. Bu yüzden Atatürk de yeni Türk Devletini milliyetçilik temeli üzerine kurmuş ve geliştirmiştir.

Watson'a (2012) göre, ilk ve ikinci Meşrutiyet dönemlerindeki Osmanlı adı altında bir kimlik yaratarak imparatorlukta birlik sağlama amacına ulaşamamış, etnik milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasıyla ve de bunların büyük devletlerce desteklenmesi neticesinde Osmanlı Devleti parçalanmış, nihayetinde de Türk halkına, Türk dilini konuşanlara dayanan modern ve laik bir Türk Milliyetçiliği ortaya çıkmıştır. Ona göre modern Türk Milliyetçiliği denilen fikrin ana özelliği halkçı olması, Türkçe diline dayanması ve laik olmasıdır. Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirleri Müslüman olmayan ve Müslüman olup da Türk olmayan unsurları birlik şuuruyla bir arada tutamamıştı ancak yeni milliyetçilik anlayışı ile Türkler ve Türk olmasa bile kendini Türk kabul edenler Türk kimliği ile kaynaşmış bir kitle oluşturmaya çalışmıştır.

2.3.2. Atatürk ve Türk Milliyetçiliği

Atatürk'ün Türk milliyetçilik anlayışı ile ilgili pek çok sözü vardır. Atatürk kendi milliyetçili anlayışını şöyle tanımlamıştır; “*Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk Milliyetçisiyiz.*” Yesevi'ye (2018) göre, her ne kadar Atatürk yeni Türk Devletinin en önemli kuruluş ideolojilerinden birisi olarak Milliyetçiliği esas aldıysa da vatandaşlığı esas alıp ülkedeki tüm uyrukları kapsama almaya çalışmıştır. Bu nedenle ‘*Ne mutlu Türk'üm Diyene*’ sözüyle mutlu olmanın kriteri olarak Türk olmayı değil vatandaş olarak Türklüğü kabulünü belirtmiştir.

Ancak bu vatandaşlık tanımlı Türklük kavramına farklı yaklaşımlar da vardı. Zira Cumhuriyetin ilk yıllarında pek çok kanunun hazırlanmasında çalışmaları da bulunan dönemin adalet bakanlarından Mahmut Esat Bozkurt bir yazısında azınlık durumdaki gayrimüslim halkı “kanun ve nizam Türkleri” şeklinde tanımlamıştır. Ona göre bu statü kültür, vicdan Türklüğünden, öz Türklükten farklı ve daha düşüktür. Mahmut Esat Bozkurt bu statüyü öz Türk olmayanların Türklerin vatanında hakkı hizmetçi olmaktır şeklinde tanımladığı gibi daha da keskin ifadeler de kullanarak Türk'ten başkasının Türk gibi sevmeyeceklerini belirtir ve “Önce Türk, hatta bir tek Türk, sonra beşeriyet, insaniyet” diyerek ırkçı bir eğilim gösterir (Bora, 2018). Bora'ya (2018) göre, Mahmut Esat Bozkurt Türk İnkılabının aslında efendi olan Türk Milletine mevkiini iade ettiğini belirterek dün kadar yabancıların amelesi olan Türklerin artık mal mülk sahibi olduğunu, yani ekonominin Türkleştirilmesi sürecini savunur.

Şen'e (2015) göre, Türklük kavramının Anayasa'da vatandaşlık şeklinde ifade edilmesi milleti etnik değil de hukuki bağ ile tanımlamak isteyen siyasi irade, daha sonraları bilhassa dil ve kültürün Türklük için gerekli bir şart olduğunu ileri sürmesiyle Cumhuriyet döneminin millet anlayışını düalist bir yapıya dönüştürmüştür.

Bora'ya (2018) göre, Atatürk'ün anlayışında Osmanlı'dan, bilhassa Tanzimat ile devam eden Osmanlı Devleti'nin son döneminden tam bir kopuş iddiası ile yeni bir Türkiye'nin, yeni bir Türklüğün, yeni bir milliyetçiliğin doğumu ilan edilmiştir.

Özellikle yeni devletin ilk yıllarında Cumhuriyet rejiminin temel ilkeleri olarak milliyetçilik, halkçılık ve laiklik fikirleri esas alındığı görülmektedir. Yeni kurulan devletin Cumhuriyet rejimine ve ulu-devlet yapısına bir ideoloji belirleme çabalarının odağında milletin tanımlanması ve milletin inşası çabalarına girilmiştir. Cumhuriyet'in yeni bir millet yaratma ve milli bir kimlik oluşturma misyonu zamanla Gökalp'in dine, tarihe ve geleneklere dayandırdığı milliyetçilik anlayışından koparak Akçura'nın dinin düzenleyici

ve belirleyici etkilerinden arındırılmış bir milliyetçilik anlayışını benimsemiş modern, batıcı, materyalist ve son derece laik olmuştur (Şen, 2015).

Atatürk'ün yeni devletteki reform ve yenilik çabalarının esas amacı ulusal, modern ve laik bir milletin inşasına dayanmaktadır. Modernleşme, yukarıdan aşağıya doğru bir formül ile hedeflenen bir Batılılaşmaydı. Bunun ise ulusal bir eğitim sisteminin oluşturulması ile gerçekleştirilebileceğine inanıldığından eğitim de modernleşme çalışmalarına ağırlık verilmiş, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim tek çatı altında toplanmış, alfabe değiştirilerek Batının kullandığı Latin Alfabesine geçilmiş, devlet okulları açılmış, Türk Tarih kurumu ve Türk Dili Derneği kurulmuş, üniversiteler de bu amaçla yeniden düzenlenmişlerdir (Yesevi, 2018).

Atatürk döneminin milliyetçilik fikir hayatını incelerken vekillik ve bakanlık görevlerinde bulunmuş olan Recep Peker ve Mahmut Esat Bozkurt isimlerine değinmemek kanaatimce büyük bir eksikli olacaktır. Bora'ya (2018) göre, Türk İnkılabının Recep Peker açısından değerlendirirken “arılık ve baylık” açısından üstün bir ulusun inkılabı olması nedeniyle evrensel bir değer kaynağı olarak görüldüğü anlatılır. Zira Recep Peker Türk İnkılabını üstün ve farklı olan yönünü sadece siyasi veya ekonomik görmeyip sosyal ve kültürel hayatı tamamen değiştiren kapsamıyla izah etmektedir. Bunun sebebi ise İnkılap sınıfa dayalı değil de milli olmasındandır. Mahmut Esat Bozkurt da Türklerin aç ve sefil olmalarına rağmen Fransız Devrimi sırasında Fransızlar gibi ekmek dilenmeyerek tamamen baylık davasıyla harekete geçtiğini söylemektedir. Bu özellik Mahmut Esat Bozkurt'a göre Batı dışında gerçekleşen modern ilk inkılap olması nedeniyle bir tür Batı emperyalizmine meydan okumadır (Bora, 2018).

Özdağ'a (2018) göre, Atatürk dönemi Türk Milliyetçiliği düşüncesinin altın çağıdır. Atatürk, Türklük şuuruna, benliğine, birliğine, dayanışmasına, hürriyetine, Türk Milliyetçiliği fikrine düşman olan her fikre karşı azimle savaşmak gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle laik, halkçı, inkılapçı, milli devletçi bir programla çalışarak amacına ulaşmaya çalışmıştır (Özdağ, 2018).

Türk toplumuna din veya dine dayalı bir kültür yerine başka ve yeni bir dünya görüşü kazandırmak isteyen Atatürk, medeniyet kavramı ile Batılılaşmayı adeta aynı anlamda görmüş ve yeni devlette köklü bir kültürel batılılaşma mücadelesi başlatmıştır (Şen, 2015). Böylece Atatürk Türk Milletinin toplumsal yapısını sosyal, siyasi, maddi ve manevi tüm boyutlarıyla batı medeniyetine uygun hale getirmeyi amaçlamıştır. Türkiye'yi

Batılı bir devlet haline getirmeye çalışılırken bu çabalar daha çok modernleşme, asrileşme, muasır medeniyet seviyesine erişme veya garplılaşıma gibi terimlerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Atatürk için Türkiye'nin modernleşmesi Batı'yı taklit değil, Batı ile bütünleşmek olarak görülmekteydi (Şen, 2015).

Bora'ya (2018) göre Atatürk döneminde yaşanan kimi olaylar, söz gelimi Menemen olayı inkılabın sertlik ve cebirlik yönünün de olduğunu gün yüzüne çıkarır. İnkılap dersleri veren ve bu konuda kitap da yazan Recep Peker, Türk İnkılabının derinliklerini ve en ziyadesiyle zor kullanma gerekliliğini açıklarken ananelerin köklü olması nedeniyle sökülmesinin zorluğundan kaynaklandığını anlatır. Adalet bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt yeni kabul edilen Türk Ceza Kanunu'nu sunarken bilhassa kanunun sert olmasından duyduğu memnuniyeti anlatır ve inkılabın kıskanç olmasının altını çizer. Mahmut Esat Bozkurt, cumhuriyetçi olmayı “aşırı milliyetçilik” ya da “milliyetçiliğin hukuki ifadesi” olarak kabul ediyordu. İnkılabın bu kıskançlığı Recep Peker'de kendisini tam faşizm gibi olmasa da bir sempatiyle yaklaşma şeklinde kendisini göstermişti. Zira Peker tek parti rejimini faşizme eğilimli hale getirenlerin baş temsilcisi olarak görülmüştür. Recep Peker, devlet gücünün masumiyetine vurgu yaparak, devleti her değer merkezinde mutlaklaştırırken diğer taraftan da toplu ver heyecanlı bir millet yaratma, milli bünyeyi adeta mermerden ve granitten müteşekkil hale getirme davasını savunmaktaydı. Recep Peker'in Türklerin üstün bir ulus olduğu, Türk kanının temiz kaldığı, Türk kanının ari kaldığı gibi görüşleri faşizm sempatisi ele veren bazı sözlerine örnek verilebilmektedir (Bora, 2018).

Osmanlı Devletinin tarih sahnesinden çekilmesiyle yeni kurulan Cumhuriyet artık Osmanlılık anlayışından Türklük bağı anlayışına geçerek dikkatini Osmanlı öncesi Türklere çevirmiş böylece de Türk Tarih tezini oluşturmaya başlamıştır. Türk Tarih Tezinin ayakları üstüne basması için bir dizi kongreler gerçekleştirilmiş, arkeolojiye ve antropolojiye önem verilmiştir. Atatürk 1932 yılındaki ilk kongrede amaç olarak *Türk Tarihinin ana Hatları* kitabının yeniden yazdırılması, ders kitaplarının iyileştirilmesi ve Türk Tarih Tezinin kuvvetlendirilmesini işaret etmiştir (Ersanlı, 2009).

Tarih Kongresinin 1932 yılındaki toplantısında Türkçenin en eski antik dillerden olduğu kuramı ortaya atılmış, bu kurama da Güneş Dil Teorisi adı verilmiştir. Dilin önemi üzerinde durularak Türkçenin yabancı kelimelerden bilhassa Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılması üzerinde durulmuştur. 1937 yılında toplanan ikinci kongrede de Güneş Dil Teorisi üzerinde durulmuş Anadolu Uygarlıklarının eski Türklerin eseri olduğu

üzerinde durularak arkeolojiye odaklanılmıştır (Ersanlı, 2009)

2.3.3. Türkiye’de Modern Milliyetçilik

1919 Mayıs’ından itibaren yabancı işgaline karşı örgütlü direniş başlamış, 1920 yılını Nisan ayında Millet Meclisi ilk kez toplanmıştır. Bu süre zarfında, Türk siyasal sistemi milliyetçi ve halkçı özellikleri ile ortaya çıkmıştır. Bu dönem milliyetçiliği İslam anlayışına sıkı sıkıya bağlı olduğu için aynı zamanda dinsel yönü güçlü bir milliyetçiliktir. Kurucu kadronun düşüncelerinde psikolojik ve toplumsal olarak İslami bir milliyetçilik söz konusudur. Bu dönem Türk milliyetçiliğinin baskın özelliği dindir (Gökalp, 2014). Türk milleti ile kastedilen, ülke toprakları üzerinde yaşayan ve birbirine dinî bağlarla bağlanmış olan topluluktur.

Misak-ı Milli beyannamesi ile başlayan ve Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen zaman aralığında Milli Mücadele gerçek bir milli karakteri ortaya koymuştur. Bu süreç Türk aydınlarının ve özellikle Gökalp’in yarattığı düşünce ikliminde yetişmiş olan asker-sivil Türk aydınlarının eseridir. Ancak Osmanlının yıkılıp Türkiye Cumhuriyetinin kurulması sonrasında kurucu kadro politika değişimi yapmış ve Gökalp’in devletin kurulmasında önemli rolü olan görüşleri önemini yitirmiştir (Güngör, 2002). Bu durumdan etkilenen Gökalp’in, İslamlaşma düşüncesi önemini yitirmiştir. Yani savaş öncesinde kurucu kadroyu fikirleriyle etkileyen Gökalp, savaş sonrasında kurucu kadronun yeni fikirlerinden etkilenmiştir (Gökalp, 2014).

Nitekim Gökalp’in etkilediği birçok aydın da benzer düşüncelerdedir. Milli Mücadele ile kurulan milliyetçi, halkçı, laik yeni devlet bu aydınlara göre doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Güngör’e (2002) göre, milliyetçilik fikirleri Türk olmayanları Türklerden ayırmış, Türkler de kendi vatanlarında kendi milliyetlerinin peşine düşmüştür. Bunun sonucu olarak da Türkiye’de milliyetçi, halkçı, medeniyetçi, laik bir devlet kurulacaktır. Halkçı ve demokrat olan bu devlette laiklik demokrasinin zorunlu bir sonucudur.

2.3.3.1. İnkılâplar ve Modern Milliyetçi-Muhafazakâr Milliyetçi Ayrışması

2.3.3.1.1. Türk Ocakları

Türk Ocağı, Türk Milliyetçiliği tarihinin en önemli derneklerinden birisidir. Askeri Tıp Mektebi öğrencilerinin gizli toplantılarıyla temelleri atılmıştır. Türk Ocağı’nın fiili kuruluş tarihi 20 Haziran 1911, resmi açılışı 25 Mart 1912 tarihidir (Akçura, 2016). Türk Ocağı’nın ilk başkanlıklarını yapanlar Ahmet Ferit Tek, Mehmet Emin Yurdakul ve Yusuf

Akçura'dır. Hamdullah Suphi Tanrıöver 1913 yılından Türk Ocağı'nın kapatıldığı 1931 yılına kadar başkanlığını yapmıştır. Türk Ocağı 1949 yılında tekrar açıldığında Tanrıöver yine başkanlığı üstlenmiştir. Türk Ocakları aynı zamanda Cumhuriyet Türkiye'sine birçok devlet adamı yetiştirmiş olması nedeniyle Türk devletinin milliyetçilik geçmişinde özel bir yere sahiptir. Zira Türk Ocakları kökenli Ahmet Ferit Tek Türkiye'nin ilk İçişleri Bakanlığını yapmış, Türk Ocakları Başkanlığı da yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver ise Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Yine Türk Ocakları ile irtibatlı entelektüellerden Rıza Nur hem Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı hem de Milli Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur.

Akçura'ya (2016) göre, Türk Ocağı'nın hususiyet ve şahsiyetini koruyarak onun sürekli gelişmesinde ve olgunlaşmasında en çok hizmeti geçen kişi Hamdullah Suphi Tanrıöver'dir. Tanrıöver Türk Ocağı başkanı olduktan sonra dernek canlanmış ve büyümüş, üye ve bütçesi artmış, toplantıları ve konferansları daha kalabalık kitlelere hitap etmeye başlamıştır (Akçura, 2016).

Bayraktutan'a (1996) göre, çok milletli ve kozmopolit bir yapıya sahip Osmanlı Devletinde milliyetçilik düşüncesinin bilinçlendirilmesi hususunda Türk Ocağı başrolü üstlenmiştir. Bayraktutan'a (1996) göre, sosyoekonomik ve kültürel çevre, Türk Milliyetçiliğine ve Türk Ocaklarında doğan modernleşme düşüncesine büyük katkılarda bulunmuştur. Türk Milliyetçiliği düşüncesi önceleri dil, tarih ve edebiyat alanlarında gelişmiş, sonraları Türk Ocağı ile birlikte bilimsel ve kültürel platforma taşınarak olgunlaştırılmıştır (Bayraktutan, 1996).

Şen'e (2015) göre, Türk Ocakları Türklük şuurunu geliştirmek için yola çıkmasına rağmen ilk zamanları Osmanlılık, İslamcılık gibi akımların da izlerini üzerinde taşımıştır. Ayrıca önceleri Türkleri 'akvam-ı İslamiyyenin bir rükn-ü mühimi' olarak tanımlamasına rağmen bilhassa büyük yenilgi ve acılarla neticelenen Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki Partisi'ndeki bu yönde gelişmelerle paralel olarak Türk Ocakları milliyetçilik düşüncesini ırk ile temellendirmeye başlamıştır (Şen, 2015).

Güngör'e (2002) göre, Türk Ocakları 1911 yılından sonra Türk Milliyetçiliği düşüncesinin gelişiminde büyük katkılar sağlamış, 2. Meşrutiyet ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Türk aydın kesimini etrafında toplamış, İttihatçıları hem desteklemiş hem de onlar tarafından destek görmüş ve böylece de İttihat ve Terakki Fırkası'nın Türkçü bir parti olarak görülmesine de neden olmuştur.

Türk Ocağı'nın 'Esasi ve Dâhili Nizamları' adlı ilk nizamnamesinin 2. maddesinde derneğin amacı şöyle izah edilmiştir; "*Cemiyetin maksadı, İslam kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve itilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.*"

Nizamnamenin 3. Maddesinde ise Türk Ocağı'nın neler yapmayı planladığı belirlenmiştir; "*Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açıp dersler, konferanslar, müsamereler tertib, kitap ve risaleler neşretmeye ve mektepler açmaya çalışacaktır. Milli serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadi ve zirai teşvik ve irşatlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elden geldiği kadar yardım edecektir*"(Akçura, 2016).

1911 yılında fiilen kurulan Türk Ocaklarının milliyetçilik düşüncesinde tarihsel Türk kimliği ve kültürü vardır. Resmi kuruluş tarihi olan 1912 yılındaki nizamnamesinin 4. maddesine göre; "*Ocak maksadını tahsile çalışırken sırf milli ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyasetle uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasî firkalara hadim bulunmayacaktır*" hükmü kayıt altına alınmıştır (Üstel, 2010). Türk Ocaklarının, Millî Mücadele döneminde, Mustafa Kemal'in yanında yer alarak Millî Mücadele'nin kazanılmasında, millî Türk devletinin sosyal, tarihî ve hukukî temellerinin atılmasında önemli rolü vardır (Sarıay, 2004). Mustafa Kemal Atatürk (2006) Nutuk'ta, "*Ocaklar milletin hayatını daima hassas ve yüksek bir halde bulundurarak, zihinlerdeki eski pasları atacak en kuvvetli istinatgâh olacaktır*" diyerek Türk Ocakları ile çağdaş Türkiye'nin kültür ve düşünce politikalarının halk arasında yayılmasını amaçlamıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren benimsenen milliyetçilik anlayışını ve reformları destekleyen Türk Ocakları, 1927 yılında nizamnamesinin ikinci maddesini dış politikada Sovyetler Birliği ile ilişkilerin de etkisiyle "*Türk Ocağı'nın faaliyet sahası sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırlarıdır*" şeklinde değiştirmiştir (Yesevi, 2018).

Türk Ocağı'nın yayın organı olarak Türk Yurdu dergisi yayınlanmıştır. Türk Yurdu Dergisi, yayınları ile Türklerde Osmanlılık dışında Türklük kimliğini oluşturmaya gayret etmiştir. Dergi kendisine amaç olarak Osmanlı bayrağı altında şuursuz bir hayat süren Türklere Türklük şuuru kazandırmayı belirlediğini ilan etti. Ayrıca kendisini açıkça 'Türk nasyonalisti olan biricik mecmua' olarak tanımlayan Türk Yurdu Dergisi, Osmanlı Devleti içinde ilk defa bilhassa Türklere hitap etmiş bir yayın olmuştur (Şen, 2015).

1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) denetimi altına alındıktan sonra

1931’de kapatılmasında geçmişte İttihat ve Terakki ile olan ilişki yatmaktadır (Güngör, 2002). Bayraktutan’a (1996) göre, Mustafa Kemal Türk Ocaklarını devlet politikalarını halka duyurma aracı olarak görmüş, kontrol edilemez bir hal olarak gördüğünde kapatılmasını sağlamıştır. Ertem (1931),“*Bugün Türkiye’de yerli kültüre ve yerli coğrafyaya malik bir hükümet vardır. Bu hükümetin programını yapan Halk Fırkası’dır. Bu Furka, Türk Ocağının İslamcılığa ve Osmanlılığa karşı aldığı vaziyeti, hakikaten hayata tatbik etmiştir. Hedeflerin bir olduğunu inkâr eden kimse yoktur. O halde bugünkü kararı gayet tabii görmek lazımdır.*” diyerek Türk Ocakları’nın kapatılmasının doğal bir süreç olduğunu belirtmiştir.

Bora’ya (2018) göre, Türk Ocakları milliyet esasına dayalı “yeni hayatı” kurma hevesinin yuvasıdır. Türk Ocağı, öncü aydınlar yetiştirme misyonu ile milliyetçilik düşüncesini halkçılaştırma emellerini birleştirmiştir (Bora, 2018). Bu noktada Bora’ya (2018) göre, milliyetçi popülizmin oluşmasında Ömer Seyfettin de unutulmamalıdır, zira bu yazar öyküleriyle milleti halk temelli düşünmeye, milliyi halkça ile eşlemeye yönelik çalışmalar yapmıştır.

Türk Ocakları Dünya’daki tüm Türk kökenli toplumların kültürünü ve tarihlerini incelemek amacıyla kurulmuştu. Bilhassa milli eğitimi ileri bir seviyeye getirmek, Türk Milletinin bilimsel, sosyal ve ekonomik olarak standartlarını daha yukarılara taşımak, Türk ırkını ve dilini geliştirmek gibi amaçları esas almışlardı (Ersanlı, 2009). Bu amaçlarla Türk Ocakları kulüpler kuruyor, gece dersleri düzenliyor, halka konferanslar veriyor, dil kursları açıyor, edebiyat ve sanat sohbetleri organize ediyor ve kitaplar, dergiler yayınlıyordu. Türk Ocaklarının yayınları arasında şiirler, halk hikâyeleri olduğu gibi Fichte, Aristo, Voltaire gibi meşhurların klasiklerinin çevirileri, hatta coğrafya ve sanat hakkında pek çok çalışmalar dahi yer alıyordu. Yayımlanan tarih kitaplarında ise milliyetçi ve Türkçü motifler oldukça ön plana çıkarılıyordu (Ersanlı, 2009).

2.3.3.1.2.1930’larda Türkçülüğün Yükselişi

Türkkkan (2006), 1930’lara kadar yani Türk Ocaklarının kapatılmasına kadar yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin Türkçülüğü adeta bir devlet felsefesi olarak yürüttüğünü o yıllarda öğrencilerin okul forması kasketlerinde, paralarda, pullarda ‘Bozkurt’ ambleminin kullanmasını da örnekleyerek öne sürmüştür ve Atatürk’ün Türkçü siyasetlerini saymıştır. Atatürk’ün okullarda okutulan Tarih derslerinde Orta Asya’yı/Türkistan’ı özellikle vurgulaması ve kurduğu Tarih Kurumu çalışmaları ve yayınları ile Türkleri tarihte

yüceltmesine dikkat çekmiştir (2006). Atatürk'ün milliyetçiliğe verdiği önem için en önemli ve somut örnek Halk Fırkasına (sonra CHP olarak devam etmiş partisi) belirlediği 6 oklu semboldeki oklardan birisinin de milliyetçilik olmasıdır.

1930'ların en öne çıkan Türkçü isimlerin başında Hüseyin Nihal Atsız gelmektedir. Atsız İstanbul'da doğmuş, okuduğu Askeri Tıbbiye'den Arap asıllı bir subaya selam vermediği için kovulmuş, daha sonra Darülfünun Edebiyat bölümünden mezun olarak Türkçülük üzerine yazılar yazmaya başlamış, bu yönde fikirler içeren çeşitli pek çok dergi (Orhun, Orkun, Ötüken) çıkarmış, romanlar (Bozkurtlar, Deli Kurt gibi) yazmıştır. Atsız, Türkçülük düşüncesini, hayatımızda rol oynayan demokrasi, cumhuriyet, liberalizm, sosyal adalet gibi hepsi dışarıdan gelmiş düşünceler arasında yerli malı olan tek ilke olarak kabul ettiğini belirtir. Atsız'ın Osmanlı hanedanına derin bir saygısı vardır ve buna 2. Abdülhamit, hatta son padişah Sultan Vahdettin de dâhildir. 2. Abdülhamit 10 yıl daha hükümdar kalsaydı Balkan Savaşı çıkmazdı, 1. Dünya Savaşı'na girmezdik, Osmanlı Devleti devam ederdi gibi kurgusal pek çok değerlendirmeleri de vardır (Deliorman, 1978) Atsız çıkardığı 'Atsız Mecmua' adlı dergi ile Gökalp'in Türkçülük fikrini daha ırkçı boyutlarda işlemeye başlar. Ancak bu dergi bir süre sonra kapatılır ve Atsız görevden alınır. Türkçü ve hatta daha ileri giden kimi ırkçı dergiler çıkmaya devam eder. Ergenekon, Bozkurt, Gök-Börü adlı dergiler bunlardan bazılarıdır (Türkkan, 2006).

Bora'ya (2018) göre, Cumhuriyet döneminin öne çıkan Türkçülerinden birisi de Rıza Nur'dur. Ona göre, Rıza Nur Balkan savaşlarının ruh ortamında milli bir kini kronikleştiren bir milliyetçilik anlayışına sahip olup hem Türkçülüğün Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet dönemi arasında devamlılığını temsil etmekte hem de resmi milliyetçilik ile ırkçı Türkçülük arasındaki geçişliliği temsil etmektedir. 1920 ve 1923 yılları arasında Mili Eğitim ve İçişleri Bakanlığı da yapan Rıza Nur, Atatürk ile ihtilafa düşünce, 1926 İzmir suikastı davasında tasfiye olacağından da endişe ile yurt dışına kaçmış, Atatürk'ün ölümünden sonra tekrar ülkeye dönerek Tanrıdağı adlı Türkçü bir dergi yayınlamış, burada dinin yerini artık milliyetin aldığını iddia etmiş "benim dinim Türklüğümdür" demiştir (Bora, 2018).

Türk Milliyetçiliğinin fikir adamları sayıldığında Atsız gibi ismi ilk akla gelenlerden bir diğeri ise Dünder Taşer'dir. Dünder Taşer 27 Mayıs İhtilalinde yer almış, Milli Birlik Komitesi'ne de üye olmuştur. İhtilal sonrası sürgüne gidenler arasında yer almış, Alparslan Türkeş ile birlikte önce CMKP, sonra da MHP devam eden partide siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Aksun'a (2017) göre, Dünder Taşer Türklerin tarihlerinde

devlet kuruculuğundaki en büyük eserleri Osmanlı Devleti'dir. Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti'ne yoğun dış müdahaleler başlamış, tarihi köklerden kopuk Batı gibi olmaya çalışan kurumlar kurulmuş, Padişahlar zayıflatılmıştır. Dünder Taşer, milletin binlerce yıl içinde kan, iman, duygu ve ortak değerlerin kaynaşması, sevinç ve hüznün paylaşılması ile oluşan birbirlerinde haberi bile yokken birbiri gibi olan varlık olduğunu anlatmış, devletin de Türk için ekmek ve su gibi gerekli olduğunu anlatmış, ortak milli kültür harcının da Sünni Müslümanlık olduğunu vurgulamıştır (Aksun, 2017).

Atsız ve Taşer gibi Cumhuriyet döneminin diğer Türkçülük fikrinin savunucuları arasında Erol Güngör, Nurettin Topçu, Seyyid Ahmet Arvasi, Mümtaz Turhan, Osman Turan, Nevzat Köseoğlu, Galip Edem gibi isimler de sayılmaktadır.

Türk Ocağı, Sovyetler Birliği içindeki Türk toplumu ile ilgilenmeye başladığında SSCB dışişleri bakanının şikâyetlerinin de etkisi ile önce 1927'de parti denetimine alındı, 1931'de ise kapatıldı. Güngör'e (2002) göre, Türk Ocağı'nın kapatılmasında bunun yanında İttihat ve Terakki ile olan yakınlığı da etkili olmuştur. Ancak 1949 yılında Türk Ocağı yeniden açılmış, Tanrıöver yeniden başkan olmuştur.

2.3.3.1.3.1944 İrkçılık-Turancılık Davaları ve Türkçülüğün Resmi İdeolojiden Tasfiyesi

Türkiye'deki ve dünyadaki milliyetçilik dalgalarının yükselişi elbette Almanya'daki Nazi hareketinin güçlü olduğu dönemlerle bağlantılı incelemek gerekir. Almanya'nın güçlü olduğu dönemlerde yükselen ve tavizler verilen Türkçü, hatta kimi zaman ırkçı boyutlara varan milliyetçili düşüncesi, Nazi Almanya'sının yenilmeye başlamasıyla olumsuz yönde etkilenmiş, yasaklarla ve kapatmalarla, hatta yargılanmalarla yüz yüze gelmiştir.

Özdoğan'a (2009) göre 1944 ırkçılık-Turancılık davaları, Hüseyin Nihal Atsız'ın o dönem başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı mektupla başlamıştır. Atsız mektubunda komünist tehlikeye dikkat çekerek Sabahattin Ali gibi komünistlerin Milli Eğitim Bakanlığı'nda kadrolaşmasını eleştirmiştir. 1944 tarihli bir hükümet kararnamesiyle başlayan *İrkçılık-Turancılık* Davası yıkıcı bir ideolojinin siyasal amaçlarını yaymak için yasadışı bir örgüt kurmak iddiasına dayandırılmıştır (Özdoğan, 2009).

1944 yılının ilk çeyreğinde Reha Oğuz Türkkân'ın "Milliyetçilik Yolunda" adlı kitabının toplatılmasına karar verilmesi, hükümet tarafında gelişmekte olan milliyetçi

karşıtı eğilimlerin öncü göstergelerinden biri sayılabilir (C.A.³ 30-18-1-2-104-18-4). Mehmet Şükrü Sarı'nın "Zaman" adlı şiir kitabının Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne incelenip, kitabın içindeki şiirlerde geçen bazı ifadelerin "emperyalist" ve "ırkçı" gibi kavramlarla tavsif edildiği rapor hükümetin basın-yayın alanında milliyetçi yayınları sıkı takip ettiğini gösteren diğer bir bulgudur (C.A. 30-10-0-0-86-572-1).

Süreç içinde karşılıklı gerilimler artarak devam etmişti. Bora'ya (2018) göre, Atsız'ın Türkçülüğün siyasal bir hareket haline geldiğini söylediği tarih olan 3 Mayıs 1944'teki kalkışma Türkçülerin son hamlesi olmuştur. Zira tek parti rejimi şeklindeki iktidar sokak hareketlerine karşı son derece hassas olması nedeniyle bu Türkçü hareketten rahatsızlık duymuştu. Ancak asıl en önemli etken 2. Dünya Savaşı'ndan milliyetçi/ırkçı blok olan Almanya ve İtalya'nın yenilmiş olması Türkiye'yi de yeni kurulacak olan dışlanmamak için Nazi Almanya'sına ve galiplerden olan Rusya'yı rahatsız eden Türkçülerin anti Sovyet duruşuna karşı tutum almaya itiyordu (Bora, 2018).

Türkiye'deki modernist-tekçi milliyetçilik anlayışı ile muhafazakâr-çoğulcu milliyetçilik anlayışlarının birbirinden farklılaşması 1944 Irkçılık-Turancılık davaları ile başlamış ve sonraki süreci etkilemiştir. Yaklaşık 1,5 yıl süren ve idam talebiyle başlayan yargılamalar nihayetinde 23 Ekim 1945 tarihinde Askeri Yargıtay'ın tüm sanıkları beraat ettirilmesi kararıyla neticelenmiştir (Türkkan, 2006).

Bora'ya (2018) göre, Türkçüler 1944 davalarında sadece beraat etmekle kalmadılar, aynı zamanda da bir mağduriyet vakarı kazanmışlardır. Zira milliyetçilere ağır işkenceler dahi yapılmış olması devletin milletine karşı bir yabancılaştırmayı temsil ettiği vurgulanmaya başlanmıştır (Bora, 2018).

Özdoğan'a (2009) göre, bu davaların Irkçılık-Turancılık Davaları şeklinde adlandırılması bu düşünce akımını kötülemek ve aşağılamak için kullanılmıştır. Bora'ya (2018) göre, 1944 Irkçılık-Turancılık davaları Alparslan Türkeş'in askeri kariyerine hiçbir zarar vermemiş, aksine stratejik aklı, kararlı yöneticilik yetenekleri nedeniyle üstlerinin bile "komutanım" dediği bir kişiliğe dönüştürmüştür.

Ayhan'a (2022) göre, Türkçülük davaları ile birlikte CHP iktidarı faşist ve baskıcı bir tutuma girmiş, İsmet İnönü ise bu davalarla birlikte Türkçülerin kalemini kırmıştır. İsmet İnönü bir konuşmasındaki "Türkçüler şuursuz ve vicdansız fesatçılardır, yapılanmalarının nedeni tamamen Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı olmaktır" şeklindeki

³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

söylemi ipleri tamamen koparmıştı. Bu konuşma sol basın tarafından övgülerle yayınlanmış, Milli Eğitim tarafından ders kitaplarına dahi konulmuştur (Ayhan, 2022).

Almanya'nın temsil ettiği ırkçı anlayışın 2. Dünya savaşından hezimetle yenilmesinin Türkiye'deki yansıması olarak da değerlendirilen 1944 Irkçılık-Turancılık davalarının da etkisi ile daha dar kapsamlı Anadoluçuluk denilen yeni bir milliyetçi anlayışı doğmuştur. Bu fikir akımındakiler Turancılığı değil Anadolu sınırlarında bir milliyetçilik anlayışını savundular. Bu fikrin savunucuları Hilmi Ziya Ülken, M. Şemsettin Günaltay, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ahmet kutsi Tecer gibi isimler olup Anadolu, Dergah dergileri ile fikirlerini savunmuşlardır (Yesevi, 2018).

2.3.4. Bir İslam Orijinli Türk Milliyetçiliği Denemesi Olarak Milli Türk Talebe Birliği

Milli Türk Talebe Birliği (MTTB)'nin kuruluşu 1916 yılı olduğu için Cumhuriyet öncesine gitmektedir. MTTB, ülkenin içinde bulunduğu kötü duruma tepkisini gösteren bir gençlik hareketi olarak örgütlü ve bilinçli bir şekilde üniversite gençliği içinde yayılmıştır. İlk olarak Dar'ul Fünun öğrencileri arasında kurulmuştur. Yayın organı olan Birlik dergisidir. Milliyetçi olduklarını, milli karaktere dayanan, Türk Birliği/Turan idealine sahip bir milliyetçilik anlayışının savunucularıdır (Oruç, 2005).

MTTB, 1936 yılına gelene kadar genel olarak Türk Ocakları ile birlikte hareket ettiği görülmektedir. MTTB, 'Birlik' adında bir dergi çıkararak Turancılık çizgisinde hareket etmiştir. Hatta MTTB'nin simgesi bu yıllarda bozkurt olarak kullanılmıştır. 'Vatandaş Türkçe Konuş', 'Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı', 'Çanakkale Şehitlerini Anmak' gibi eylemleri de bu dönemde gerçekleşmiştir. Ancak Hatay halkı için yapılan destek mitinginin 'izinsiz' olması gerekçe gösterilerek MTTB, 22 Kasım 1936'da kapatılmıştır. Kapatıldıktan 10 yıl sonra, 5 Şubat 1946 yılında bir grup gençlerin bir araya gelmesiyle MTTB Talebe Birliği adı altında yeniden kurmuştur. Daha sonraki yıllarda Bakanlar Kurulu kararı ile 1947 yılında isminin başına 'Milli' konulmasıyla Milli Türk Talebe Birliği adını tekrar almıştır (Akyel, 2010).

Devlet arşiv evraklarından anlaşıldığı kadarıyla cemiyet tekrar kurulduğunda "Türk Talebe Birliği" ismini almış ve bu ismin başına "Milli" ibaresinin eklenebilmesi için hükümet başvuruda bulunmuştu. 27 Şubat 1947 tarihli bakanlar kurulunda konu ele alındı ve MTTB'nin tekrar "Milli" ibaresini kullanabilmesine dair resmi izin verildi (C.A. 30-18-1-2-113-16-9). İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Türkiye'nin Batı'ya yaklaştığı

dönemde CHP ile MTTB'nin ilişkileri de zaman zaman daha sıcak bir karakter kazandığı yine arşiv evraklarına yansımıştır. 1949 Mayıs'ında maddi sıkıntılar çeken MTTB'nin kaynak oluşturmak için düzenlediği konsere CHP Genel Sekreteri ve Konya Milletvekili Tevfik Fikret Sılay'ı da davet etmesi ve CHP'nin cemiyete 50 liralık bir yardımda bulunması bu anlamda sembolik olaylardan biridir (C.A. 490-1-0-0-599-75-14).

MTTB 1960'lı ve 1970'lı yıllarda hem milliyetçi ve muhafazakâr kesimlerin ortak çatışı, hem de bu gruplar arasında ayrışmaların yaşandığı dönemler olmuştur. Kuruluşundan itibaren milliyetçi bir hamaset ocağı olan MTTB, 1960'lardan sonra önce Kemalist milliyetçilikle ayrıştı (Bora, 2018).

1965 yılında genel başkanlığa Rasim Cinisli'yi seçen MTTB, kabuk değiştirmiştir. Üniversitelerde, öğrenciler arasında siyasi tartışmalar ve kutuplaşmalar olurken MTTB bu kutuplaşmada güçlü bir antikomünist ve İslamcı söylemde bulunurken sağcılar tarafında yerini almıştır. MTTB'nin milliyetçilik anlayışı modern-laik-Türkçü söylemden muhafazakâr-İslamcı milliyetçilik anlayışına yavaş yavaş dönüşümü dikkat çekicidir. MTTB, Türkçü ve Turancı bir teşkilatken Türkler arasında kültür ve ülkü birliğinin yanı sıra etnik birliğin de var olduğunu, bu sebeple de milliyetin sınır tanımadığını irredentist-Turancı bir anlayışla benimsemişlerdir (Duman & Yorgancılar, 2008).

MTTB bir süre üniversitelerde Komünizmle Mücadele Derneği benzeri çalışmalar etmiştir. Ahmet Kabaklı'nın MTTB için partilerin kuluçka yeridir söyleminin kaynağı ise MHP ve MNP/MSP kadrolarının buralardan yetişiyor olmasıdır. MTTB'nin 1969 kongresinde MHP ve Milli Nizam partisi (MNP) taraftarlarının keskin bir şekilde karşı karşıya gelmiş olmaları ayrışmayı hızlandırmış, İslami ve Ülkücü gruplar 1971 Kayseri kongresi sonrası tamamen ayrılmışlar, böylece MTTB Mili Görüş hareketinin kadro kuluçkasına dönüşmüştür (Bora, 2018).

2.3.5. Anti-Komünist Milliyetçilik

Türk milliyetçiliği üzerinde başlangıçtan beri Rus düşmanlığının büyük bir etkisi olmuştur.1877-1878 Osmanlı-Rus Savaş'ında Osmanlı Devleti Balkan coğrafyasındaki toprakların önemli kısmını kaybetmiştir. Bu durum Osmanlı Müslüman toplumunda Ruslara karşı nefrete yol açmıştır. Rusya'dan gelen Türk kökenli aydınlar, Rusların yayılma ve asimilasyon politikalarına tepki duyarken, Osmanlı aydınları devletin devamlılığında en önemli tehdit olarak Rusya'yı görmüşlerdir. Ruslar ve Osmanlılar savaşlarda karşı karşıya gelmek dışında Rusların, Osmanlı milleti içindeki toplulukları,

özellikle de Balkan Slav milletlerini ve Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaları ile onları bağımsızlık konusunda cesaretlendirmişlerdir. Bu sebeple de Türkler en büyük düşman olarak Rusları görmüştür (Taşkın, 2009).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında komünist Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik taleplerini içeren ultimatoları Türkiye'nin Batı Bloğu içinde yer almasına neden olmuş, bu durum devlet politikası haline gelmiştir. Merkez sağ blokta yaygın olan eğilim, halka güvenmeme, kolay istismar edilebilme ve doğru yoldan uzaklaştırılabilme ihtimalidir. Bu ihtimalin derinleşmesi ve korkuya dönüşmesinde, Stalin döneminde izlenen politikalaradır. Savaş sonrası oluşan soğuk savaş etkileri sonucu dünyada komünizm tehlikesi Türkiye'de oldukça abartılmıştır (Soysal, 2009).

1944 yargılamalarından sonra sağ kesimle arası açılan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Marksist oluşumların sözcülüğünü üstlenmesi, sol hareketlerin hamisi olması milliyetçi kesimdeki antikomünist söylemi popüler yapmıştır. Ayrıca Batı devletlerinin, Türk Milliyetçiliğinin anti-komünist tavrını kolaylıkla yönlendirmesine olanak sağlamıştır. Komünizmin Türk sağının ortak düşmanı olarak kabul edilmesiyle anti-komünist yaklaşım sağ cemahta yerleşik bir düşünce haline gelmiştir. Türk Milliyetçiliği fikri bu dönemde ağırlıklı olarak anti-komünist bir yapı üzerinde inşa edilmeye çalışılmış, sokak kavgalarına itilmiştir.

Bora'ya (2018) göre, 1960'lı yıllarda anti-komünist edebiyatın icat ettiği ve Mustafa Kemal'in bir vecizesi olduğunu söyledikleri "Komünizm Türk Milletinin en büyük düşmanıdır, görüldüğü yerde ezilmelidir" söylemi hem ordunun, hem milliyetçi ve muhafazakâr kesimin hem Cumhuriyetçi Kemalistlerin ortak bir şiarı olmuş, anti-komünizm milliyetçi olmanın yeter şartı sayılmış, milliyetçilik şemsiyesi altındaki tüm ideolojiler bu kabule tutunarak diğer ideolojileri hegemonize etmeye çalışmışlardır.

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönemlerde milliyetçilik konusuna yaklaşım Türkiye'nin kuzey komşusu SSCB'nin tehdidi altında şekillenmiştir. Taşkın'a (2015) göre, Türkiye'ye yönelik tehdidin sebepleri temel olarak Stalin'in yayılmacı politikaları, SSCB'nin Boğazlar ve Kuzeydoğu Anadolu üzerinde taleplerde bulunmasıdır. Stalin'in bu taleplerle Türkiye'ye baskı yaptığı dönemde kimi sol hareketlerin Sovyet yanlısı tutum içine girmeleri sağ cemahta Sovyetlere karşı düşmanlığı beslemiştir (Karpat, 2015).

2.4. SİYASAL TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ'NDE PARTİLER VE TDT

Bu başlık altında, Türk siyasi hayatında her ne kadar pek çok partiden bahsetmek

mümkünse de tezin sınırları ve ana konusu nedeniyle bilhassa üç parti; MHP, CHP ve AK Parti irdelenmiştir. Türk Milliyetçiliğinin partinin temel kuruluş doktrini kabul edilmesi hasebiyle MHP'yi, Cumhuriyeti kuran ve Atatürk ilkelerinin mirasçısı olmaya devam etmesi nedeniyle CHP'yi ve de 2002 yılından günümüze de halen tek başına iktidarda olması nedeniyle AK Parti başlıkları altında Türk Milliyetçiliğini siyasal alanda inceleyeceğiz. Ayrıca Türk Devletlerinin iş birliğinin somutlaştığı bir teşkilatlanması ile sonuçlanan Türk Devletleri Teşkilatı da son başlığımız olacaktır. MHP parti olarak temel kuruluş ilkesi olması nedeniyle Türk Milliyetçiliğine sahip çıkmıştır. CHP ise, yönetimler ne kadar değişirse değişsin parti logosunda bulunan yeni devletin kuruluş ideolojisini temsil eden 6 oktan birisinin Milliyetçilik olması nedeniyle milliyetçiliği hiçbir zaman öteleyememiştir. AK parti ise elbette 20 yılı aşkın iktidar olması nedeniyle gerek ulusal gerekse uluslararası arenada bilhassa Azerbaycan ve ekonomik olarak da yükselen Orta Asya Türk devletleri ile ilişkiler bazında Türklük kavramına sahip çıkmak durumunda olmuş, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında önemli çalışmalara imza atmıştır.

2.4.1. Türk Milliyetçiliği ve MHP

Türkiye 1958 yılına gelindiğinde milliyetçi kesimin partileşme ve siyasette etkin rol alma sürecine girdiğine şahit olur. Osman Bölükbaşı ve arkadaşları tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi birleştirilerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi kurulur. Seçimlerde iyi sonuçlar almış partiye 1965 yılında Alparslan Türkeş ve arkadaşları girerek parti yönetimini ele geçirerek 1969 yılında da parti adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirirler (Türkkan, 2006).

Türk Milliyetçiliği siyasal platformda MHP ve gençlik örgütlenmesi olan Ülkü Ocakları ile organize bir konumda mücadele vermeye başladı. Türk Milliyetçiliği zamanla siyasi sürecinde kendi içinde gruplaşmalar yaşamaya başlamıştır. En önemli gruplaşma Türkçü(Bozkurtçu) ve İslamcı ağırlıklı bir hizipleşmeydi (Türkkan, 2006). Bu durum daha sonra MHP içinden çıkan hiziplerin başka partiler kurmasıyla bölünmelerle sonuçlanacaktı. Herhangi bir partiye katılmadan Türkçü fikir mücadelesi verenler için çeşitli dernekler de kuruluyordu. En meşhurları Türk Ocakları ile Aydınlar Ocağıydı (Türkkan, 2006).

Türkeş'e (1996) göre, Türk Milletinin yükselişini iki unsurda görmek mümkün olmaktadır; maddi ve manevi unsurlar. Bunlar da Türklük gurur ve şuru ile İslam ahlak ve faziletidir.

MHP ve ülkücü hareket 1970'lerine başından itibaren 1960'lardan itibaren

Türkiye’de hızla büyümüş olan sol hareketlerin karşısına gerek fikir de gerekse sokakta mücadele etmesi için öne çıkmıştı (Kaynar, 2020). MHP bu süreçte bir siyasi partiden ziyade devlet için mücadele veren bir sokak örgütlenmesi olarak anılmış, bugün kardeş kavgalarının yapıldığı yıllar olarak anılan yıllarda sokak kavgalarının tarafı olarak yer almıştı (Kaynar, 2020).

MHP, partiyi klasik politika anlayışından çıkararak Türk Milliyetçiliği ideolojisinin merkezine oturtmak için çaba gösteriyordu ancak 12 Eylül askeri darbesi ile kapatılmaktan ve yargılanmaktan kurtulamadı (Türkkan, 2006).

12 Eylül askeri darbesi sonrası MHP dâhil birçok siyasi parti kapatılmıştı. Ancak toplumun her kesiminde kendisini Türk Milliyetçisi olarak tanımlayan insanların var olması yeni bir siyasi arayış ve oluşum ile sonuçlandı ve MÇP kuruldu. Bu parti siyasi yasakların kalkması ile 1993 yılında adını tekrar MHP olarak değiştirecekti (Türkkan, 2006).

Türkeş’e (1996) göre bağımsız son Türk devletini koruyabilmek için milli bir düşünce etrafında birleşmek gerekmektedir. Bu düşünce ise 9 Işık doktrindir. MHP’nin 9 Işık Doktrini parti ideolojisinin özetidir. Dokuz Işık milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik/şahsiyetçilik, köylücülük, gelişmecilik/halkçılık ve endüstricilik/teknikçiliktir. Alparslan Türkeş *9 Işık ve Türkiye* adlı kitabında Türk Milliyetçiliğini, Türk Milletine derin bir sevgi, Türk ulusuna sadakat, ortak tarih ve ortak idealleri paylaşma bilinci olarak tanımlamaktadır. Alparslan Türkeş’e göre Türk Milliyetçiliği tüm Türkleri kardeş sayan bir ideolojidir. Ayrıca Türkiye dışında kalan tüm Türkleri de Türk Milletinin parçası saymaktadır (Yesevi, 2018)

Türkeş’e (1996) göre, 9 Işık olarak sayılan ilkelerin tanımları kısaca şu şekildedir; Milliyetçilik: Her şey Türk Milleti için, Türk Milleti ile beraber, Türk Milletine göre sözleriyle özetlenebilir bir Türk Milletine bağlılık, sevgi ve Türkiye Devletine sadakat ve hizmettir.

Ülkücülük: Türk Milletini en ileri, en medeni, en kuvvetli bir varlık haline getirme ülküsüdür.

Ahlakçılık: Türk Milletinin ruhuna, geleneklerine uygun ve yüksek varlığını korumayı ve geliştirmeyi ön gören esaslara dayanır.

İlimcilik: Olayları ve varlığı önyargılardan ve art düşüncelerden sıyrarak ilim mantığı ile

inceleyip her faaliyette ilmi ön plana almak ilkesidir.

Toplumculuk: Her faaliyette toplumun yararına olacak şeyleri sosyal adalet, sosyal güvenlik prensipleriyle ön plana alma ilkesidir.

Köylücülük: Köyleri kalkınmış birer tarım kentleri haline getirerek köylülerin tefeciler elinden kurtarılması, ihtiyaçları olan kredilerin sağlanması için kooperatifleştirilmeleri amacını güden ilkedir.

Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik: Birleşmiş Milletler beyannamesinde sayılı tüm hak ve hürriyetlerin sağlanmasını gaye edinen ilkedir.

Gelişmecilik ve Halkçılık: Türk Milletinin benliğinden ve köklerinden kopmadan yükselmesini ve ilerlemesini sağlarken her işte halka dayanılmasını, halkla beraber olunmasını vurgulayan ilkedir.

Endüstricilik ve Teknikçilik: Türk Milletinin ilerlemesi ve gelişmesi için acilen sanayileşmesi gerektiğini belirten ilkedir.

Bora'ya (2018) göre Sovyetler Birliği'nin dağılması ve yeni Türk Devletlerinin ortaya çıkması Pan-Türkizm düşüncesini bir politik aşırılık veya fantezisi olmaktan çıkarıp gerçekçi bir proje olarak tartışılmaya başlamasına neden olmuştur. 1990'larda Sovyetler Birliğinin dağılması sadece uluslararası siyaseti baştan yeniden yazmamış, ülkemizde de kritik etkileri olmuştur. Bu durum MHP'nin Türk Birliği tezlerinin yeniden canlanması ve MHP'yi Türk Siyasetinde öne çıkarması ile sonuçlanmıştır. Bu yenilenen Türkçü akımın temel yeniliği Atatürkçülüğü ön plana çıkarmasıdır (Bora, 2018).

MHP parti programlarında temel değerlerinden birincisini milliyetçilik olarak vurgulamıştır. Milliyetçilik anlayışını milli kimlik, milli dil, milli kültür, mili hâkimiyet, milli devlet ve dayanışma kavramları üzerinde temellendirmiştir. MHP ayrıca uluslararası ilişkilerde uzlaşmacı kültürün, iş birliği ve diyalogun benimseneceğini belirtmiştir (Yesevi, 2018).

Dündar Taşer'e (2019) göre Milliyetçi Hareket Partisi kapsayıcı ve azınlıklara saygılıdır. Taşer'e (2019) göre Türk Milletinin en önemli özelliklerinden birisi başka millet ve dinlere müsamaha gösteren bir millet olmasıdır. Yabancılar Türklerin nizamını bozmadığı ve onu tahakküm altına almadığı sürece Türklerden tarih boyunca şefkat, merhamet ve himaye görmüşlerdir. Milliyetçilik, milli vasıf ve değerler ile milli davranışları muhafaza ederek devam ettirmek olduğundan bundan sonra Milliyetçi Hareket

Partisi de aynı şekilde davranacaktır. Milliyetçi Hareket'i azınlıklara ve etnik gruplara düşman göstermek iftiradan başka bir şey değildir. Çünkü böyle bir iftira ve isnat milliyetçiliğin vasıflarına aykırıdır (Taşer, 2019).

2.4.2. Türk Milliyetçiliği ve CHP

CHP'nin Türk Milliyetçiliğini konuşmak her şeyden önce elbette Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını konuşmak olacaktır. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının özünde Türk Milletine derin bir sevgi ve saygı vardır. Atatürk Türk Milletinin çok eski bir millet olduğuna inanmakta, bu yüzden tarih araştırmalarında çok eskilere gidilmesini teşvik etmiştir. Milliyetçilik anlayışında sadece tarih araştırmalarına değil aynı zamanda Türk dili üzerine de çalışılmasına da büyük önem vermişti. Atatürk dildeki sadeleşme ve Türkçeleşme çalışmalarını sadece Türk dilini yabancı dillerin etkisinden kurtarma olarak görmüyor, bunu aynı zamanda Türkçeyi milli devamlılığın ve milli şuurun temel unsurlarından birisi olarak görüyordu (Özdağ, 2018).

Kurtuluş savaşı zaferle sonuçlandıktan sonra yeni devletin ilk partisi olarak Mustafa Kemal Atatürk tarafından 9 Eylül 1923 tarihinde "Halk Fırkası" kurulmuştur. Bu fırka 1924 yılında önce "Cumhuriyet Halk Fırkası", 1927 yılında ise "Cumhuriyet Halk Partisi" adını almıştır. CHP 6 okla ifade edilen kuruluş ilkelerinden birisi olarak 'Milliyetçilik' düşüncesini belirlemiştir (Yesevi, 2018).

CHP'nin altı okla somutlaştırdığı Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik,, Laiklik ve Devrimcilik ilkeleri 1935 yılındaki kurultayda milli ideolojinin temelleri olarak kabul edilmiş, 1937 yılında ise anayasa'ya yerleştirilmiştir. Böylece CHP gerek parti programı, gerekse örgütlenme olarak adeta devletle iç içe bir bütün olarak algılanmaya başlanılmıştır (Şen, 2015).

CHP'nin 1938 yılında yayınlanan "On Beşinci Yıl Kitabı" adlı yayında Milliyetçilik şöyle tanımlanmaktadır; "*Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk ülküsünü benimseyen her vatandaş hangi din ve menşeyinden olursa olsun Türk'tür.*" CHP'nin Türklük anlayışının din, ırk ve etnik kökene değil daha çok Türk kültürünü ve Türk ülküsüne benimsemeye dayandığı görülmektedir. Yeni Türkiye Cumhuriyetinin millet ve milliyetçilik anlayışı 1924 Anayasası'na da yansımıştır. 1924 Anayasası'nın madde 88 şöyle demektedir; "*Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir. Türkiye'de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan*

Türkiye’de dünyaya gelip de memleket içinde oturan ve erginlik yaşına vardığında resmi olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkes Türk’tür.” Görülüyor ki CHP’nin Türklük anlayışında sonradan Türklüğe kabul olma vardı, yani Türklük ırktan ziyade bir vatandaşlık bağı olarak görülmekte, yani Türk tabirine ırki değil hukuki bir tanımlama getirilmiştir (Akpınar, 2022).

CHP’nin ve Türkiye solcularının Atatürk çizgisinden koptuğu eleştirileri 1960’larda yapılmaya başlanmıştı. Dündar Taşer (2019) yazılarında Türkiye solcularının Atatürk ismini ağızlarından düşürmemelerine, fikir ve hareketlerinde Atatürk’e atıf ve izafe yapmayı bir gelenek haline getirmiş olmalarına rağmen gerçekte Atatürk’e sevgi ve saygı duyduklarına şüpheyle baktığını ifade eder. Taşer’e (2019) göre Türk solcuları temelde Marksisttirler. Marks fikirlerini sınıflar arası kavgaya dayandırmış, din ve milliyet gibi mefhumları sömürüyü devam ettirmek için burjuva sınıfının uydurduğunu ortaya atmıştır. Bu durumda bir kişinin hem Marksist hem de Milliyetçi olması eşyanın tabiatına aykırı olacağından Türkiye solcuları hiçbir zaman sosyalist olmamış Atatürk izinde milliyetçi ve Atatürkçü olamayacaklardır (Taşer, 2019).

Dünya siyasetinin ve konjonktürünün değişmesi CHP siyasetine de yansımış, Atatürk’ün daha net olan Türk Milliyetçiliği anlayışı değişmiş, Türkiye’nin kültürel çeşitliliği üzerine siyasi anlayış geliştirilmiştir. CHP 1994 parti programında “Üniter devlet yapısı içinde kültürel ve etnik çeşitliliğin zenginlik olarak görülmesi ve varlığının garanti altına alınması, Kürt sorununun çözülmesi gerekliliği” vurgulanmıştır (Yesevi, 2018). CHP etnik çeşitliliği ön planda tutan siyasi anlayışı nedeniyle günümüzde siyasal alanda Atatürk’ün partisi olmaktan uzaklaştığı, CHP logosunun 6 okundan birisi olan milliyetçilik ideolojisinden tamamen koptuğu yönünde değerlendirilme ve eleştirilerle karşılaşmaktadır.

2.4.3. Türk Milliyetçiliği ve AK Parti

AK Parti iktidara geldiği 2002 yılında bu yana tüm seçimleri kazanarak halen tek başına iktidar olarak Türk siyasetinde varlığını irinci parti olarak sürdürmektedir. Ak Parti iktidarı sürecinde ülkede yaşayan her etnisiteyi kucaklayan bir politika geliştirmeye çalışmıştır. AK Parti, parti programının temel hak ve özgürlükler bölümünde, kutsal dini değerlerin ve etnisitenin istismar edilerek siyaset malzemesi yapılmasını reddettiğini vurgulayıp “Kimimizin Güney Doğu, kimimizin Kürt, kimimizin terör sorunu dediğimiz olay maalesef Türkiye’nin bir gerçeğidir” denilmektedir (Yesevi, 2018).

AK Parti iktidarı döneminde diğer Türk Devletleri ile olan ilişkiler artarak ivme kazanmış, Türk devletleri Başkanları zirve toplantıları önce Türk Konseyi adı altına organize olmuş, nihayetinde ise Türk Devletleri Teşkilatı adı ile çalışmalarını pek çok alt teşkilat ve komisyonlar kurularak genişletilmiştir. AK Parti genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Nahçıvan Antlaşmasının 10. yıl dönümünde verdiği bir mesajda da bu teşkilatın önemine vurgu yapmış, Türk Devletleri Teşkilatı'nın etkisinin artırılması gerektiğini anlatmış, bu teşkilatın sadece siyasi değil ekonomik alanda da önemli bir ayağı olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca Sayın Erdoğan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de tanınması ve bu teşkilatta yer alması yönünde verdiği mücadeleler sonunda KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye ülke olarak kabul edilmesini sağlamıştır (Kocatepe, 2022).

AK Parti, programı doğrultusunda her dini inancı ve her etnisiteyi kapsayan politikalar geliştirmiş, resmi dilin ve eğitim dilinin Türkçe olması kaydıyla ülkede yaşayan diğer dillerin de yayın hakkı dâhil diğer kültürel haklarına da olanaklar sağlamıştır. Bununla birlikte aynı parti programında yurt dışında yaşayan Türk vatandaşların da buldukları ülkelerde haklarının korunması için çaba sarf edileceğini belirtmiştir. Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Sayın Erdoğan ise parti işareti olarak belirlediği dört parmak işareti ile “Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” sloganını partinin Rabia'sı olarak tanıtmıştır (Yesevi, 2018).

Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Sayın Erdoğan basında yer alan 18 Ekim 2017 tarihli konuşmasında “Türk'üm demek hakkındır ama Türkçülük yapamazsın, Türkçülük bölücülüktür. Kürt'üm demek hakkındır, Kürtçülük yapamazsın bölücülüktür” (Yeniçağ Gazetesi) diyerek etnik kökenleri bir realite olarak kabul ederken etnik kökene dayalı milliyetçilik anlayışına parti olarak karşı olduklarını açıkça ifade etmiştir. Ancak Sayın Erdoğan Türk Devletlerinin birliği, teşkilatlanmaları ve iş birlikleri hususunda çok önemli çalışmalar yapmış, Türk Devletleri Teşkilatında ülkemizi öncü ve strateji belirleyen konuma getirmiştir.

Bora'ya (2018) göre, liberal yeni milliyetçilik anlayışı Beyaz Türkler söylemi ile temastadır ve AK Parti de 2000'li yıllarda Beyaz Türklük kavramı ile kendisini zıt bir konumda gören muhafazakar ve İslamcı kesim ile birlikte ekonomik liberal milliyetçilikle temas halindedir. Keza AK Parti lideri olarak Recep Tayyip Erdoğan hakiki milliyetçiliği de projeler üretmek, ekonomiyi büyütmek, yollar yapmak, okullar açmak, hastane-konut inşasını artırmak, kentleri doğalgaz ile buluşturmak, hızlı tren hatlarını yurta

yaygınlaştırmak, Türk lirasının itibarını yükseltmek olarak tarif etmektedir (Bora, 2018).

AK Parti, Kürt vatandaşların sorunlarına yaklaşım ve çözüm arayışlarında çok köklü değişikliklere gitmiştir. Terör sorunu ile demokratik hak ve talepleri birbirinden ayırarak etnik kimliklerin reddi, inkarı veya asimilasyonu siyasetine son verdiklerini söyleyerek OHAL ve DGM gibi uygulamaları bitirmiştir (Yesevi, 2018).

Bora'ya (2018) göre, 2010'ların ortasına kadar Kürt sorununun çözüm beklentisinin yükselmesine bağlı olarak ülkede milliyetçi tansiyon düşmüş olmasına rağmen 2015-2016 yıllarından itibaren çözüm beklentilerinin yerini tekrar çatışmalara bırakması ülkede milliyetçi tansiyonu yeniden yükseltmiştir.

Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı hükümet Sistemi ile başlayan yeni siyasal konjonktürde siyasal partilerin yüzde 51 oy oranı için ittifaklar kurmaları ile birlikte AK Parti ile MHP arasında kurulan Cumhur İttifakı ile birlikte milliyetçi anlayış adeta iktidarda güçlü bir söz ve hak sahibi olmaya başlamıştır. AK Parti gerek iç politikada gerekse de dış politikada olsun her daim ittifak ortağı olan MHP'nin fikir ve tavsiyelerini dinlemek ve dikkate almak durumunda kalmıştır.

2.4.4. Türk Milliyetçiliği ve Türk Devletleri Teşkilatı

Türk Milliyetçilerinin yüz yılı aşkın bir zamandır var olan Türk Devletlerinin tek çatı altında birleşmesi hayali, bilhassa Orta Asya'daki Türk Devletlerinin soğuk savaş boyunca Sovyet Rusya'nın kontrolünde olmaları nedeniyle gerçekleşmesine neredeyse imkânsız gibi gözükmekteydi. Sovyet Rusya'nın yıkılması ile ardı ardına bağımsızlıklarını ilan eden bir zamanlar Sovyet Rusya kontrolünde olan Türk Devletleri ülkemizde Türk Milliyetçilerini heyecanlandıran bir gelişme olarak kalmamış, resmi devlet politikalarımızın da dikkatini o yöne çevirmiştir. O dönem Cumhurbaşkanlarından merhum Süleyman Demirel'in "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk Dünyası" söylemi sloganlaşmış, Türkiye Devlet adamları sıkça Orta Asya ziyaretleri yapmaya başlamıştı.

Ayhan'a (2022) göre, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulma süreci 1992 yılında Ankara zirvesi ile başlamıştır. Bu zirvede dönemin Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal 21. Yüzyılın Türk Dili Konuşan ülkelerin dönemi olacağını belirtmesi Türkiye'nin zirveye verdiği önemi göstermektedir. Bu zirve Rusya'yı her ne kadar tedirginliğe itmiş olsa da Türkiye bağımsız Türk Devletleri ile ilişkilerini güçlendirerek devam ettirmiştir. Devam eden süreçte 1994 yılında İstanbul Zirvesi, 1995 yılında Kırgızistan'da Bişkek Zirvesi, 1996 yılında Taşken Zirvesi, 1998 yılında Astana Zirvesi, 2000 yılında Bakü Zirvesi, 2001

yılında İstanbul Zirvesi, 2006 yılında Antalya Zirvesi, 2009 yılında Nahçıvan Zirvesi yapılarak ilişkiler yıldan yıla pekiştirilmiş, bugünkü Türk Devletleri Teşkilatı kurulmuştur (Ayhan, 2022).

Türk Dünyasının birliği fikri uluslararası siyasetin ve devletlerarası ilişkilerin bölgesel bazda bir zorunluluğu olarak güçlenmiş, Türk Devletleri Teşkilatının kurulmasıyla somut bir bölgesel örgütlenmeye dönüşmüştür. Kocatepe'ye (2022) göre, Türkçe konuşan ülkeler arasında eğitim, kültür ve siyaset gibi alanlarda köprü görevi gören Türk Devletleri Teşkilatı gerek bölgesel gerekse küresel anlamda her yıl daha da güçlenmektedir. Bu ülkeleri genel anlamda birbirlerine yaklaştıran şey 'ortak değerlerin' varlığıdır. İlk akla gelen ortak değer ve temel unsurlar Türkçe ve ortak tarihtir (Kocatepe, 2022).

Feyziyev'e göre (2016), Avrasya kıtasının beşte birinde yaklaşık 11 milyon kilometre karelik bir bölgesinde yaşayan 250 milyonu aşkın Türk ulusunun, büyük Türklük fikri etrafında toplanmasıyla, yani tek bir siyasal platformda birleşmesi ile küreselleşme dümenini elinde bulunduran, küreselleşme yönetiminde değil, kendi isteği ile küreselleşmeyi hareket ettiren süper güçlerden biri olmasında hakkı ve gücü vardır.

Beş Türk Cumhuriyetinin, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonraki süreçte Türkiye ile birlikte adım atmaları ve yeni kurulan devletler olarak uluslararası ilişkilerin gelişiminde küresel işbirliklerinin perspektifleri açısından önemli bir olaydır. Artık bugün dünyada mevcut olan bu Türk Devletlerinin genel menfaat birliğini dikkate almadan ne kendilerinin ne bütün bölge devletlerinin, ne de uluslararası görüşlerin karşılıklı iş birliği ilişkilerini istenilen düzeye getirmenin mümkün olmadığı herkesçe kabul edilen bir gerçek olmuştur (Feyziyev, 2016).

Kocatepe'ye (2022) göre, SSCB dağılınca uluslararası sisteme dâhil olmak isteyen Türk Cumhuriyetleri, Türkiye liderliğinde Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri ile forum toplantılarına başlamışlar, Türkiye bu devletler için sorunlarını aşmaları ve gelişmeleri için ulaştırma, kültür, eğitim, ekonomi, ticaret ve dış politika gibi alanlarda yardımcı ve yol gösterici olmuştur. Türk Devletleri Teşkilatı resmi internet sitesinde, Türk Devletleri Teşkilatı (eski adıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi - Türk Konseyi), Türk Devletleri arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile uluslararası bir örgüt olarak 2009 yılında kurulduğu belirtilmektedir. Teşkilatın kurucu üyeleri

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye olarak sayılmıştır. 2019 yılı Ekim ayında Bakü'de gerçekleştirilen 7. Zirve sırasında Özbekistan Teşkilata tam üye olarak katılmış, Macaristan Eylül 2018'de Kırgızistan'ın Cholpon-Ata şehrinde düzenlenen 6. Zirve sırasında, Türkmenistan Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen 8. Zirvede ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Semerkant'ta düzenlenen 9. Zirvede gözlemci statüsü kazanmıştır.

Teşkilatın temel belgeleri olan 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ve 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Bildirisi'ne göre, Teşkilata üye ülkeler, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın amaçları ve ilkelerinin yanı sıra uluslararası hukukun diğer evrensel olarak tanınan ilkelerini benimsediklerini ilan etmişlerdir. Barış ve güvenliğin korunması ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin uluslararası normlar, Türk Konseyi çatısı altında yürütülecek işbirliğinin zeminini oluşturduğu açıklanmıştır.

Ayhan'a (2022) göre, Nahçıvan Zirvesi ile alınan kararlar Türk Devletleri için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı kapasitesinin artırılması kararı küresel ekonomiye katkı sağlamış, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu bağlantısının sağlanması kararı ile de Avrupa ve Asya arasındaki taşımacılık ve ulaşım hacminin artırılması kararlaştırılmıştır.

Türk Devletleri Teşkilatı, 1992 yılından beri toplanan, "Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri" sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade üzerine kurulmuştur. Bu zamana kadar 10 Zirve gerçekleştirilmiş olup, bunlardan İstanbul'da düzenlenen 16 Eylül 2010 tarihli son Zirvede Teşkilatın o zamanki adıyla Türk Konseyi'nin kuruluşu resmen ilan edilerek teşkilatın öncelikleri ve yol haritası ortaya konulmuştur. Teşkilatın daimi bir yapı olarak kurulmasıyla birlikte yapılan Zirveler, Türk Devletleri Zirveleri olarak yeniden isimlendirilmiştir. Nahçıvan Anlaşmanın önsözünde üye devletler, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın amaç ve ilkelerine bağlılıklarını teyit ederek, Teşkilatın temel amacını, Türk Devletleri arasında kapsamlı işbirliğini derinleştirmek, bölgesel ve küresel barış ile istikrara katkıda bulunmak olarak tanımlamışlardır. Üye ülkeler ayrıca, demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim gibi temel ilkelere bağlılıklarını ifade etmişlerdir. Teşkilat kapsamındaki işbirliği, üye ülkeler arasındaki ortak tarih, kültür, kimlik ve Türk dili konuşan halkların dil birliğinden kaynaklanan özel dayanışma temelinde inşa edilmektedir (Kocatepe, 2022).

Türk Devletleri Teşkilatının, Nahçıvan Anlaşması'nın 2. Maddesinde ortaya konulan temel amaç ve görevleri olarak şunlar sayılmıştır:

- Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi;
- Bölge ve bölge dışında barışın korunması;
- Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi;
- Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi;
- Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi;
- Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması;
- Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması;
- Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması;
- Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi;
- Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi;
- Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli işbirliğinin teşvik edilmesi (Feyziyev, 2016).

Ayhan'a (2022) göre, Türk Dili Konuşan Ülkelerin halklarının bağların daha da güçlendirilmesine katkı sağlayacak şekilde parlamenterler, merkezi ve mahalli idareler aralarındaki temas ve ilişkilerin artırılması ve desteklenmesi kararlarının alınması ilişkileri güçlendiren önemli adımlardır.

Türk Devletleri Teşkilatı bir tür çatı teşkilatı olarak toplantılarına her yıl düzenli olarak devam ederken bazı alt organlar da kurulmuş, bunlar da toplantılarına kendi alanları ile ilgili konularda çalışmalarla devam etmektedirler (Kocatepe, 2022).

TDT'nin alt organları ve çalışma alanları şunlardır;

a) TÜRKSOY (Uluslar arası Türk Kültürü Teşkilatı) :

Türk dili konuşan devletlerin kültürel ve sanatsal alanlarda iş birliğini sağlayan bu kuruluş Türk Dünyası'nın ortak değerlerini yaşatma, Türk Devletleri arasındaki kültürel bağları güçlendirme ve dünyaya tanıtma amacı taşımaktadır.

b) TÜRKPA (Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi) :

Türk Dünyası'nın bir diğer önemli ortak kuruluşu olan bu organizasyon üye devletler arasındaki siyasi diyalogun geliştirilmesi, tarih, kültür ve dil ortaklığının yakınlaştırılması, iş birliğinin güçlendirilmesi için çalışmaktadır. Bu teşkilat ayrıca

kültürel miras, tarih, sanat, edebiyat gibi alanlarda ortak değerlerin korunmasına ve de üye ülkeler arasında siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel, insani, hukuki ve daha pek çok alanda ilişkilerin geliştirilmesini amaç edinmiş bir şekilde çalışmaktadır.

c) Uluslararası Türk Akademisi :

Bu organizasyon bilimsel, tarihi, edebi ve kültürel alanlarda işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu alt teşkilat Türk dili, edebiyatı, kültürü ve tarihi hususunda çalışmaları koordine etmek, geliştirmek ve yaygınlaştırmak için çalışmakta, Türk halklarının kültürel ve manevi mirası hakkında araştırmalar yapmakta, eğitim öğretim materyalleri hazırlamakta ve hatta bu alanlarda istihdam edilecek uzmanlar yetiştirmektedir (Kocatepe, 2022).

Ayhan'a (2022) göre Türk Devletleri Teşkilatı'nın Ortadoğu ve Orta Asya'daki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının olduğu bölgelerde güçlenerek büyümesi, etkinliğini artırması küresel güçleri rahatsız etmiştir. Bu nedenle Türk Devletleri Teşkilatı her türlü dış tehdide karşı bir güvenlik konseyi oluşturmalı, tüm Türk Devletlerinin ve Türk Dünyasının çıkarları korunmalı, birlikte güçlenmeye iş birliği ile devam edilmelidir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde düşünce dünyasında siyaseten temelleri atılan Turancılık düşüncesinin uzun yıllar süren çileli yolculuğundan sonra Türk Devletlerinin tek çatı altında toplanması rüyası günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı ile artık vücut bulmaya başlamıştır (Ayhan, 2022).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Etnik ya da milli kimlikler ile milliyetçilik teorilerindeki farklılıkların ana nedeni olarak her milli kimliğin ve milliyetçiliğin sahip oldukları kendilerine münhasır özelliklere sahip olmaları görülebilir. Bakış açısı farklılıkları daha çok değişik etnik/milli kimlik ya da milliyetçilik hakkında çalışmaktan doğmaktadır. Çalışmaların bir amacı da elbette bunların ortak ve genel özelliklerini ortaya çıkarabilmektir. Son kırk yıldır artarak süren çalışmalar etnik/milli kimliklerle ve bunların taraftarlarınca savunulması babında milliyetçiliklerle ilgili genel ve ortak özellikleri tespit edemese de sınıflandırarak bilhassa bu kategoriler arasında genel ortak özellikleri aşikâr kılmaya çalışmaktadırlar. Ona keza her etnik/milli kimliğin ortaya çıkışına farklı boyutlarda etki eden etmenler bulunmaktadır. Milliyetçiliği belirleyen ise bilhassa etnik/milli kimlik yapısının baskın özellikleridir. Neticeden milliyetçilik de tek bir etmenle açıklanamayacak kadar farklılıklara sahip bir yapıdadır.

Sosyal bilimlerin pek çok dalındakine benzer şekilde etnik/milli kimlikler ve Milliyetçilik ile ilgili çalışmalar da ağırlıklı olarak Batı menşelidir. Bunun neticesinde bu hususlardaki tanımlamalar da büyük oranda Batı menşeli olmaktadır. Bilhassa son yıllarda Batı haricindeki araştırmacıların yaptıkları çalışmalarda da dünyanın başkaca bölgelerindeki etnik/milli kimliklerin ve milliyetçiliklerin kendilerine has taraflarının bulunduğunu tespit etmelerine rağmen Batı etkisinin halen görüldüğünü söyleyebiliriz. Etnik/milli kimlikler ve milliyetçilik kuramlarındaki tanımlamalardaki farklılığın ana nedeni her milli kimliğin ve milliyetçiliğin sahip olduğu kendisine haslığıdır. Bu başlıklarda çalışmalar çoğalıp genişledikçe elbette kuramsal tartışmalar da çoğalmakta ve çeşitlenmektedir. Esasında Dünyada ne kadar çok etnik/milli kimlik varsa o kadar etnik/milli kimlik hikâyesi vardır diyebiliriz. Bu durumda ne kadar çok etnik/milli kimlik varsa o kadar milliyetçilik olacaktır. Bu durumda milliyetçilik ve etnik kimlikler konusunda yapılan çalışmalar daha çok kökenlerini ve ortak yönlerini tespit etmeye yöneliktir. Yani esasında Dünyadaki tüm milliyetçilikleri tek bir kuram ile izah etmek mümkün değildir. Zira her millet, milliyetçiliği kendi tarih, kültür ve geleneklerine, hatta her millet kendi menfaatine göre yorumlayıp, tanımlayabilmekte, böylece tanımlar milletten millete farklılaşabilmektedir. Mesela Fransızların millet yapısı belirli bir etnik kökene dayanmıyor, çeşitli etnik yapının karışımında oluşuyor, bu yüzden de Fransız milliyetçileri soy esasına dayanamıyorlar. Yine İsviçre örneğine baktığımızda, Alman, İtalyan ve Fransız kantonlarında farklı diller konuşulduğundan resmi bir dil yerine birkaç resmi dil kabul etmek zorunda kaldıklarından burada milliyetçilik anlayışını dil faktörüne

dayandırmak konfederasyonun dağılması anlamına gelecektir. Görülüyor ki, milli kimlik oluşumu veya milliyetçilik anlayışında bir millet için hayati önemde olan bir faktör diğer bir millet için o kadar önemli olmadığı gibi bölücü bir unsur haline dahi gelebilmektedir.

Batı dünyasında ortaya çıkan ilk milli kimlikler egemen etnik grupların elinde olan siyasi yapı veya devlet tarafından, etnik kimliğin üstten alta doğru yayılması neticesinde ortaya çıkmışlardır. Yani esasında bu ilk milli kimlik ve milliyetçilik akımlarında etkin olan kurum bizatihi devletler olmuştur. Milliyetçiliğin temel hedefi milletin egemen olduğu devletin siyasi sınırlarını muhafaza edebilmektir. Bu muhafaza gayreti, devletin barındırdığı vatandaşlar arasındaki etnik, dini ayrılıkların sebebiyet verebileceği ayrışma tehlikelerini bertaraf edecek politikalarla birlikteliği güçlendirme, milli kimliği geliştirme çabalarını da barındırmaktadır. Bu çalışma milliyetçiliğin bu halini *koruyucu milliyetçilik* şeklinde tanımlamaktadır. Koruyucu milliyetçilik tanımında politik yapı kadar belki de ondan da daha etkili şekilde aydın ve bürokrat seçkin bir sınıfın hâkim kültürü hem orta hem de alt sınıflara kabul ettirmesi belirleyici olabilmıştır. Söz gelimi Fransa, İngiltere ve İspanya gibi güçlü krallıklarla yönetilen ülkelerde milli kimlikler daha da erken bir dönemde üstten alta doğru bürokratik kapsam şeklinde oluşmuştur. Batı dünyasında mevcut olan ama güçlü krallıklara sahip Fransa, İngiltere ve İspanya gibi talihli olamayan milli kimliklerin amacı daha çok bölünmüş, farklı krallıkların egemenliği altında yaşayan aynı lisanı konuşan, aynı kültürden gelen, ortak bir atadan geldiklerine inandıkları halkları tek bir devletin şemsiyesi altında bir araya getirmek olabilmıştır. Bu tür milliyetçilik anlayışlarının temel anlayışı devlet oluşturmak veya dışarıda kalmış milletin unsurlarını devletin sınırları içerisine alabilmektir. Bu çalışmada bu tür milliyetçilik anlayışı *kurucu milliyetçilik* olarak tanımlanmaktadır. Bu tür milliyetçiliklerde temel kavram devlet kurma gayesidir. Bu ise ya yeni bir devlet oluşturma ya da mevcut zayıf, güçsüz devleti milletin tabii sınırlarına kadar büyütürük güçlendirerek olabilmektedir. Bu amaçla ortak lisan, kültüre sahip, aynı atadan geldiğine inanılan insanlar harekete geçirilmeye çalışılmaktadır. Devlet tesis edildikten veya genişletilerek kuvvetlendirildikten sonra gaye kazanılanı korumak, milleti ise mümkün olduğunca homojen bir yapıya kavuşturabilmektedir. Yani devleti kurma amacıyla hareket eden her kurucu milliyetçilik amacına ulaştıktan sonra doğal olarak koruyucu milliyetçilik şekline dönüşebilmektedir.

Batı toplumlarında milli kimliklerin doğmasının ve milli bilincin güçlenmesinin en belirleyici nedenlerinden birisi Sanayi Devrimi olmuştur. Sanayi Devrimi'nin neden olduğu iktisadi, toplumsal ve politik gelişmeler Batı'da millet bilinci ve millete dayalı

politik yapıların doğmasına çok güçlü derecede tesir etmiştir. Ulaştırma ve haberleşme alanında yaşanan gelişmeler, çok yoğun sayıda işçilerin çalıştıkları büyük fabrikaların sebebiyet verdiği nüfus/göç hareketleri, şehirleşme, zorunlu eğitim, gazete ve dergi okumanın yaygınlaşması ile gelişen ortak dil gibi nedenler homojen toplumların oluşmasına önemli derecede sebebiyet vermiştir. Sanayi Devrimi'nin, tabii beraberinde Kapitalizm'in Batı dünyasında egemen etnik/millî kimlikler civarında homojen milletlerin doğmasında etken olmasında belirleyici diğer bir neden de *Kapitalist Yayıncılıktır*. Bu dönemde güçlü ve kâr getiren bir sektör olan gazete, dergi ve ansiklopedi yayıncılıkları tüm vatandaşların tek ve ortak bir lisan üzerinden ortak hissiyatlar geliştirmelerine ve bunları ifade etmelerine sebebiyet vermiştir.

Batı toplumlarında millî kimliklerin oluşmasına, güçlenmesine ve millet bilincinin güçlenmesine katkı sağlayan bir diğer etken siyasi yapı, yani devlet marifetiyle idare edilen eğitim, savunma ve maliye siyasetleridir. Geçmişin Feodal beyliklerinin yerini dolduran daha kuvvetli ve daha geniş bir alanda etkin olan ulus devlet temelli teşkilatlanmış siyasal yapılar, zorunlu eğitim, zorunlu askerlik ve zorunlu vergi siyasetiyle hem vatandaşlık bilincinin güçlenmesini sağlamış hem de nüfusun birbiriyle kaynaşmasına ve homojen hale gelmesine olanak sağlamıştır.

Türk kimlik yapısı Batı toplumlarındaki millî kimlik bilincinden çok daha önce oluşmuştur. Milliyetçilik olarak adlandıracağımız mensubiyet duygusunun tarihin erken dönemlerinde dahi mevcut olduğunu ortaya koyan kanıtlar mevcuttur. Söz gelimi MS.8. yüzyılda dikilen Göktürk Yazıtları Türk kimliğinin ve bu kimliğe ait güçlü bir mensubiyet duygusunun mevcut olduğunu gösteren pek çok yazılı delil barındırmaktadır. Bu yazıtlarda kullanılmış olan oldukça gelişmiş edebî lisan, kendine özgü alfabe yapısı Türk kimliğinin ortaya çıkışının çok daha eskilere götürülebileceğini ortaya koymaktadır. Ancak Türklerin sürekli göçebe bir toplum olmaları nedeniyle her göç neticesinde temas kurulan farklı kültür ve milletler nedeniyle bazen din ve alfabe değiştirmiş olmaları millî kimliklerinin sürekliliğinin devam ettirilmesinde problemlere sebebiyet vermiş ve süreklilikte kopukluklar ortaya çıkarmıştır.

Türk Milleti MS.8. yüzyılda dahi gelişmiş bir alfabe kullanmalarına rağmen, ilerleyen dönemlerde kendilerine has bu alfabeyle bırakıp farklı uygarlıklara ait alfabeleri kullanmak durumunda kalmışlardır. Bu sürekli alfabe değiştirme hali kültürel sürekliliğin yazılı kaynaklarla devam ettirilmesini imkânsız hale getirmiştir. Göktürklerin tarih sahnesinden çekilmesi sonrası Orta Asya'da kurulan Uygur Devleti önce din değiştirerek

Budizm dinine girmiş, akabinde ise farklı bir alfabe yapısına sahip olan Uygur Alfabeti'ni kullanmaya başlamış, İslam dininin kabulü sonrası ise Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Türklerin kitleler şeklinde İslam'ı kabul etmeleri sonrasında askeri kabiliyetleri ile devlet tecrübelerinin güçlü olması kısa sürede İslam dünyasında lider konumuna gelmelerini sağlamıştır. Bu tarihsel amaç neticesinde Müslüman kimliği ile Türk kimliği hızlıca bütünleşmiştir. Osmanlı milletler sistemi ve millet sözcüğünün barındırdığı dinsel mana bu örtüşmenin güçlendirilmesinde elbette oldukça tesirli olmuştur. Türkler tarihsel olarak güçlü milli kimlik ve bilince sahip olan İran ve Arap halkları ile iç içe yaşamalarına ve de bu öteki kültürlerle yakın ve güçlü etkileşim halinde olmalarına rağmen milli kimliklerini muhafaza edebilmişlerdir. Bunun en önemli nedenlerinde birisi İslam'ı kabul etmelerine rağmen, İslam öncesi tarihsel kültürlerini ve inançlarını kısmen de olsa İslam dini ile uyumlu bir dönüşüme tabi tutarak sürdürmeleridir. Türklerin yoğun olduğu coğrafi alanlarda adeta kendisine özgü diyebileceğimiz bir Türklere has Müslüman yaşam tarzı oluşmuştur. Daha ziyadesini tarikatlar ve cemaatler aracılığıyla temellenen ve güçlenen bu inanç sistemi Türk kimliğinin muhafazasında ve gelişmesinde oldukça tesirli olabilmektedir. Türk kimliğinin muhafazasında ve gelişmesinde tesirli olmuş diğer etkenler ise devlet ve ordu olmuştur. Devlet teşkilatlanmasında ve askerlik alanında kabiliyetli olan Türkler geldikleri her bölgede kendi devletlerini kurabilmişlerdir.

Türk toplumunda modern anlamda bir milliyetçilik anlayışı ise, milliyetçilik anlayışı Batı devletlerinde ortaya çıktıktan sonra doğmuştur. Bu bağlamda milliyetçilik ideolojisi hem Batı dünyasına bir tepki olarak doğmuş hem de kimi hususları Batı dünyasından öğrenildi diyebilmekteyiz. Modern anlamda milliyetçilik düşüncesi olarak İmparatorluk bünyesindeki farklı toplumları devletin bünyesinde muhafaza etmeyi amaçlayan Osmanlılık örnek verilebilir. Osmanlı tebaasını meydana getiren farklı toplumlar, Osmanlılık ismi altında, Türkçenin de kullanılmasıyla Türkleştirilmek istenilmiştir. Osmanlılık düşüncesi bağlamında hazırlanan ve anayasa tarihimizde ilk anayasa olan kayda geçen 1876 Kanun-i Esasi'sinde resmi dil Türkçe belirlenmiştir, devlet memuru olabilme ve milletvekili seçilebilme şartı da zorunlu olarak Türkçe olmuştur. Osmanlılık düşüncesi temelinde, sivil vatandaşlık esasına dayanan Fransız milliyetçiliği anlayışının bir manada Osmanlı'ya uyarlanması olarak da tanımlanabilir. Yani Osmanlılık düşüncesi özünde Fransız devrimi dinamiklerinden esinler bulan modern bir milliyetçilik ideolojisi olarak da tanımlanabilir. Bu düşünce ile Osmanlı devletinin sınırları içinde yaşayan ve birbirinden farklı inanç ve etnik unsurlardan insanlardan Türkçenin de

yardımla eşit vatandaşlık esasına dayalı bir Osmanlı milleti oluşturulmak istenilmiş, ancak başarılı olunamamıştır.

2. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemi ile yeniden şekillenen Dünya’da Soğuk sadece devletlerin sadece milliyetçilik anlayışları değil, milletlerin de milliyetçilik anlayışlarını da değiştirmiştir. Dünya’nın bir tarafında Amerikan çıkarları etkin iken diğer yanda Sovyetlerin tesiri hâkimdi. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde Türk milliyetçiliğinin de kısmen de olsa Amerikan çıkarlarına göre şekillenmiş olduğuna dair iddialar da yabana atılır gibi durmamaktadır. Bu dönemde milliyetçilik anlayışları Dünya milletlerinde daha da çeşitlenmiş; hatta tamamen farklı kavramlara dahi dayanmıştır. Bunun temelindeki esas mesele, değişik milliyetçilik anlayışlarının değişik ideolojilere dayanıyor olmaları da denilebilir. Yani dayandıkları ideolojinin ilkelerine göre tanımlanmıştır. Anlayıştaki farklılaşmanın bir başka nedeni ise, her kesimde milliyetçilik taraftarlarının geleneksel kişisel özellikleri ve tarihsel tecrübelerinin de etkili olmasıdır.

Bu bağlamda Türk milliyetçiliğinin dahi çeşitli tanımlamaları olabilmektedir. Muhafazakârlar kendilerine göre yumuşatılmış bir tanımla Osmanlıcılık ve İslamcılık bağlamında milliyetçilik konusuna yaklaşabiliyor iken Kemalist ve Sol denilen kesim de Anadolu’cu bir yaklaşım ile tanımlamaya çalışabiliyorlar. Türkiyecilik veya Anadoluçuluk olarak adlandırabileceğimiz bu milliyetçilik anlayışı içeriğine göre Kemalizm/Atatürkçülük, Ulusalçılık/Türk Solu şeklinde sınıflandırılabilir. Türk milliyetçiliğinin Türk Birliği söylemi muhafazakâr kesimce dahi bazen Osmanlıcılık (Yeni Osmanlıcılık) söylemi ile kamufle edilerek dile getirilebilmektedir.

Misak-ı Milli’nin muğlaklığı ise her ideolojideki Türk milliyetçiliğine geniş manevra imkânı sağlamakta diyebiliriz. Örneğin Türkiye, yurtdışı sulh cihanda sulh ilkesi ile komşu ülkelerle paktlar kurarak hayata geçirildiği bir dönemde Hatay’ın ilhakını sağlamıştır. Ya da sol tanımlamadaki Ecevit CHP’si ile Milli Görüşçü Erbakan MSP’si Türklük menfaati için birlikte Kıbrıs Harekâtını katarabilmişlerdir. Ya da kendisini liberal merkez sağ tanımlayan ANAP’ın ve lideri Özal’ın Irak politikasına baktığımızda Kerkük ve Musul’u almayı planlamaları da kayda değer bir örnektir. AK Parti ve lideri aynı zamanda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın iktidarında Suriye ve Kuzey Irak politikası, Azerbaycan ile olan dayanışma, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan güçlendirilmiş ilişkiler ve Türk Devletleri Teşkilatı çalışmaları ve MHP ile yürütülen Cumhur İttifakı önemli ve düşündürücü örneklerdir.

Milliyetçilik ideolojisi tarih boyu devletlerle ve milletlerle var olmuş, devletlerarası ilişkilerde, ticaretle, savaşlarda etkin olarak gözlemlenmiştir. Gerek geçmişini gerek bugünü anlama ve tanımlamada gerekse yarını kurgulamada bilinmesi gereken, dinamiklerini çözümlenmesi gereken en önemli politik ideolojilerden birisidir. Bu tez ile Türk Milletinin tarihsel yapısı üzerinden bir inceleme yapılmaya gayret edilmiştir. Elbette tarihsel geçmişe sahiplik açısından dünyanın en eski toplumlardan olan Türk Milletini ve ideolojik tarihsel süreçleri çok daha derin, çok daha detaylı araştırmak gerekmektedir, bu yönde araştırmacılar heveslendirilmeli ve yönlendirilmelidir. Ayrıca gün geçmiyor ki geçmişe dair yeni yazıtlar bulunmasın yeni belgeler bulunmasın. Elbette arkeolojik ve antropolojik alanda Türk Milletinin geçmişine dair her yeni gelişme tarihe bakış açımızı sürekli güncellememizi gerektirmektedir. Tarih bilimi bu yönüyle geçmişe doğru da sürekli yayılan, genişleyen ve yenilenen bir yapıya sahiptir. Türk tarihi üzerine Türklerin tarihte farklı toplumlarla sürekli tarihsel etkileşimlerde bulunmuş olması gerçeğinin de göz önüne alınarak yeni araştırmalar yapılmalı, bu yönde yeni tez çalışmaları için öğrenciler ve araştırmacılar yönlendirilmeli, teşvik edilmelidir. Üniversiteler geçmişin anlaşılmasına çalışılmasında yapılacak her türlü araştırma için gerekli donanımda çalışma merkezleri olmalı, sistemsal araştırmalar için diğer ülke üniversiteleri ile her tarihsel yeni bulgu ve gelişmeler için iş birliği halinde olmalı, karşılıklı öğrenci takası veya ortak çalışma projeleri oluşturmak için planlar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). *Eski Türklerde Kut ve Töre Bağlamında Hükümranlığın Hududları*. Tarih Dergisi(71), 29-50.
- Akçam, T. (2002). *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*. İstanbul: Su.
- Akçura, Y. (2015). *Üç Tarz-ı Siyaset*. İstanbul: Ötüken.
- Akçura, Y. (2016). *Tarih-i Siyasi; 1926-1927-1928 Ders Notları*. İstanbul: Ötüken.
- Akçura, Y. (2017). *Muasır Avrupa'da Siyasi ve İctimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar*. İstanbul: Ötüken.
- Akçura, Y. (2016). *Türkçülüğün Tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Akçura(oğlu), Y. (1990). *Türkçülük*. İstanbul: Toker.
- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğın Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi. *İnsan&İnsan*. 21, 413-430. DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.540654>
- Akpınar, H. (2022). *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Yükseliş*. Ankara: Dorlion.
- Aksun, Z.N. (2017). *Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si Osmanlı Devlet Anlayışı*. İstanbul: Ötüken.
- Akyel, S. (2010). *MTTB ve MTTB'liler, Kimler Geldi Kimler Geçti*. İstanbul: Hemenora.
- Alakel, M. (2011). İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İnkilemine Dair Teorik Tartışmalar. *Akademik Bakış*. 5(9), 1-30.
- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğın Kökenleri ve Yayılması*. İskender Savaşır (Çev.). İstanbul: Metis.
- Arık, R.O. (1974). *Milliyetçilik*. İstanbul: Hareket.
- Armstrong, J.A. (2018). *Milliyetçilikten Önce Milletler*. S. Erdem Türközü (Çev.). İstanbul: İletişim.[Orijinal basım Nations Before Nationalism. North Carolina: Chapel Hill University of North Carolina Press, 1982]
- Arsel, İ. (1993). *Arap Milliyetçiliğ* ve Türkler. İstanbul: Remzi.
- Atatürk, M. K. (1988), *Medeni Bilgiler*. Ankara: TTK.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Divan.
- Atsız, H. N. (1961). *Osmanlı Tarihine Ait Tarihi Takvimler*. İstanbul: Küçükaydın.
- Atsız H. N. (2015a). *Turancılık, Milli Değerler ve Gençlik, Makaleler I*. İstanbul: Ötüken.
- Atsız, H. N. (2015b). *Türk Tarihinde Meseleler*. İstanbul: Ötüken.
- Ayhan, İ. (2022). *Turan Ülküsü'nden Türk Birliğı'ne*. İstanbul: Çınaraltı.
- Balibar, E. (1993). *İrkçılık ve Milliyetçilik, İrk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler*. Nazlı Ökten (Çev.). İstanbul: Metis.
- Baron, S. W. (2007). *Modern Milliyetçilik ve Din*. Mehmet Özyay (Çev.). İstanbul: Açılım.
- Bakır, A. (2009). *Yazıcızade Ali Tevarih-i Al-i Selçuk*. İstanbul: Çamlıca.

- Bayraktutan, Y. (1996). *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları, 1912-1931*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Bora, T. (2018). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim.
- Calhoun, C. (1993). Nationalism and Ethnicity. *Annual Review of Sociology*. 19, 211-239.
- Carr, E. H. (2012). *Milliyetçilik ve Sonrası*. Çev: Osman Akınhay. İstanbul: İletişim.
- Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*.24 (1), 5-23.
- Çalen, M. K. (2017). *Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*. İstanbul: Ötüken.
- Çancı, H. (2008). Değişmeyen Boyutları Bağlamında Milliyetçiliğe Teorik ve Kavramsal Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*.13(2), 105-116.
- Kohn, H. (1929). *Türk Milliyetçiliği*. Ali Çetinkaya (Çev.). 1944. İstanbul: Hilmi.
- Dann, O. (1993). *Nation und Nationalismus in Deutschland 1770-1990*. München: Beck.
- Deliorman, A. (1978). *Tandığım Atsız*. İstanbul: Boğaziçi.
- Dinç, A. (2002). Millet ve Milliyetçiliğin Doğuşu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. (Erişim Adresi: http://www.sorgulamazamani.com/tr/makale/toplum-ve-kultur/276/millet-ve-milliyetciligin-dogusu-uzerine-kuramsal-yaklasimlar/#.Xhq08_4zbiW).(E.T: 20.10.2019).
- Ebü'l Gazî Bahâdır Han. (1560/2015). *Şecere-yi Terâkime*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Eflâtun. (1980). *Devlet*. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz (Çev.). İstanbul: Remzi.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi.
- Eröz, M. (1987). *Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu*. İstanbul: Türkiye.
- Ersanlı, B. (2009). *İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu*. İstanbul: İletişim.
- Ertan, T. F., Örs, O. (2018). Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir? *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 62, 39-84.
- Ertem, C. (1931). Türk Ocakları. *Vakit*. 4762, 4. 74.
- Feyziyev, M. (2016). *Türk Devletleri Birliği*. İstanbul: Yeditepe.
- Geisen, T. (2006). Kimlik ve Tanınma Söylemi; Ayrımcılık Söyleminde Yeni Terminolojiler. Deniz Kandı (Çev.). *Felsefelogos*, 1, 39-53.
- Gellner E. (1998) *Uluslar ve Ulusçuluk*. Günay Göksu Özdoğan ve Büşra Ersanlı Behar (Çev.). İstanbul: Hil.
- Gellner, E. (2012). *Millet Nedir?*. Mümtaz'er Türköne (Ed.), *Milletler ve Milliyetçilikler* içinde 84-93. İstanbul: Etkileşim.
- Georgeon, F. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri / Yusuf Akçura (1876 – 1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Göka, E. (2006). *İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler*. Ankara: Aşına Kitaplar.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Ötüken.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Anonim.
- Güngör, E. (2002). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken.

- Guiomar, J.Y. (1998). *Fransız Devrimi ve Ulusun Ortaya Çıkışı*, Jean Leca (Ed.), Siren İdemen (Çev.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde (144-148). İstanbul: Metis.
- Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik Bir Din, Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusalçılık Tasavvuru*, Murat Çetinkaya (Çev.). İstanbul: İz.
- Hegel, G.W.F. (1991). *Felsefi Bilimler Ansiklopedisi 1*, İstanbul: İdea.
- Hobsbawm E. J. (2013). *İmparatorluk Çağı 1875-1914*. Vedat Aslan (Çev.). Ankara: Dost.
- İnalcık, İ. (2016). *Osmanlı ve Modern Türkiye*. İstanbul: Timaş.
- İnalcık, İ. (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-1*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Kafesoğlu, İ. (2013). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. İstanbul: Ötüken.
- Kafesoğlu, İ. (2016). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- Karatay, O. (2019). *Bulgarlar Yitik Bir Türk Kavmi*. İstanbul: Ötüken.
- Karpat, H. K. (2004). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. Recep Boztemur (Çev.). Ankara: İmge.
- Karpat, H. K. (2011). *Osmanlıdan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*. İstanbul: Timaş.
- Karpat, H. K. (2013). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. Bahar Tırnakçı (Çev.). İstanbul: Timaş.
- Karpat, H. K. (2015). *Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*. Recep Boztemur (Çev.). İstanbul: Timaş.
- Kaşgârlı Mahmud. (2015). *Divânu Lugâti't-Türk*. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu (Haz.), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kaynar, M. K. (2020). *Türkiye'nin 1970'li Yılları*. İstanbul: İletişim.
- Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı*. Ankara: Nobel.
- Köprülü(zade), M.F. (2014). *Türklük, İslamlık, Osmanlılık*. Mehmet Kaan Çalen ve Haluk Kayıcı (Haz.). *Meşrutiyetten Günümüze Türk Düşüncesinde Milliyetçilik* içinde(185-195). İstanbul: Bilgeoğuz.
- Köseoğlu, N. (2012). *Milliyetçilik, Milletler ve Milliyetçilikler*. Mümtaz'er Türköne (Ed.), *Milletler ve Milliyetçilikler* içinde (329-334). İstanbul: Etkileşim.
- Kushner, D. (2009). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908*. Ş. S. Türet, R. Ertem, F. Erdem (Çev.). İstanbul: Kesit.
- Lacoste, Y. (1998). *Ulus ve Demokrasi Doğal Bir Çift mi?*. Jean Leca (Ed.), Siren İdemen (Çev.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde (49-53). İstanbul: Metis.
- Landau, J. M. (2004). *Exploring Ottoman and Turkish History*. London: C. Hurst&Co.
- Locke, J. (1969). *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'den Seçme Yazılar II. Yeni Çağ*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi AÜSBF.
- Mardin, Ş. (1997). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim.
- Nizamülmülk. (1092/2018). *Siyasatname (Siyeru'l-mülük)*. Nurettin Bayburtluğil (Çev.). İstanbul: Dergâh.

- Onat, H. (2008). *Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri*.(Erişim adresi: www.hasanonat.com). (E.T: 20.10.2019).
- Oran, B. (1977). *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Ortaylı, İ. (2014). *Tarihimiz ve Biz*. İstanbul: Timaş.
- Ortaylı, İ. (2016a). *Türklerin Tarihi I*. İstanbul: Timaş.
- Ortaylı, İ. (2016). *Türklerin Tarihi II*. İstanbul: Timaş.
- Özberk, S. (2019). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi: Milliyetçilik Kuramları Açısından Bir İnceleme*. (Doktora Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Hatay. (https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=jNRDC1RLfVd4_T7x7ZXmmEkz4UsYrwz7nDW1yIA30k1BJBOyOIANF2HjzHco5ek).
- Özdağ, M. (2018). *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*. Ankara: Kripto.
- Özdoğan, G. G. (2009). *Dünyada ve Türkiye'de Turancılık*. Tanıl Bora-Murat Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4; Milliyetçilik* içinde (388-405). İstanbul: İletişim.
- Özkırmı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı.
- Özkırmı, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Özsoylu, A. F. (2016). *Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim*. Adana: Karahan.
- Öztuna, Y. (2011). *Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türkler*. İstanbul: Babıâli Kültür.
- Öztuna, Y. (2012). *Avrupa Türkiye'sini Kaybımız, 93 ve Balkan Savaşları-Rumeli'nin Elden Çıkışı*. İstanbul: Babıâli Kültür.
- Renan, E. (2016). *Ulus Nedir?*. İstanbul: Pinhan.
- Roberts, K. A. (1990). *Religion in Sociological Perspective*. California: Pine Forge Press. 52-54. (Erişim Adresi: <https://www.scribd.com/doc/296120380/Religion-in-Sociological-Perspective-Keith-a-Roberts>). (E.T: 20.10.2019).
- Sarıнай, Y. (2004). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: Ötüken.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir (Çev.). Ankara: Dost.
- Smith, A. D. (2010). *Milli Kimlik*. Bahadır Sina Şener (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Şahsuvaroğlu, L. (2016). *Milliyetçilik ve Namık Kemal*. Ankara: Elips Kitap.
- Şen, Y.F. (2015). *Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik*. İstanbul: Yargı.
- Şentürk, R. (2005). "Millet". *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 30). İstanbul.
- Şimşek, U. (2008). *Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kimlik Arayışları (1718-1938)*.(Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum. (https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=NtBAevXNhYaNqJFoAcDbdq4R4904cSLsQaH9o5or1xi5gzI6ftJXxLL-ly_2TigO).
- Taşer, D. (2019). *Mesele*. İstanbul: Ötüken.

- Taşkın, Y. (2015). *Anti-komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*. İstanbul: İletişim.
- Topaloğlu, Y. (2012). *Şemseddin Sami; Süreli Yazılarda Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul: Ötüken.
- Topçu, N. (2012). Milliyetçilik, Mümtaz'er Türköne (Ed.) *Milletler ve Milliyetçilikler içinde*(280-293). İstanbul: Etkileşim.
- Türkeş, A. (1996). *Temel Görüşler*. İstanbul: Hamle.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi.
- Türkkan, R.O. (2006). *Türkçülüğün Yeni Esasları Yükselen*. İstanbul: Pozitif.
- Uca, A. (1997). Ziya Gökalp ve Ona Türkçülüğü Aşıl原因 Adam: Hüzeyinzade Ali Bey. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 8, 168.
- Üstel, F. (2010). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları, 1912-1931*. İstanbul: İletişim.
- Velidi, C. (2011). Millet ve Milliyet, Kazan Tatarlarında Milliyetçilik Akımı. Alper Alp (Haz.). İstanbul: Berikan.
- Watson, H. S. (2012). Milliyetçilik ve Çok Milletli İmparatorluklar. Mümtaz'er Türköne (Ed.), *Milletler ve Milliyetçilikler içinde* (148-164). İstanbul: Etkileşim.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji Yazıları*. Taha Parla (Çev.). İstanbul: İletişim.(2. Baskı)
- Yakut, K. (2012). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yesevi, Ç.G. (2018). *Türk Milliyetçiliği Doğuşu Yükselişi ve Siyasal Yansımaları*. Ankara: Kripto.
- Yıldırım, M. (2016). Uluslaşma Sürecinde Arnavut Milliyetçiliği: Osmanlı Dönemi 1478-1912. (Erişim Adresi: https://www.academia.edu/20352638/Ulusla%C5%9Fma_S%C3%BCrecinde_Arnaut_%C3%A7ili%C4%9Fi_Osmanl%C4%B1_D%C3%B6nemi_1478-1912). (E.T: 20.10.2019)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Bülent Demirbaş

Yabancı Dili :İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi-2000

Yayın(Bildiri): “Milliyetçilik Kuramları”, 8. Uluslararası Akademik Öğrenci Çalışmaları Kongresi, İstanbul, 26-27 Mayıs 2023.

Mesleki Denevim

Avukat : 2002-2017

Hakim : 2017-2020

Avukat : 2020-(Halen)